Аркадзь Куляшоў

ЗБОР ТВОРАЎ
У двух тамах
ТОМ 1

Вершы, балады
Грозная пушча

Дзяржаўнае выдавецтва БССР
Рэдакцыя мастацкай літаратуры
Мінск 1957

ВЕРШЫ
БАЛАДЫ

* * *

Гармонік новы, басовы рып.
Ліпнёвы вечар у цвеце ліп.

Бялявай стужкай вакол мястэчка
Віецца ў змроку, бруіцца рэчка.

З нябёс маўклівых глядзяцца зоры,
Адлюстраваны ў рачным прасторы.

Гучыць далёка, у чыстым полі,
Юнацтва песня аб светлай долі.

Гармонік новы, басовы рып,
Ліпнёвы вечар у цвеце ліп.
1927 г.

НА ШЛЯХУ

Гінуць дажджыстыя хмар валаконцы
Дыхае свежасцю сіняя гладзь.
Хочацца шыры, паветра і сонца,
Хочацца з лісцяў расінкі страсаць.

Хочацца мне прыдарожнай дубровы
Песні вясёлыя слухаць душой.
Колькі там радасных сцежак кляновых
Казак жывых за таемнай імглой!
1927 г.

ВОСЕНЬ

Адцвілі блакітам васількі,
Каласы схіліліся да долу.
У снапы кладзецца жытні колас,
Пад снапамі енчаць кавалькі.

Жоўталісце з роем павуцін

У маністу восені сплялося.
Горкі асыпаецца палын,
Дзень бяжыць з палёў пужлівым лосем.
1927 г.

ГОМАН ЖОЎТАЛІСЦЯ

Радасна і сумна шалясцяць асіны —
Гоман жоўталісця я пачуў у іх,
І нітуюць неба струны павуціння
У сонечных праменнях чыстых, залатых.

Заплялася песня, заплялася ў ніцях—
Абнімаў рукамі залаты прастор...
Кружыцца лістота, кружыцца, імчыцца,
Высцілае ў полі восенскі узор.

А халодны вецер лётае, сваволіць,
І шуміць ля рэчкі, і шуміць трысцё,
Я ў далёкіх далях бачу радасць, волю,
Хоць і гінуць кветкі, але ёсць жыццё.

Радасна і сумна шалясцяць асіны,
Радасна і сумна шалясцяць дубы.
У кляновых лісцях віснуць павуціны,
У срабрыстых ніцях жоўтыя сады.
1927 г.

РАНІЦА

Панавіслі, панавіслі
Вольхі родныя над вадою.
Ветры гойдаюць калыску
Роснай раніцы пад гарою.
Узнялося, узнялося
Ранне
Чырванню — зарою,
Захісталася калоссем,
Заіскрылася расою.

Пазаслала аксамітам
Панарамы каляровыя,
І у жыта,
І у жыта
Каснікі ўпляла барвовыя!
1928 г.

РОСТАНЬ

Пакідаю я сягоння,
Можа, нават, назаўжды
І рамашкавыя гоні,
І зялёныя сады.

Песню лета над ракою
Заспявалі каласкі,
Абвілі сваёй красою
Русы волас васількі.

Кавалькі ў лугах гавораць,
У вушах іх спеў звініць.
Там за сінім ціхім борам
Шмат засмучаных суніц.

Ды імчаць наперад коні,
І на доўгія гады
Пакідаю я сягоння
Гоні родныя, сады.
1928 г.

ПЕСНЯ ПЕРАМОГ

Дружа мой, ці чуеш,
Як пяюць палі
Песню маладую
Аб жывой зямлі?

Праз мяцель і годы
Крочыць новы век,

Светлыя паходы
Ладзіць чалавек.

Усюды чутны нашы
Песні перамог...
Зарунелі пашы
У сініх паплавох

І ў інакшай славе
Буйна зацвілі...
Мы гады уславім
Росквітам зямлі!..

Росквітам бязлікіх
Маладых лясоў,
Буйных ды вялікіх
Спелых каласоў...

...Мы — магутны волат,
Што стрымаць прыйшоў
Назаўсёды кола
Нам чужых вякоў...

Што ў палёх бязбрэжных
Працай абудзіў
Залатую межань,
Росквіт малады...

Дружа мой,
Ці чуеш,
Як пяюць палі
Песню маладую
Аб жывой зямлі?

1928 г.

ВЯСНА

Як заўсёды прыйшла вясна,
Сонца ў полі і пavадка рокат,
Зашумела над кручай сасна,

І вярба зацвіла пры дарозе.
Дзень прыходзіць, як вобраз жывы,
Там, дзе рэчка лягла за гарою,
Набракаюць даўно паплавы
Бесклапотнай шумлівай вадою.

Хутка сонца засвеціць ясней,
Хутка травень прыйдзе на паляны,
І зашэпчуць лісты аб вясне —
Маладосці зялёнай, буянай...
І тады у сталёвай хадзе
Праз зялёную далеч жывую
Дзень машын на прысадах прайдзе
Узварушыць цаліну мала дую...
Старана ты мая, старана!
Я сягоння па-новаму рады,
Што з машынамі прыйдзе вясна,
Заспяваюць іначай прысады!
Паглядзеце!
Вясна навакол,
Там пад сонцам зямля і далечынь.
Сохне дол,
І чакае дол
Сіл сталёвых і рук чалавечых!
Так сягоння прыходзіць вясна
У сваім росквіце радасным першым,
Ціха павадкі ў лузе шумяць,
Высыхаюць апошнія межы!..

Па-над полем празрыстая сінь,
Сонца ходзіць далёка, высока,
І бярозавыя лясы
Набракаюць бярозавым сокам!
1929 г.

НА ЗЯМЛІ

Ад дыму сінее
Над полем гладзь,
Гуркоча,

Пыхціць машына...
«Працуй, мой таварыш,
Глядзі і ладзь,
Няхутка яшчэ адпачынак!
Таварыш,
Мы зрубім дашчэнту карчы,
Нам трэ'
За зямлю змагацца.
І кожны наш крок
Адгалоскам гучыць
І ў сэрцы,
І ў песні,
І ў працы...
1 кожны кавалачак
Чорных палёў
Тут будзе шырокай
Пашай,
Тут будзе калісьці
Шчасцем гадоў,
А значыць і нашым
Шчасцем.
І будзе, таварыш,
Тут жыта расці,
Што ў песнях яго
Не апішаш,
Вышай, чым людзі
Бываюць ў жыцці,
І за жыццё наша
Вышай...
Будуць спрадвеку
Казаць каласы,
Песні спяваць
Спрадвеку
Пра нашыя годы,
Пра нашы часы,
Пра кожнага чалавека ..
Таварыш мой любы,
Працуй — ары,
Хай праца
Не стыне наша...
. . . .

Прыйдзе тады
Чалавек на зары
Сюды на шырокія
Пашы...
Прыйдзе наш праўнук,
А можа ўнук,
Сядзе
За гэтай гарою...
Калоссе раскажа
Быліну яму,
Раскажа
Пра нас з табою...
Як гэты кавалачак
Чорных палёў
Стаў раптам
Шырокай пашай,
Вялікім, прыгожым
Шчасцем гадоў,
А значыць
І нашым шчасцем...
Ад дыму сінее
Над полем гладзь
І сцелецца дым
Пад гарою...
Таварыш, нам шчасце
Вякоў каваць,
Прыгожае
І маладое!»

1929 г.

РАДАСЦЬ

Любы край,
Часы прыносяць
Нам другія дні —
У полі буйнае калоссе
Песняю звініць...

Две раслі ў пустэлях травы,

Слаўся дзікі мох,—
Там расце ў вялікіх справах
Радасць перамог!

Дзе былі адны балоты, —
У інакшы дзень
Зашасцелі ў пазалоце
Жыта і ячмень,

Дзе цвілі
Туман, слізота
У інакшы час,—
У палёх, палёх шырокіх
Вырастаў калгас...
Любы край,
Табе спяваю
І складаю верш
Я аб тым, што ты ўзрастаеш
І што ты ўзрасцеш.

І пад песню агнявую,
Радасці узлёт,
Мы ў палёх перабудуем
Твой жытнёвы лес...
Я сягоння
Добра чую,
Добра пазнаю,
Як краіну маладую
Молатам куюць...

Любы край,
Я добра знаю,
Ты зусім не здань,
Ты вясельнымі гудкамі
Устрывожыш рань...

...Дзе раслі ў пустэлях травы,
Слаўся дзікі мох,—
Там расце ў вялікіх справах
Радасць перамог!..

1929 г.

МАЛАЦЬБА

Адшумела лета каласамі,
У паплавах зялёных адцвіло;
Журавы на поўдзень пад крыламі
Паняслі ліпнёвае сяло...

І цяпер
За гаем на майдане,
Дзе ў налівах серабрыцца сад,
Сустракае сонечнае ранне
На траве халодная раса.

Восень, восень!
Птушка залатая,
Прыгаством і ты чаруеш нас, —
Паглядзі, за хатай дагарае
На лістах крушын барвовы час.

І такія пекныя узоры
Тчэ кляноў задумны лістапад...
На гумне з завеямі гаворыць
Малатарань радасны атрад.

І у гэтым гомане няўпынным,
І ў ціхуткім шэпаце лістоў
Чую рух вялікае машыны
Нашых дзён і будучых гадоў.

Адшумела лета каласамі,
У паплавах зялёных адцвіло;
Журавы на поўдзень пад крыламі
Паняслі ліпнёвае сяло...

1929 г.

МАНЕЎРЫ

Брук грыміць,
Як сталь, пружыняць нервы,
На вінтоўкі ўзвінчаны штыкі —

Горда йдуць, праходзяць па панелі
Комсамольцаў першыя палкі.

Горда йдуць... Трубач трывогу грае...
Крок за крокам кроча эскадрон...
Хто, скажыце, сёння нас стрымае,
Калі мы—і сіла, і закон?!

Эх ты, поле,
Радаснае поле,
Гул машын, трымценне правадоў!
Тут бацькі змагаліся за волю,
Паміралі ў замеці гадоў.

І цяпер на родныя прасторы
Мы прыйшлі вучыцца бараніць
Любы край машынаў і матораў,
Каласістых, ураджайных ніў.

Бо яшчэ не змоўкла завіруха
Над палямі нашай стараны:
Мы яшчэ яскрава чуем грукат —
Цяжкі поступ новае вайны.

...Гэй, трубач,
Гарніст, іграй трывогу!
Гэта наш юнацкі эскадрон.
Чуеш, свет!
Шырэй для нас дарогу:
Мы сягоння.— сіла і закон
1929 г.

ЦВІК

Ён помніць — калісьці, ў далёкія годы
Яго на вялікі завод прывязлі
І разам з машынамі ў гэтым заводзе
Ён чуў, як магутныя сілы гулі.

І кожную хвілю жалезнае цела

Давіла на пругкае цела цвіка.
І ў працы машыны — упэўнена, смела
Ён стрымліваў колаў жывы перакат.

І можа таму, што ён чуў сваю сілу
У рокаце грозных і гордых станкоў,
У працы штодзённай — заводу, машынам
Сваю невыказную нёс ён любоў.

Ён помніць той час — на заводзе аднойчы
Станок за станком супыніўся, застыў.
Са зброяй ішоў за рабочым рабочы,
Штурмуючы ў дальніх прасторах франты.

Завод апусцеў... Пустыром, карпусамі
Ішлі туманы і блукала імжа...
Тады пазнаёмілася з цвікамі
І з ім пазнаёмілася іржа.

І ён сумаваў па разгоне вялікім,
Па працы напорнай і песнях машын
У станках, дзе больнёг і самотны і дзікі
Жалезнае сэрца заводу глушыў.

Калі надышлі аднаўлення хвіліны,
Калі аднавілі магутны завод,
Ён бачыў у новым уздыме машыны
І стужкі і іскры жалезных парод.

Пад вуліцы шум і пад лязгат трамваю,
Пад говар машыны
Ён людзям казаў:
«Я ледзьве трываю,
Я ледзьве трымаю —
Мяне загубіла іржа.

Я працы жадаю, таварышы людзі,
Але загубіла хвароба мяне».
А людзі пачуюць, а людзі забудуць,
І кожны няўважліва цвік абміне.

Усё так-жа за працаю дні прабягалі...
Аднойчы машыне спявалі пасы:
«Рыхтуйся, сягоння прыходзяць брыгады
Завод аглядаць, аглядаць карпусы»...

І людзі прыйшлі да яго... і прысталі,
З іх кожны памацаў, з іх кожны сказаў:
«Ён ледзьве трывае,
Ён ледзьве трымае —
Яго загубіла іржа»...

А потым дасталі яго абцугамі,
Дасталі, і нехта сказаў і замоўк:
«Таварышы!
Гэтага разам з цвікамі
Таксама адправім сягоння ў рамонт»...

І ў домне вялікай,
І ў домне высокай,
Куды высыпалі, нарэшце, цвікі,
Ён жыў невялічкаю кропляю соку
У целе цякучай жалезнай крыві...

1929 г.

ПЯЦІГОДКА

Яна падышла да мяне і сказала:
— Таварыш, паслухай сягоння мяне —
За долам зялёным, за чорным вакзалам
Прасторы бязмежныя сняць аб вясне...

І я зразумеў, ахмялеў ад уздыму,
Рашучыя словы да мэты вялі...
Прасмалены сталлго, пракопчаны дымам,
Я зноў на знаёмыя ехаў палі.

Шырокае поле, мае вы загоны!
Таемныя шэпты і спеў каласоў...
Як вецер шумлівы, як віхар зялёны,
Цягнік прыпыніўся ля сініх лясоў.

І ў працы напорнай, і ў працы магутнай
Праплыў па-над полем, над вёскаю час —
І вырас на ніве, як волат чыгунны,
Як дзень — пераможны калгас.

І потым вясной, дзе раней былі межы,
У новай красе зацвіталі палі —
Прыходзіў вялікі, прыходзіў мяцежны
І радасны росквіт суровай зямлі.

Сябры! У будаўнічых рашучых паходах,
Дзе сэрцы палаюць любімай зарой,
На карце вялікіх жывых пяцігодак
Мы творчыя справы акрэслім мяжой.

Хай новыя людзі на заўтра пабачаць,
Як сэрцы імкнуліся краіі будаваць,
Пабачаць і ў песнях прачулых адзначаць
Адважных байцоў незлічоную рацць.

Пачуюць магутную песню заводаў,
Убачаць няведаны росквіт зямлі,
І разам па карце жывых пяцігодак
Пазнаюць, чым нашыя сэрцы жылі.

Адзінай кагортай, ячэйкай адзінай,
Пад крок пяцігодак, пад грукат гадзін
Уздымем краіну, услаўім краіну,
Край родны у творчай красе адрадзім!

1929 г.

АСТРАНОМ

Як толькі змаўкаюць за брамай гудкі
І ночка маўчыць за акном,
Я зноўку выходжу глядзець на блакіт,
На зоры далёкія зноў.

Ці можна таемнасць у іх разгадаць?

Яны за арбітай зямлі
Праз дальнія далі, праз сінюю гладзь
Плывуць, як плывуць караблі.

Плывуць у эфіры... Знікаюць міры
Праз мора далёкіх агней...
І там у каго-небудзь сэрца гарыць,
Як сэрца гарыць у мяне!

Магчыма і ён за пачаткамі схем
Сядзіць і не лічыць гадзін
Над безліччу гэткіх, як мы, тэарэм,
Над планам складаных машын.

Здароў, мой таварыш,
І сіні сусвет,
Мой вобраз навеяных сноў,
Далёкі таварыш, далёкі паэт
Далёкіх Цэнтаўраў і Львоў!

А я на зямлі — малады астраном —
З нязнаным размовы вяду,
Наш вецер трывожыць траву за акном
Наш вецер трывожыць ваду.

Далёкі таварыш і казак, і сноў,
І песень навеяны госць,
У жылах гарыць тваіх звонкая кроў
І так-жа цвіце маладосць!

Мы творчым уздымам разбурым мяжу
Працуй над складанасцю схем,
І я калі-небудзь табе раскажу
Урыўкі пачатых паэм.
Тады мы ў прасторы бязлікіх планет
Дзе месік, дзе скрозь сінява,
Ад нашай зямлі адашлем свой прывет
У вага!..
Гаворыць...
Масква!

1929 г.

ПАКАЛЕННЕ МАЁ

Пакаленне маё
Выхваляецца ростам,
Тытуню не ўжываем,
Гарэлкі не п'ем,
Мы па буднях ідзем
Комсамольскім строем,
І паэты пра нас
Не пісалі паэм.

...У мяне на стале
Вершаваныя кнігі...
На старонках жыве
Дзевятнаццаты год:
Гераічныя людзі,
Камроты, камбрыгі
На Урал, на Кубань
Заклікалі ў паход;
Танкі йшлі праз акопы,
Як чорныя цені,
Мчала Першая конная
Па прасцягах глухіх,
Без лірычнага
Адступлення
Білі белыя нашых,
А нашы іх.

...Але мы не хадзілі
У бойках падаць!
Нас газы не душылі
І кулі не падсякалі.
Мы ўчора на балоце
Канавы капалі
І клалі і ўбівалі
На шасэ камень.
Пра маё пакаленне
Пісалі мала —
У майго пакалення
Камсамольскі ўзрост —
Хоць мае пакаленне

Імя мае,
Хоць майму пакаленню
Пад дваццаць ёсць.
Хоць маё пакаленне
Адно з першых
На высокай вежы
Савецкіх дзён,
Хоць маё пакаленне
Прыйшло з песняй
І прасцяг яму
У заўтрашняе відзён...

Мы не хадзілі ў бойках падаць,
Нас газы не душылі,
Кулі не падсякалі,
Мы ўчора на балоце
Канавы капалі,
Сягоння
Кладзем на шасэ камень.
1930 г.

РАСЦВІЛІ САДЫ

Расцвілі мае сады
Над шырокаю дарогай,
Песень шчасныя лады
Сэрца кратаюць трывогай...
Гэты час, і гэты свет,
І квятлівы водар гэты —
Усё ацэньвае паэт,
Як вясновыя прыкметы.
У прыкметах гэтых ёсць
Сэнс адзіны, асабовы,
Маладых галінак рост,
Што складае рост вясновы.
У гэты дзень вясна мая
Да мяне прыходзіць смела,
І таму прадбачу я
Пэўны рух і пругкасць цела.
Надыходзіць песня зноў

І кладзе сабе ў аснову —
Здэцца лірыку садоў
І удумлівыя словы.
У мяне цяпер адна
Найважнейшая прыкмета,—
У вокны крадзецца вясна
Усхваляванага паэта.
1930 г.

РАСПРАЦОЎКІ

Поўных тачак ціхі бег,
Грозны грукат рэек чорных,
Маладых рабочых смех,
Плеск і шэлест дальніх чоўнаў.
...На ўскапаныя пласты
Фасфарытнага камення
Восень сыпала лісты
Залатой кляновай жменяй...
Быў такі на свеце час,
Прыязджалі інжынеры,
Вывучалі ціхі пласт
І таемныя памеры.
Пазнаваць глыбінь зямлі
У тую восень дрэваў рыжых
З інжынерамі прыйшлі
Комсамольцы вёсак бліжніх.
і пад сонцам жоўтых сноў
Юныя энтузіясты
Кіркамі
Крышылі схоў
Непадатлівага пласту.
Трэба выведаць яго,
Запаліць падземны прыцем,
Каб пасля ўраджайны год
Вырастаў на фасфарыце.
Па вясне зямлю ўзнялі
Экскаватары, рыдлёўкі,
Загулі
і зажылі —

Заспявалі распрацоўкі.
Поўных тачак ціхі бег,
Грозны грукат рэек чорных.
...Малады рабочы смех
Заглушаў успleскі чоўнаў.
1930 г.

ВЯНОК ВЕРШАЎ

Ночка сядзе на сучча рабін,
Грукне ў вокны зялёнай рукой...
Будзеш доўга ты праўкі рабіць
У радках, што здабыты табой.
Будзе доўга трывожыць цябе
Можа радасць, а можа туга, —
І вятрамі засвішча Тыбет,
І застогне над тундрай тайга.
Будзеш ночы трызненне ўспрыймаць...
Перад сілаю, стройнасцю строф,—
Будзеш падаць, як падае май
Прад маланак зялёнай зарой...
І на дактыль, на ямб, на харэй
Будуць новыя вершы хварэць.
У страшэннай мігрэні палаць
Будзе песень юнацкіх палац.
Загарыцца натхненне тваё
І засвеціць чырвоным агнём
Над радкамі тваіх заваёў,
Над пахілым і шэрым сталом.
І ты будзеш, як матку, любіць
Словы тыя, якія натхніў
Гэты шорах і стукат рабін
Пад вятрамі загадкавых ніў!
Ну, а потым — з іх звяжаш вянок,
Як дзяўчаты вянок з васількоў,
І апусціш іх разам з вясной
На шумлівую рэчку гадоў.
Будуць плысці і славіць зару
І гадоў тваіх светлы блакіт,—
Як патонуць — дык значыць памруць,

Значыць, слава і лёс іх такі.
...Не крыўдуй, не журыся, паэт,
Тут заўсёды прычына адна —
Тваіх думак не хітры сакрэт,
Ці не смелая песень вясна.

1930 г.

НАДЗВЫЧАЙНАЕ СЯБРОЎСТВА

Надзвычайнае маё сяброўства,
Колькі ў ім юнацкіх завірух!
Я паэт —
удумлівы і просты,
Сябра мой —
задумны драматург.

У палёх такія панарамы.
Мы пайшлі у поле а вясне...
Ты чытаў камедыі і драмы,
Я чытаў Багрыцкага, Шэнье...
А пасля каля кустоў парэчкі,
Дзе, як мора, возера лягло,
Пачыналіся між намі спрэчкі —
Нешта надзвычайнае было...

Дапякаў цябе,
што пішаш дрэнна
І не распрацоўваеш сюжэт.
Ты-ж казаў,
што вельмі не сумленны
І, відаць, не шчыры я паэт,
Што паэтаў развялося многа,
Усе яны спяваюць аб адным,
Ува ўсіх у іх адна дарога
І адзіны ў іх лірычны грым,.,

Надзвычайнае маё сяброўства,
Цэлы свет юнацкіх завірух,
Я паэт—

зняважаны і просты,
Сябра мой —
нікчэмны драматург.

І калі пакінем мы спрачацца,
Схлыне спрэчак ўзбунтаваны жар,
Кожны з нас сабе шукае працы,
Выбірае адпаведны жанр.

Хай сабе спрачаліся, як пеўні,
І зусім злаваліся парой, —
Сябра мой, як і заўсёды, пэўна,
У мяне спытае папярос...

Адхвалюецца і ўдаль адхлыне
Уся, што ў сэрцы закіпала, злосць,
Загаворыць зноўку на даліне
Нашае сяброўства й маладосць...
І з усмешкай на знаёмым твары
Скажа ён, падсеўшы да мяне:
«Ну нашто злавацца, мой таварыш,
Пасябруем, можа, як даўней...
Мы з табой перажылі нямала,
Хай сабе спрачаліся парой,
Усё-ж адна работа нас з'еднала,
Дык да рэшты аддадзімся ёй...»
. . . .

І ідзем мы разам у шуканнях,
І сяброўства нашага агні
Ясныя, як першае каханне,
І глыбокія, як шлях зарніц!..
1930 г.

ЗА ЗОРЫ, ЗА МЕСІК, ЗА ВЕТРАВЫ СМЕХ...

За зоры, за месік, за ветравы смех
Выплачваю песняй адзінай...
Чырвоныя здані злятаюць са стрэх

Далёкай нябеснай краіны.

Не здані, а зоры на небе гарацъ
Агнём маладым і мяцежным,
Над цёмнымі пушчамі мудрая гаць
Лягла палатнянаю сцежкай.

— Разумныя зоры, я выйшаў на пляж,
Дзе хваля абмые, папесціць.
Аддаў у часопіс лірычны багаж,
І сёння я вольны ад песень.

Сягоння я вольны, як месік, як драч
З вусатых азёраў і купін.
...А зоры? Іначай на небе гарацъ,
Іх смех, іх красу не падкупіш...

І чую я вецер, і громы, і звон,
І Крыма далёкую славу —
Тут орды забытых татарскіх плямён
Учыняць крывавую справу...

Адскачуць, адзвоняць, адсвішчуць у стэп,
І кон і ўзмятуць капытамі,
Каб іх не клялі ля разбураных сцен,
Каб іхніх слядоў не пыталі...

Захлопала крыллямі ноч на сяле
На берагах чорнаморскіх,
І закачаліся ў горным сядле
Зоры ў баку Пяцігорска.
Я здаў у часопіс лірычны багаж,
Я вольны сягоння ад песень,
Я выйшаў пра зоры памарыць на пляж,
Дзе хваля абмые, папесціць.
А зоры?
З іх сочыцца пена і пот,
І кроў ад драцінак калючых,
А зоры ўрываюцца праз Перакоп
У першых палках рэвалюцыі.

1930 г. Крым.

СІБІР

Люблю цябе, поўночная краіна! —
Таежны звон марознае зары,
І хрупкі снег,
          і даўні след ваўчыны,
І зарыва світальнае ўгары...
Бацькі майго жывога пакалення,
Маіх сяброў
          калоднікі-дзяды —
Бяссмертныя героі вызвалення —
Крывёй сваёй прабілі шлях сюды.
Па тым шляху, шукаючы ратунку,
З раменнай пугай,
за канём услед,
Ішоў,
          пракляўшы грошы і чыгунку,
Шукаць зямлі перасяленец-дзед.
Ён сек тайгу, паліў карчы старанна
І проса ў лядах сеяў па вясне.
Япокскі кат,
          за сына-партызана,
Яго павесіў на сухой сасне.
Дык вось чам'у заву цябе радзімай,
Сібірскі край няходжаных лясоў,
У першы дзень майго жыцця,
                                        магчыма,
Нас параднілa дзедаўская кроў.
Чакай мяне, я да цябе прыеду,
І ў той-жа снег падзе мая нага,
Дзе першы раз вятры спявалі дзеду
І плакала ріумлівая тайга.,,
1930 г,

ПА ПЕСНЮ, ПА СОНЦА

Краіна, ты чуеш мой заклік, мой голас
Поўны, як спелыя сонцы суніц,
Ён рос, калі йшла ты разутай і голай,
Бадзяўся ў лясах і пужаў сініц...

Ты йшла,
Ты спявала,
Ты мерыла мілі,
Цябе руйнавалі, цябе клялі
Англійскія лорды, паэты, каралі,
Дажджы твае сінія косці мылі,
А ты змагалася, ты не зважала...
І пад выцвіўшым небам у шэры колер
Аралі, сеялі, касілі, жалі
Старыя людзі Клімы, Міколы, —
Апошнія сілы клалі свае,
Коней тваіх кармілі аўсом
І слухалі гармат далёкія перакаты;
І бачна было, як гарэлі хаты,
Як дзесьці далёка пайшла вайна.
І зналі яны, што жыццё ім здрадзіць,
Што ім не пабачыць новы свет,
Што смерць падкрадаецца да іхняй сям'і,
Як да берага рэчкі ўвечары сом —
І рушыцца жыццё іх, як не адна сасна
Рушылася, ўсім целам страсянуўшы разам.
На гнільыя карэнні сваёй зямлі...
Сівыя сведкі часоў прыгону,
Сведкі забытай турэцкай вайны
Аралі твае здратаваныя гоні,
Хлебам кармілі тваіх армейцаў...
Праўда, краіна, і яны
Былі таксама твае сыны?
Дык адвядзі ім пачэснае месца
У кнігах, што пішуцца пра вайну,
У кнігах пра нашую перамогу
Песню складзі пра іх не адну,
Так адзначаючы іх дарогу!
За дрэннае слова, за здраду, за помсту —
Куляй адказвала, адказвала смерцю,
Арміяй штыкоў блішчэла твая постаць,
Імчалася тысячаногім смерчам...
Ішлі твае сыны маладыя, свежыя,
Ішлі і неслі на штыках перамогу.
Паўставалі гарады новымі вежамі,
Адзначаючы іх баявую дарогу.

І вецер блукаў па дарогах не дрэнны,
І вецер пяскамі замятаў палкі,
І вецер атручваў вочы газамі,
І вецер крычаў ў завадскія сірэны,
І вецер у бой заклікаў штыкі
І з імі хадзіў у атакі разам...
Ішла ты праз вогнішчы, праз руіны,
Дзе многа смерці, дзе многа слёз —
Плакалі бабулі па ўнуках і ўнучках,
Па ўнуках — з чырвонаю зоркай на шлёме,
Па ўнучках, што біліся за краіну,
За існаванне палёў і бяроз,
За радасць зямлі і шырокіх пушчаў,
За шэлест яе яравой саломы,
За працоўныя вечары і ранні...
Плакалі маткі, як сыны ваявалі —
Хадзілі са стрэльбамі па асінніку.
Слёзы іхнія былі горкімі,
Каціліся яны па зморшчках шчок,
Падалі яны, як дождчыку кроплі;
Валасы маткі на сабе вырывалі,
Праглядзелі шляхі, далягляды сінія
І шукалі сыноў сваіх за ўзгоркамі...
Краіна — гэта пакуты дачок,
Рукі якіх прапахлі укропам,
Рукі якіх прапахлі травой,
Рукі якіх малаком прапацелі,
Гэта слёзы тваіх дачок...
Слёзы былі ад шчырага гора...
Чулі яны громкі голас твой,
Смерці тваёй яны не хацелі,
Не праклiналі твой громкі крок,
А ў слёзах табе не было дакора...
Ты чуеш, краіна, мой голас
Поўны, як спелыя сонцы суніц,—
Голас людзей новага прызыву,
Што прыйшлі да цябе на работу.
Ён рос, калі йшла ты разутай і голай
Бадзяўся ў лясах і пужаў сініц,
Звінеў па лясах, па садах тваіх зычна
А зараз ён славіць, ударную роту!..

І так я іду да цябе не на службу,
А ў слаўныя шэрагі сініх блуз,
У кнігах адзначу я нашу дружбу,
У песнях адзначу я наш саюз...
Скажаш: — Ідзі!..
І я буду ісці!..
Вера твая ў маім целе...
Пагрукаеш ты ў аконца
І скажаш:
— Па песню, па сонца!..
Дарога палотны пад ногі сцеле,
І я іду па сонца, па песню
І мэту тваю здзейсню!..

1930 г.

ДАРОГІ

І

Калі адзін сяджу ў сваім пакоі,
Калі стучыцца дождж паціху ў вокны,
Здаецца мне, туды, ў далёкі свет,
Пакінуты у розныя часы
І ў розныя часы прачуты мною,
Перанашуся я...
Разгортваю старонкі
Шляхоў пад небам сінім, па якіх
Ішлі, ішлі і след кідалі ногі;
І жоўтыя пяскі і шум бярозны —
Мне гэта ўсё знаёма да драбніц,
Да кожнае маленькае засечкі,
Сякерай невядомаю на дрэве
Калісьці зробленай...
На хвалях успамінаў,
Здаецца, падхапіў мяне палёт —
Ад болю лёгкага, ад песень сэрца млее,
А там, унізе, моцнымі рукамі
На гэтай вышыні мяне трымаюць
Усе мае семнаццаць год жыцця.

II

Успамінаецца мой ціхі край забыты,
Дзе рос, дзе першы раз рукой нясмелай
Усё, што ў юным накіпела сэрцы,
Усе радасці дзіцячае пары,
Усё горкае ў таемны сшытак вынес...
І лёгка мне было, і плакаў я,
Таму што ўсё смяялася навокал,
Таму што ў радасці не чуеш горкіх слёз.
. . . .

І помніцца мне першае каханне;
З тых пор ніколі болей не кахаў
Так шчыра і так лёгка і так сумна,
Як я кахаў яе — адну дзяўчыну,
Якую людзі клікалі Алесяй
(Знаць прозвішча нікому не цікава),
З прыгожымі задумнымі вачыма,
З якою я праходзіў курс навук
У нашай небагатай сямігодцы...
. . . .

Ты да мяне прыехала, таварыш,
Блукалі мы з табой па тых мясцінах,
Дзе жыў я першыя свае гады...
Ў жытах з табой зрывалі каласы.
Ў лес ідучы, мы іх вязалі разам.
Запальвалі пасля агонь вялікі
І ў стройных соснах смажылі пражмо.
І ў травах лежачы (за край знікала сонца),
Пра будучнасць мы марылі з табой,
І думкаю былі ўсхвалёваны адной,
І радасцю былі ўсхвалёваны адной,
І песняю былі ўсхвалёваны адной...

III

І два гады нечуў я шуму сосен,
Радзімыя мясціны, два гады
Я не хадзіў, не падзяляў я з вамі
Высокага ляснога суму дрэў!..
І хмары шызыя прайшлі над краем гэтым,

Не закрануўшы галавы маёй.
Дажджы лілі, на лісце кроплі палі,
Берасцяная клікала труба,
І статкі йшлі на пыльныя дарогі,
На неба напаўзалі вечары...
...Часы суніц чырвоных, спелых
Адкукавалі ўдаль зязюлям '
Адпелі поўным голасам дзіцяці
І канулі, як канула юнацтва.
І адышлі, як сталасць адыходзіць,
Ад кошыкаў, ад стомы, ад вятроў...
Ад кошыкаў,
У іх мы носім плён,
Ад стомы,—
што і дзе пасля,
І ад вятроў — і ўсходніх і заходніх,
Што хмары гоняць, што гартаюць кнігу
З'яднаных зор, маланак, перуноў...
Часы суніц чырвоных, спелых
Адкукавалі ўдаль зязюляй...
І перуны грымелі, і лісты
Асвечваліся зарывам маланак.
Рабінавыя ночы, вы прайшлі
Пад знакам восені, шумлівых бур,
Прайшлі, калі я не сачыў за небам.
Тады рабіны плакалі...
Далёка
Ад месца, дзе жыву я зараз...
Я знаю, седзячы ў сваім пакоі,
Што там, дзе возера ляжыць каля акна,
Дзе нізка дым ад коміна і дзе,—
Там радасць мусіць жыць і будзе жыць заўсёды,
Пад ранкамі, пад вечарамі неба,
З суніцамі чырвонымі і спелымі,
З юнацкімі гарачымі ўспамінамі...
1930 г.

СОНЕЧНАЕ ЗАЎТРА
Нізка вершаў

БАЛОТА

Вы ўяўляеце,
  што такое балота? —
Трава ў рост чалавеку,
Вада...
  Потым травяная парода,
Што завецца торфам адвеку.
На балоце
  туманы
  сцюдзёнасцю праймаюць,
Уздымаюцца палотнамі
перад сонцам нізкім,
Ваўкі
  жыць чалавека
  сюды не прымаюць,
Дзікія качкі
  не знаюцца
  ні з кім...
Гэта балота...
Але людзі ёсць таксама,
Гэтыя людзі —
  сапраўдныя лесуны,
З імі я рос, і пазнаёміўся сам...
І я знаю — разумеюць яны,
што жыць можна лепей,
А не так — у балоце,
    ў лесе...
Але разам з тым
  ім шкада
    балацянога лепету,
Звыкліся, зжыліся,
і яно ў вочы не лезе.
Але новае ўрываецца
з ячэйкай комсамольскай,
З маладым пакаленнем
гальштука чырвонага;

Яно дабіваецца самохаць волі,
Законы балацяныя вон гоніць.

І ў 1929 годзе
было так:
Мы, камсамольцы, сказалі:
— Годзе! —
І з рыдлёўкамі
пайшлі на балота.
Пасля
за намі следам,
Як па чэрвеньскай рані,
плавалі балачыны,
Прыйшлі былыя камбедаўцы
І працавалі да начы...
Працавалі не адзін дзень,
Працавалі тыдзень,
другі.

Прыходзілі
ночы і зоры
на нас глядзець,
Прыходзіла стома
грубая,
як дзяруга...
Вечарамі жартавалі, гутарылі.
Тады вогнішча
разгаралася
і гасла.

Там
Упершыню
з'еднаным гуртам
Мы з камбедаўцамі
вырашылі
стварыць калгас.

1931 г.

ПЕРШАЯ СТРЭЧА
З ТРАКТАРЫСТАМ АНІСАМ

Прынімайце
сённяшняе новае
да сэрца
блізка,
Любіць яго так,
як любілі ўчора,—
Стане вам зразумелай мая гаворка
І стрэча з трактарыстам Анісам.
...З-за саду трактар вырваўся раптам,
Страсянуўшы былы маёнтак-дачу.
Угледзеўшы мяне,
Аніс
сцішае трактар,
Усміхаецца...
І я крычу яму:
— Бачу! —
І гэтае «бачу» —
звычайнае слова,
Нахлынула...
І ўспаміны ляцяць строма:
Балота,
звон рыдлёвак,
І грубая,
як дзяруга,
стома.

Два гады я не быў тут ні разу
(Цэлая вечнасць —
два гады),
Таму і таварыш Аніс мне рады,
Таму і мяне ўсхвалявалі
трактаравы сляды.
Таму ўскакваю на трактар непрасёмшы.
Ад гулу дрыжаць у маёнтку вокны.
Трактарыст Аніс
мне расказвае
пра ўсё,
Ён дужы, як мядзведзь,

загарэлы
і потны.
Голас яго, як басовы звон...
Ад радасці,
ад вады,
ад ёмкага ветру
Ён гаворыць мудрае слова:
— Во! —
Кулаком рассякаючы паветра.
Ён мне расказвае, як цётка Вольга,
Угледзеўшы,
як трактар
ладзіць
«рэвалюцыйны паход»,
Бегла навуш па заўголлю
Збіраць на сяле бабскі «сход».
Тады крычала на ўсе вуліцы,
Захліпаючыся ад бегатні
да слёз.
— А мае-ж вы татулечкі,
Схапіў маю палоску і панёс.
1931 г.

«ПЕРШАБЫТНЫ ЧАЛАВЕК»

У тым гаі жыў апошні нехацімец,
Яго дапякала Вольга, седзячы на плоце.
— А не забіў цябе, Сяменька, радзімец,
Чаго ты сядзіш у гэтым балоце!
Яму крыўдна за такія словы,
І ён кажа:—Дапякае кажны...

Кугыкалі ў гаі совы
І лёталі кажаны.
Ківалі верхавіннем высокія вольхі.
Іх балота ўзрасціла.
Ён развітваецца з цёткай Вольгай
І ідзе да сваёй хаціны.
Там ён адразае з вольхі лавец,
Раскладае вогнішча—

жарыць сала.
Гэта і ёсць—
«першабытны чалавек»,
Такая клічка да яго прыстала.
Гай яго шумам глушыць,
Совы, кажаны не даюць быту,
І жыве ён сярод
асакі, гнілушак,
Гэты галетнік —
чалавек
першабытны.
Я не першы раз заходжу
пагутарыць,
падзівіцца.
Сягоння вецер сціх у макушках.
Ён спявае:
Як пайшла-ж Мар'яніца,
А ў млын па муку.
Пасля,
як змоўкла песня ў сіняй стыні,
Ён гаворыць...
А ўжо спявалі пеўні.
Позна.
— Быў я на Украіне,
Многа там песень даўніх, розных..,
Праспяваўшы песню не адну,
Калі затухла вогнішча,
рассеяўся дым,
Ён кажа навіну:
— Запішуся ў соўгас.
Ваш калгас яшчэ малады.
Я маўчу. І ён кажа далей,
Зірнуўшы на хатку незвычайную:
— Хацеў я наладзіць
сваё,
каб не залежаць,
Ды толькі цяпер не такі,
новы час...

На дарогах лесавых,

дзе вавёркі
арэхі лушчаць,
Прыслухоўваючыся,
як па-новаму
жывуць пожні,
Сярод мёртвага цвету гнілушак
Дажываў
«першабытны чалавек»
апошні.
1931 г.

ТАВАРЫШ АЛЕСЬ

Расціла цыпкі
рыжая
балот руда...
Туды,
дзе лес
тугу збярог,
Яго берасцяная клікала труба,
І статкі йшлі, узняўшы пыл з дарог.
Усё суровае,
без проспы —
І пройме вецер,
і дождж не сціхне...
Там шлях яго
праз лес
праходзіў просты.
Па тым шляху прыйшла задума, ціхасць.
Ён ведае у лесе ўсё да рэшты.
Мы з ім адно — па дружбе, па крыві.
. . . .

Мы ходзім з ім да рэчкі
І ставім пераметы ў вір.
Яго цікавіць ўсё,
нат зорка Марс.
І я-ж такі дзівак,
такія мы...
Асвятляе вогнішча задумных нас,

І мы слухаем —
ідуць самы.
Дамовы вочы ніжуць цемру вод,

І кажа ён:
«Самы глядзяць на зоры...»
Чакае перамёт,
Стаяць кусты лазовыя дазорам.
...Калі-ж
калатнецца лес,
апошнім лістам
Злавіўшы сонца
ранішнюю зару,
Ён ідзе вудзіць «апартуністаў» —
Закідаць леску
на бесядную быйстру.
Тады пачынае ён
з рыбай размаўляць,
А я тым часам
рагатаць
да болю
буду.
Гэты ў яго — «апартуніст»,
той — «сімулянт»
Той,
Каторы не бярэцца на вуду.
1931 г.

НА ЎБОРЦЫ СЕНА

Дождж прашумеў на пачатак,
Узыходзіла сонца ў сотні вясёлак...
Цэлы дзень быў узятак,
І працавалі пчолы.
З песнямі мы ішлі праз Цыкуны,
З намі сенаграбілкі,
брыгадзір
і табельшчык...
Прыпякло сонца.
Зацыркалі цыркуны.

І мы ўзяліся за граблі.
Учарашняе сена падсохла ладна.
І калі пачалася тая спякота,
Дзесяць чалавек—
наша брыгада —
Ударна клалі копы.
Мы не за страх —
за сваё рабілі,
У кожным сэрцы — малады запал,
Не спраўляліся сенаграбілкі,
Кожная хвіліна —
капа.
Смяюцца хлопцы:
— На сто адсоткаў! —
Сарочкі скідаем,
каб цела загарэла...
Звініць галава ад цыркуноў,
ад сонца.
Ёмка кладзецца бярэма за бярэмам.
Калі сонца стала ніжэй дубоў,
Калі апошні высах пот,
Якраз — калі мы збіраліся дамоў,
Налічыў табельшчык пяцьсот коп.

А там,
сярод маленькіх
бярозак, елак,
Дзе лес сягоння ціхі такі,
Аж валіліся калгасныя пчолы
Ад мёду на ляткі.
Там без курадыма і сеткі
Даглядаў пчол цэлы дзень
Той,
каго любяць дзеці, —
Такі белы, белы дзед.

1931 г.

НА ЛУЗЕ ЎНАЧЫ

Тое-ж самае вогнішча,
І дыміць сасновы хвораст...
Вечаровы позні час.
Няма ні суму, ні хворасці.
Такі здаровы пах сена,
І Алесь глядзіць на зоркавы блакіт...
Сябрамі здаюцца сосен цені,
Што ўцякаюць
ад вогнішчавай рукі.

Заўсёды бывае так весела,
І такі-ж на сэрцы спакой,
Калі ты ведаеш, што ты ўвесь
Тут не чужы чалавек — свой.
Заходзіла сонца ў лесе
І сягоння на пагоду.
. . . .

Мы вартаўнікамі з Алесем:
Вартуем сена ад шкоды.
Пасталі копы ў рост сосен,
І расце наша дарога дум...
Кажа Алесь,
што хутка восень
І як тады вербы гудуць.
Я яго слухаць буду,
І ён сказаць не праміне,
Што сёлета пекчы бульбу
Будзе адзін,
без мяне.
Калі-ж на палі, прадымленыя газай,
Прывезлі трактарысты
сталёвы скрогат,
Знікла наша рамантыка разам
І рамантычная дум дарога.
Не такія мы казалі словы...
І вось яно
прыйшло на шляхі —
Наша

агульнае,
галоўнае
І ўрэзала ў зямлю лемяхі.

Здавалася, што мы ў нечым вінны...
Агонь апошні хворост знішчыў,
І попел, як пух савіны,
На рамантычным вогнішчы ўсплыў.

І тады Алесь пытае гэтак,
Зірнуўшы на новыя сонцы зямлі:
— Ці праўду пісалі газеты,
Што мы ўступілі
ў *Соцыялізм?!*

Запаліўшы ў палях
электрычныя сонцы,
У адказ,
што гэта праўда —
не мана,
Гулі і гулі трактары бясконца,
І ўздымалася
плугамі цаліна.

1931 г.

СУСТРАКАЙЦЕ МАЛАДЫМІ ПЕСНЯМІ

Усе мы
сонечнае заўтра
песцілі,
А яно сягоння
скалатнула
вёску й горад.
Сустракайце-ж маладымі песнямі,
Любіце яго так,
як любілі ўчора!
І якраз цяпер
перад вамі,
У сваёй хадзе штодзённай,

Прайшлі сённяшняга кавалкі —
Яго жыццё будзённае.
Яно ў сэрцы выспела сілай,
Уквечана словам шчырым,
Яно
шуміць ласкава,
як калгасная канюшына,
І разгортваецца,
як трактар,
шырака...
Кінься
дачу,
зялёныя бярозы, вольхі...
Мне ўсміхаецца Аніс ветла...
Гэтыя людзі:
Анісы, Алесі, Вольгі —
Жывыя, блізкія, свае.
— Памятаеш, Алесь, лясы ціхія,
Як пад дажджамі моклі калісь,
Як мы разам
на балоце
расцілі цыпкі,
І нас берасцяныя трубы клікалі.
Усё гэта ў сэрцы выспела сілай,
І ўквечана словам шчырым,
яно шуміць ласкава,
як калгасная канюшына,
І разгортваецца,
як трактар,
шырака.
...Не спявайце
пра сум
світальных рос,
Кінься паэтычныя гульні!..
Роспач
і сум танны
не рос
На нашых шляхах агульных.
Прынімаю
сённяшняе новае
да сэрца блізка,

Я яго люблю,
як любіў учора,
Няхай яно
словам-маланкай
бліскае
І працінае наскрозь
сэрца
ворага!

1931 г.

«КРЫЗІС»

З нізкі вершаў

1. ХАУТУРЫ

1

Суседа на могілкі вёз трунар
і горыч адчуў нутром:
Сухі, як вобла, нябожчык шкляр
ляжыць за яго гарбом.
Малодшага сына калоціць страх,
старэйшы сцяў кулакі —
Шырокі ляжыць перад імі шлях
і можна ісці ў жабракі.
Вясна ў шалёным прыпары,
і хмара дождж валачэ...
Дачка старэйшая ў трауры,
ёй сонца вочы пячэ...
Малодшая нясе ружы,
і ружай расцвіў яе твар.
— Не рушце яе! Не рушце! —
шэпча гарбун-трунар. —
Малодшы, ты зложыш косці —
худы ты і лёгкі, як пух;
Старэйшы, ты пойдзеш у госці
да брудных партовых шлюх...
І ты, што ў трауры, слухай,
ты бацькаўшчыну праклянеш!
Ты станеш партовай шлюхай,
шчаслівай не станеш але-ж!
І тут нічога не зробіш —
такі наш пракляты лес.
Ад самай страшнай хваробы
згніе да касці твой нос!
З табой начаваць будзе кожны:
буржуй, валацуга, поп;
У мех зашнуруюць кожаны,
травой зарасце твой троп.

А ты, малодшая, з ружай,
суседа майго дачка,
Ты вырасцеш, будзеш дужай
і дзецям дасі малака.
На костках сястры і брата
ты крызіс перажывеш,
Ты будзеш гуляць багата
па рэках, па вышках веж.
А я прыхільнік другога,
кажу трунару: «Вар'ят!
Рабочых дзяцей дарога
іначай ідзе акурат!
Ці справа ў адным толькі хлебе,
які дабываюць з траў?
А ты раскажы ім лепей,
каго ты ўчора хаваў!»

2

Якраз перад золкам учора
(сказ пачынай такі)
Хавалі свайго рабкора
чырвоныя франтавікі.
У лесе глухім магіла
прымала яго труну;
Дванаццаць маўзераў біла,
бор будзіла ад сну.
Пасля ўрачыстага бою
слова браў камандзір:
— Развітваемся з табою
і сыплем на дошкі жвір...
Хаваем цябе мы самі
і грозны спяваем гімн,
Цябе мы апаясалі
чырвоным сцягам тваім!
Імя тваё не забыта —
зрабіў ты справу сваю!
Знайшлі мы цябе забітага
у няроўным баю...
Фермерскі бык паласаты
лізаў на грудзях тваіх кроў,
Глядзеў на нашыя хаты

і доўга, працягла роў.
І вось мы ладзім хаўтуры,
схіляем сцягі над труной;
Мы ўсе палацы і турмы
і цэрквы зруйнуем з зямлёй!
Мы-ж нашым бацькам абяцалі
зямлі перайначыць лёс,
Мы-ж сэрцы кладзем на шалі,
на шалі тугі і слёз!
1932 г.

2. СОЦЫЯЛ-ДЭМАКРАТ

Яшчэ не растаяў пах сігар,
у попелцы гас агарак,
Калі падышоў да стала качагар
і вытрас дым качагарак.
На сухоты хварэе мой меншы брат
і дзеці калеюць у хаце...
Падняўся з крэсла профбюракрат,
прапанаваў: — Сядайце!
— Сягоння ў працы адмовілі мне,
і я дачакаўся галоднай кары...
— Як толькі праклятых крызіс міне
і Таварыства прадасць тавары...
Наступіць эпоха вялікіх мар...

І профбюракрату казаў качагар:
— У бацькавай хаце быў той-жа холад,
скрыпела пад тымі-ж вятрамі хата,
Як выпраўлялі мы ў паход
старэйшага майго брата.
Ён прайшоў дванаццаць расійскіх рэк,
сам кіраваў батальённым боем,
Дзесяць рускіх рабочых засек,
і вы яго звалі героем.

Але праз год ён казаў:—Салдаты!
расійскі паўстаў салдат!
Здрадзілі нам соцыял-дэмакраты!..

Садзіцца ў крэсла профбюракрат
і доўга глядзіць у справы:
— У астрозе згніе твой старэйшы брат
ён вораг кашай дзяржавы...
—іСястра мая за грахі чые
заклікае начных гасцей?
Тупыя галодныя вочы яе
за чорную смерць чарней!
З голаду пухнуць дзеці мае,
я дваццаць год працаваў
качагарам!

— Як толькі праклятыя крызіс міне
і Таварыства прадасць тавары...
Наступіць эпоха вялікіх мар...
Падняўся з крэсла стары качагар:
— Ты нам не прароч рай,
Веры не будзе табе, сабакар!
Мы пачынаем штрайк!
1932 г.

ТАБУНЫ

У водах раннім
Вырысам вясны
Адлюстраваны
Людзі, табуны.

Скрозь па вірах
Не адшукаць зімы —
Вядуць свой шлях
Не крыгі, а самы.

Чуваць, як тупа,
Нібы пад дажджом,
Аб корань дуба
Конь б'е капытом.

Ты-ж прыгадай
Сябе парабчуком:

Быў месяц май,
У белых вішнях дом.

Ты вёў стаеннікаў
За павады
Пад ношай венікаў
Каля вады.

Ты вострым плугам
Рэзаў дзірваны,
Насіў з дзяругі
Шытыя штаны.

Тугу насіў ты
Полем хутарскім
І сярод сытых
Мары меў аб тым,

Як лепш каровам
Дагадзіць чужым —
Ці добрым словам,
Ці дубцом крывым.

Дзень сёння ясны.
Сонца рэкі п'е.
Табун калгасны
Капытамі б'е.

Вільготнасць хмары
Чуе конскі нюх,
Грымот удары
Лічыш ты, канюх!

Успамінаеш ты
Дваццаты год,
Як, рана ўстаўшы, вы ішлі на ўсход
З сястрою жыта жаць гаспадару.
На ўзлессі дзяцел гулка дзёўб кару.
Ваш гаспадар услед за вамі вёў
Уланаў карны ўзвод да балатоў.
Там мірна спалі на старых імхах

Між купін партызаны.
Доўгі шлях,
Ад хутара да першае сасны,
Прайшла твая сястра...
Там спяць сыны
Тых матак, што ад панскіх бізуноў
Загінулі,
не выдаўшы сыноў.
Што крыкнуць ім? Як папярэдзіць
Уланы блізка.
Бор зусім прыціх,
Змаўкаюць дробных птушак галасы,
Яна пракукавала тры разы...
І ўчула злосны шэпт гаспадара:
— Зязюлі ў нас кукуюць да Пятра
А ўжо жніво, сястрыца!..
У бары
Ты ўбачыў, як з драўлянай кабуры
Выцягваў маўзер афіцэр:
— Пся крэў!..
І падала на мяккі мох між дрэў
Твая сястра.
Далёка за сялом
Плыла зара,
Гарматны чуўся гром.

Зноў сонца. Песням
Сёння ўвысь расці,
На тым узлессі
Табуны пасці.

Дзяўчына, ўстанем,
Пройдзем белы сад,
Тут ходзіць раннем
Па расе твой брат.

Багатым стаў
Твой брат гаспадаром —
Табун прыгнаў,
Каб падкарміць аўсом;

Каб конь дзябёлым,
Цягавітым быў,
На дзіва сёлам
Аж за трох рабіў;

Каб у прыпар рос
Ураджай густы,
У пяцьсот гектараў
Аж гулі жыты;

Каб конь пад хмарай
У часы пагроз
На шляху — карай -—
Шаблю смерці нёс!

1934 г.

ТАВАРЫШУ, ЯКІ ПЕРАМОГ СМЕРЦЬ[1]

Пытаўся ты ў дарог зямлі,
У рэк, зірнуўшы ўніз:
Як смерць перамагчы, калі
Твой парашут навіс,
І чатырохматорны птах
Нёс на хвасце сваім
Праз хмары, праз дажджы, праз жах
Цябе, з жыццём тваім?
Зірні: усе твае сябры,
Вятрам наперакор,
Ляцяць даўно ўжо на зямлю,
У подых дрэў, азёр.
Там сёння свята. Аташэ
Суседніх нам дзяржаў —
Ці бачыш ? — сочаць за табой
Адтуль з высокіх траў.
Ты ведаеш: пад рокат труб
Чужых чакае «госць»,
Каб гэтую зямлю, каб дуб

[1] Пры спуску на парашуце парашутыст Марозаў выпадкова зачапіўся за хвост самалёта. Машына ішла з хуткасцю 240 кіламетраў у гадзіну. У такім становішчы Марозаў правісеў на парашуце 20 мінут. Калі яму лётчыкі падалі вяроўку, ён змог абвязаць сябе ёю і выратавацца.

Твая прабіла косць.
І каб дзяўчыне не знайсці
Пасля ў імхах сухіх,
Ні на бярозе, ні ў трысці —
Нідзе вачэй тваіх.
Каб на зямлі не адшукаць
Ні рук тваіх, ні ног,
І каб як трэба пахаваць
Ніхто цябе не змог.
Нянавісць матак і сяброў
У нашай спіць крыві,
Яна вырастае, каб зноў
Нам загадаць: жыві.
Далёка там, дзе цені хмар,
Дзе ўсцяж стаяць пасты,
Дзявочы сумны бачу твар —
Яе кахаеш ты.
Яшчэ на плошчы бачу я
Сакратара ЦК,
У барацьбе за хлеб чыя
Цябе вяла рука.
У іх крыві адзіны бой
І сэрцаў паварот
Адзін, калі ўгары рукой
Хапаеш, б'еш ты ў борт.
Па чыстых рэках, па вадзе
К табе вышэй дубоў
Хай падымаецца, ідзе
І дойдзе іх любоў!
Над пушчаю і над вадой
Машына робіць круг,
Яе вядзе начальнік твой
І твой старэйшы друг.
(Маленства. Лес. Галіны дрэў
У восеньскай расе.
Ты чуеш маці сумны спеў —
Яна грыбы нясе,
Ёй перабег дарогу ліс...)
Не! То вятры гудуць,
То сон... Табе з кабіны ўніз
Вяроўку падаюць.

Глухім імхом не парасцеш
На ясенях старых
І не загінеш, не памрэш
Ты між сяброў сваіх.
І ўжо спакойна ўніз глядзіш
На выгібы дарог,
На прадзедаў курган, на крыж,
Бо смерць ты перамог.
1934 г.

З ДЗЁННІКА БРЫГАДЗІРА

I

Учора прыехала ў госці
На лета дзяўчына ў калгас,
Адзначыў я на бяросце,
На дрэве месяц і час.

Такі ўжо дзівак я! Па лесе
Блукаю адзін на зары,
Дзяўчыны імя —
Алеся
Пішу на сасновай кары.

Такі ўжо дзівак я! Мне добра
Стаяць і глядзець на раку,
Смяяцца і прозвішча —
Корба
Вырэзваць нажом на кійку.

Дзівак я! Дзівак я! Мне дваццаць,
Мне трэба кахаць і рабіць.
Наліма ў пячорах намацаць,
Над возерам качку забіць!

І доўга-ж табе будзе сніцца,
Як рыбы праходзяць праз вір,
Як спеюць у пушчах суніцы,
Як жыта расце,
брыгадзір!

II

Каня запрагаю ў калёсы,
Дугу закладаю ў гужы,
Вязу і сярпы я і косы,
І граблі ў свой стан на Сажы.

Сястра ў маю кайстру паклала
Вячэру і полудзень — там
Кавалак гарачага сала
І хлеба якраз кілограм.

У нас сенакос, і брыгада
Даўно ўжо чакае мяне,
Хістаецца цень мой у лядах,
І голуб турчыць на сасне.

Мінаю яры, ясакары,
Гудзе і гудзе авадзень;
Па грэчках вільготных,
па хмарах
Пазнаю я заўтрашні дзень.

На травах густых раніцою
У поплаве подых расы,
Над заваддзю, над вадою
І рэха,
І рух касы!

III

І кмінам, і смажанай рыбай,
І ветрам падула з гары,
Адтуль,
дзе пад сонечнай ліпай
Канчаюць пліту печкуры.

Праз двор, на гару, кулінары
Чыгунныя коцяць катлы —
Іх крамнік прывёз.
На папары
За хатай пасуцца валы.

Катлы наліваюць. Даярка
Кладзе смаляныя карчы
У печку — гарэць будуць ярка
Яны пад плітою ўначы.

Пяску замясіўшы і гліны,
Правесіўшы роўна шнуры,
Апошнія ў сценку цагліны
Замазалі печкуры...

І самі здзівіліся:
— Бровар,
Хоць ты самагонку гані! —
Частуе іх рыбаю повар,
І я ім пішу працадні.

IV

Ад рэчкі іду і стругаю
У граблі бярозавы клец.
— А я цябе, Павал, шукаю! —
Мяне аклікае хлапец.

Тлумачыць:
Асіна крывая
У лузе расце на пясках.
Цябе там дзяўчына чакае,
Начальніка Корбы дачка.

Усе камсамольцы гулянку
Пайшлі туды ладзіць. І ты
Бяры ў майго бацькі бярданку
І Мірту і лезь у кусты!

Як рыбіна, трапіўшы ў нерат,
З глыбокага, цёмнага дна
Імкнецца на волю і ўперад,
Так ёкае сэрца:
Яна!
Яна? Я не ведаю. Толькі
Убачылі вочы мае

Адзін раз дзяўчыну, а колькі
Гаворкі было пра яе!

V

Асіна крывая!
                    Пад ёю
Разросся дзядоўнік і мох,
А там, за высокай травою,
Паселі яны ўдзевяцёх.

У стрэльбы свае забіваюць
Дранкулі, каб звера глушыць,
Вясёлую песню спяваюць
У рыбнай, птушынай глушы.

То шыбка іду, то паціху —
Я краем абходжу багну,
Нясу сваю стрэльбу і кнігу
«Паднятую цаліну».

Яе мы ў брыгадзе чытаем
У вольныя дні і часы,
На стане,
          за рэчкай, за гаем,
Дзе спеюць жыты і аўсы.

А торба вісіць за плячамі,
А трубіць за лесам труба,
А сонца стаіць за дубамі,
І заўтра пачнецца касьба!
1934 г.

ПОСПЕХ

У рабочыя цэнтры
Хлеб адгэтуль вязуць цягнікі,
Сала тлустага цэнтнеры,
Лён і сушаныя баравікі.

Багацее мясцовасць —

Мне пад вокны прыносяць сады
Спелых вішань барвовасць,
Кошык ягадаў, яблык пуды.

Каб уславіць іх, выйду
Пад вясёлкавыя абручы,
Зноў у глыб краявіду
Плёск язёў у сабе несучы.

Гэта тут аднастайны
Перайначвалі людзі пейзаж —
Працавалі камбайны,
Трактары пакідалі гараж...

На кулацкім папары
Маладога сядлалі каня,
У маўклівыя фары
Пазірала палёў шырыня.

Гэта тут участковы
Землямеры рабілі абход
І зямлю за дубровай
Разбівалі пад севазварот.

Гэта тут чаргаванне
Яравых і азімых культур
Адзначалі на плане,
У брызентавых бурках ад бур
І дажджоў, аграномы,
Пераможныя справы якіх
Маюць права на томы
Мужным вершам напісаных кніг.

Поспех іхняй работы,
Гэтай праўды лірычная плынь
П'е дажджы і грымоты,
Прагне жыць, дасягае вышынь!

1935 г.

ПАД ВІЛЬГОТНЫМІ КРОПЛЯМІ

Пад вільготнымі кроплямі
І лістамі аслепнуць сычы,
І пад мутнымі вокнамі
Раніцой расцвітуць касачы.

Тройчы зменіць аблічча
Залатое, блакітнае карп,
Псарня не заскавыча,
Гаспадарскі пільнуючы скарб...

Тут на нас не аднойчы
Клык тачыла аб клык ягамосць,
Гонар маючы воўчы
І сталыпінскай годнасці косць.

Ланцугі хутарскія
Рагаталі на рэбрах сабак,
Ратавалі ад кія
І ад кайстры, як прыйдзе жабрак.

Закапанае золата
У гліняным спявала-б гаршку,
Хлеб, гадамі не молаты,
На вільготным прарос-бы таку.

І надоўга сабачай
Тут хапіла-б грызні і выцця,
Парабкоўскага плачу,
Галасістых хаўтур і жыцця.

Але з гулам і скрогатам
Адмыкаюцца коўраты хмар,
Енкам, плачам і рогатам
Сваё кодла кляне гаспадар.

Ён не жыта, не грошы,
А іх душы хаваў у зямлі.
Закапанае збожжа
У арэшніку ўчора знайшлі.

Не гусінаму крыку,
А людскому ён шаблю бярог,
Мыў расянаю вікай
І вастрыў аб каменны парог.

З ім ідуць канваіры —
Усё былыя яго парабкі,
І, як медныя гіры,
У кішэнях нясуць кулакі.

Золак, сонцам абмыты,
Здаўся жудасным гаспадару,
Як агністыя сіты,
Хмары зябкую цэдзяць зару.

Ціхі, нібы раздзеты,
Ён брыдзе пад світальным агнём,
Дзе ўсе птушкі — паэты
І ўсхвалёваны будучым днём.

Дзе праходзяць падзеі
Нараджэнняў вялікіх і мук,
Дзе ніводнай надзеі
Не пакінецца потым яму…

Дзе суровыя людзі,
Што цяпер пад канвоем вядуць,
Будуць вокуняў вудзіць,
Слухаць радыё, плавіць руду,

Плыць па розных кірунках,
Вывучаць тарфяныя пласты,
Будаваць на чыгунках
Праз шырокія рэкі масты…

Лётаць на парашутах,
Узыходзіць на горы, на снег,
Каб не жыць у пакутах,
Раз уславіўшы радасць і смех
1935 г.

НА ШТУРМ АПОШНІ!

П'ю дарагое сонца і цяпло
Той будучыні, што да вас ідзе,
Што залатое ўскінула вясло
Каля калгаснай хаты на вадзе...

За будучыню-б гэту тройчы я
Пад Ільескасам з мёртвых уваскрос.
Іспанія! Іспанія мая!
Тваю-б зямлю я на далонях нёс...

Тваю ваду, дыханне яе рыб,
Яшчэ па кроплі мёду ад пчалы
Я нёс-бы ў сэрцы тых, што пачалі
Гнаць ідала з яго старых сядзіб.

Пакінуў ідал замак на зары,
Яго імчаў на захад тарантас,
Услед яму:
— Не забывайце нас!..
Крычалі новыя гаспадары,
Збіваючы з іржавых агарож
У панскіх кузнях выкуты замок;
...Маліўся на сякеру і на нож,
Сваё гняздо пакінуўшы, яздок.

Не пану заспяваюць салаўі
І не яго маслінавым гаям,—
Сякерай будзе высякаць rai,
Нажамі рэзаць глоткі салаўям...

Мае браты, таварышы, сябры!
Іспанія мая! З табою мы.
У крэпасці ператвары дамы,
Каб ты не знала чорнае турмы,
Каб не кіпелі горкімі слязьмі
Сэрвантэса раманы на кастры...
На штурм, на штурм апошні, змагары

1936 г.

ЧАРАЎНІЦА

Зацвіла чаромха.
                    Мала
Днём мы бачымся з табой.
Ты мяне прычаравала,
Як гавораць — варажбой.

Сам не сплю. У інтэрнаце
Не даю заснуць сябрам.
— Сціхні ты, нарэшце, браце,—
Сто дванаццаць кілаграм!..

Ім, шчаслівым, кпіць не цяжка,
Жартаваць з мае вагі,
Але я не злосны.
                    Важка
Б'ецца сэрца: раз, другі...

Ты мяне сустрэнеш ветла —
Рад я сонцу,
                    рад вясне.
Стане лёгка, стане светла
Быць з табою побач мне.

На гару ўзыходжу сцежкай,
Пад сабой не чую ног,
Так прайшоў-бы я
                    з усмешкай
Можа тысячу дарог.

Ну, а ты? Каму вядома?..
Толькі раз былі ў кіно.
Я ўсю ноч праседзеў дома,
Пазіраючы ў акно.

Другам ты мяне назвала.
Кніжку я чытаць вазьму,
Разгарну — запомню мала,
Нават брыдка самаму.

Я не ведаў, што другога,
Не мяне,
кахала ты,
Здаў залікі. Зноў дарога,
Зноў зялёныя жыты.

— Мне даўно,— сказала цвёрда,
Падабаецца другі.
Ладна,
я хлапец не горды,
Пасумую год, другі...

Вы паедзеце ў палаткі —
Добрых зычу лагероў!
Ну, а я ? —
без перасадкі —
На канікулы дамоў.

Маці там чакае сына
У калгасе раніцой.
Вось і станцыя.
Машына,
Мусіць, наша,
Шофер свой.

Да яго ў кабінку сяду,
Раскажу ўсё дружбаку,
Будзе пыл клубіцца ззаду
На знаёмым бальшаку.
9-V 1937 г.

КАЛЯ САМАЙ ГРАНІЦЫ
(Фрагменты з паэмы)

На кватэру да настаўніка Данілы Пятровіча ў зімовую завейную ноч прыходзяць невядомыя людзі. Настаўнік і былы яго вучань Ігнат Давера зразумелі, што гэта парушальнікі граніцы.

Вось парай ахутана хата,
Дзве постаці, два кажухі...

Настаўнік глядзіць на Ігната,
Ігнат на яго: «Чужакі?!.»
За стол па-начальніцку селі,
Падсунулі лямпу бліжэй
І просяць з суседняй арцелі
Каня напытаць ім хутчэй.
Даніла Пятровіч сурова
Людзей сустракае чужых.
— Адкуль вы? Куды вы? І хто вы?
Асобай цікавіцца іх.
Дзьме холад сухі, папяровы
З партфеляў старых, скураных;
Снег тае ў старонках законаў,
Размякла балансу графа...
І сведчань пячаці раёна:
Па часці зямельыіай — Сямёнаў,
Па часці грашовай — Сафонаў,
Інструктар райза і райфа.
Настаўнік начальству такому
Спяшае патрапіць у тон:
— Вы, мусіць, са схода?
— Вядома...
— А ехаць далёка?
— У раён.
За вокнамі сціхла завея.
Ігнат апранае кажух,
Начальства — ён сам разумее —
Ягоных чакае паслуг.
Хіба я маленькі? Сляпы я?
На сходзе, гавораць, былі:
Няйначай, дзяды ім сівыя
У партфелі — мяхі скураныя —
Барадамі снег намялі.
Начальства з дарогі. Змаглося...
Зазнала цяжкі яно шлях:
Паўзло ад мяжы па снягах...
І, пэўна, яму давялося
Партфелі трымаць у зубах.
— Схадзі за падводай, Ігнаце, —
Гаворыць хлапцу гаспадар.

Давера выходзіць. У хаце
Гасцінца шуміць самавар.
Пры хатнім сядзяць самавары
Інструктар райфа і райза,
На светлыя іх акуляры
Ад пары кладзецца раса.
Са шклянак паны-ягамосці
П'юць чай пасля цяжкіх прыгод.
І ўдзячна ўсміхаюцца госці:
«Даверлівы рускі народ».
Пра іх гаспадар з весялосці
Падумаў: «Зіма за акном...
Хай, нечага, кволыя косці
Мужыцкім прапарацъ чайком.
Іх справа, відаць, заняпала...
Заходніх дарог махляры
Сваіх самазванцаў, бывала,
Маскве падсылалі ў цары.
А сёння праз нашы кардоны
Ахранак надзея й краса
Паўзе самазванец раённы —
Інструктар райфа і райза.
Збяднела суседка-дзяржава,
Здрабнеў, абанкроціўся ўрад —
Яе самазваная слава
На блізкі ідзе заняпад...»

Настаўнік у добрым гуморы,
Начальству ўсміхаецца ён,
Выносіць з далёкай каморы
Забыты стары грамафон.
Ён рад, што начальства за чаем
Таксама ў гуморы...
— Для вас,
Дазвольце... пласцінку сыграем
«На сопках Манчжурыі»... вальс.
Чакаючы весткі з кардона,
З панамі дзяржавы чужой
Сядзіць гаспадар грамафона
Пад шэрай бляшанай трубой.

Сярод местачковае знаці
Ён жыў без сям'і, без радні,
І цяжка яму ўспамінаці
Пад песню юнацкія дні.
Хто быў ён? —настаўнік вясковы.
Што знаў ён?—ураднiцкі бот.
Што помніць? — у вечар вясновы
Апошнія жончыны словы,
Памерла яна ад сухот.
На сопках Манчжурыі дзікай
Сном вечным спіць царскі салдат,
Чужынец радзімы вялікай —
Данілы Пятровіча брат.
І сам ён — салдат катаваны,
І чуў, як гарматы гулі,
Як глуха звінелі кайданы
Калоднікаў рускай зямлі.

Да школы з поўночным візітам
Старое начальства прыйшло,
Два цені адбіткам забытым,
Тупым, задаволеным, сытым
Кладуцца на сцены, на шкло.
Начальства вось гэтае ўчора
Дзяліла свае барышы,
Сівога шаўца ці шахцёра
Душыла ў турэмнай цішы...
А сёння іх скончана слава.
Пад месяца ясным святлом
Трывожна: застава... застава...
Гудуць правады за акном.
Над полем цярушыцца іней
З марозных дратоў уначы,
Па Светлай Савецкай краіне
Трывогу сваю несучы.

Замоўк грамафон. Пад санямі
Рыпяць палазы ў цішыні.
Давера Ігнат за гасцямі
Прыехаў з сяла на кані.
Халодны над школаю месяц —

Палярны вакол яго круг,
Па гэтай зімовай прыкмеце
Чакае народ завірух.
Па роўнаму сіняму полю,
Дзе белыя ўзлессі відны,
Увайшоўшы ў патрэбную ролю,
Замежныя едуць чыны.
У санях шырокіх Даверы,
На сене з арцельных лугоў
Задумаўся чын аб кар'еры:
Вось ён... падшывае паперы
Адказных службовых сталоў.
Чын выб'ецца ў людзі... і нізкі
Адважыцць паклон яму Русь,—
Так думае Вінцусь Даўбніцкі —
Інструктар Сафонаў Пятрусь.
Пад месяца ўсмешкаю яснай,
Сафонаў-Даўбніцкі ўзіму
Вязе для жывёлы калгаснай
У чорным партфелі чуму.
Тры коннікі напагатове
На ўзлессі чакаюць, стаяць,
Пад сінім святлом у дуброве
. . . .

А ну, ці не час вам, Панове,
З шырокіх саней вылязаць!

Галовы ўбіраючы ў плечы,
Пад ціхай пагрозай ляза
Байцам аддаюць свае рэчы
«Інструктар райфа і райза».

1938 г.

МАЛАДОСЦЬ

Я за трактарам калісьці бег,
Кінуўшы ў агонь вярцёл і сала;
Ты да ціхіх саламяных стрэх
З гулам пад'язджала.

Я ўпрыгожваў з дзеўчынай сваей
Перад святам арку дзеразою;
Ззяла ты вясёлкавай дугой
Над калгаснай аркай, над страхою.

На таку ўмалот свой залаты
Вымяралі мы паўнюткім мехам;
Адгукалася па хатах ты
Пераможным рэхам.

Я цябе, жаданую, чакаў,
Сустракаў без крыўды, без трывогі,
Жоўценькім пясочкам пасыпаў
У прысадах летнія дарогі.

Па дарогах тых, па сцежках тых,
Па якіх ішла сяброў сям'я ўся,
Нёс цябе між даляў дарагіх
І натхнёна плакаў і смяяўся.

Шлю падзяку вёснам і сябрам,
Жытнім копам на шырокім полі...
Маладосць! — я ўсё табе аддам,
Не сыйду з дарог тваіх ніколі.
1938 г.

ДРУЖБА

Сажнем, лентаю мерым
Мы палі, сенажаць.
Так магу землямерам
Неўзабаве я стаць.

Нават больш, не адбіцца
Нам ад чутак адных:
Ты—нявеста, як быццам.
Я-ж — як быццам, жаніх.

Мы ішлі — пагалоскі

Следам беглі ў ляскі...
Нам прывозілі з вёскі
З гонкіх сосен слупкі.

Мы агонь раскладалі,
Мы абпальвалі іх,
Каб навечна стаялі
У капцах межавых.

Вось адбіта мяжа ўся —
Аглядаем удвох,
Вось табе я прызнаўся —
Не прызнацца не мог.

Ты ўздыхнула глыбока,
Ты махнула рукой,
Ты сказала:
— Далёка
Міlёначак мой!

Значыць, век не забыць нам
Ні пясок залаты,
Ні капцы ў спелым жыце —
Дружбы нашай сляды.

1938 г.

ЗА ДВАІХ

Вучыліся з ім, выбягалі з ім
Вясну гукаць на бальшак;
Праз колькі чэрвеняў,
Колькі зім
Не верыцца ў смерць ніяк.

Я ў госці іду. З палявых работ
Вяртаюцца браты.
Дзве зоркі над пожняй нясе самалёт —
Чаму гэта не ты?

Хаджу па гулкіх гумнах тваіх,

Прыехаўшы здалёк;
Снапы падаюць мне з вазоў залатых,
Снапы аднашу я на ток;

За што-б ні ўзяўся я,
За дваіх
Мне трэба. рабіць, браток.

1938 г.

ПЕСНЯ ЛІСТАНОСЦА

Даспявае маліна
У зялёным садку;
Ходзіць красна-дзяўчына
Адна па цяньку.

Весялейшых гулянак
Чакае даўно...
Заўтра ў саменькі ранак
Пастучуся ў акно.

Павітацца з смуглянкай
Смелых слоў не знайду;
Ліст аддам,бразну клямкай,
За вароты пайду.
Вось прыходжу другі раз,
Ліст нясмела нясу;
Усміхаешся шчыра,
Заплятаеш касу.
Трэцім разам — чакала
Ціхіх крокаў маіх;
За каліткай дагнала,
Цалавала пры ўсіх.

Ёсць за садам дарога —
Не адна ходзіш ты,
А з хлапцом,
Ад якога
Я прыносіў лісты.

1938 г.

У ДАРОЗЕ

Ён спаў, як брыгада
Ішла на работу
(Зрабіў сабе свята
Пракоп у суботу).

— А што за прычына
Пытае праўленне.
— З граніцы ад сына
Прыйшло запрашэнне.

Ён ранен.
Да хворага
Мне-б адпрасіцца.
Мне пішуць: ён ворага
Гнаў ад граніцы...

Па цёмным балоце,
Дзе шэры лішайнік,
Дзе след у чароце
Забыў парушальнік.

Не выказаць словам,
Што дзеецца ў свеце...
Прынёс я пісьмо вам,
Чытайце, суседзі!

Пісьмо па парадку
Уголас чыталі.
З ліпнёвага ўзятку
Мядку накаталі.

Памалу, патроху
Збіралі гасцінна
Пракопа ў дарогу,
У госці да сына.

Ён браў, як належа,
І кайстру з сабою,
І коску з застрэшша,

І пляшку з вадою.
. . . .

Прыехаў.
Для хворага
Радасць якая!

З Пракопам у бор яго
Доктар пускае.

Увечары з сынам
Над возерам сінім
Пад хвояй сядзелі,
На качак глядзелі.

— Ляціць яна, во яна!
Нас не баіцца...
— Іх біць не дазволена
Блізка граніца.
Страляць па іх
Лічым
Мы забаўкай смешнай;

Удоваль нам дзічы
Хапае замежнай...
Купалася качка,
І вечар быў свежы.

У вольны дзень бацька
Пабыў на манежы.
Махалі направа,
Налева клінкамі;

Мецъ справу цікава
Пракопу з байцамі.
Паслухаў,
Як неба
Звінела ад свісту,
Пабачыў, як трэба
Страляць па фашысту.

Дамоў ад'язджаў ён,
Далі яму боты
З майстэрні дзяржаўнай —
Трывалай работы.

Дадому ён едзе
З узгорка на ўзгорак:
Кілометраў дзесяць,
Кілометраў сорак.

Расце канюшына,—
Ён лапік адкосіць,
Бо конь не машына
І есці папросіць.

І конь пад дугою
Не ведае стомы.
Ідзе пехатою
Дзядок незнаёмы.

Час вольны. Дзень добры
Жаданая стрэча...
— Дзень добры!..
— Дзень добры!
— Сядай, чалавеча!

Вятрак пры дарозе
Адлічвае хвілі;
У дзве люлькі на возе
Сябры задымілі.

У добрым настроі
І прыязнь жывая —
Пра сына-героя
Пракоп разважае.

Вось так ён,
Заставу
Наведаўшы, едзе.
Народную славу
Развозіць па свеце.

Мне чуць давялося
Пракопа гаворку,
Сядзець з ім на возе,
Курыць з ім махорку.
1938 г.

ВОБЛАКА

Уткнуўшы ў бераг вудзільню
Я вуджу раніцою.
А воблака? Плыве яно
І небам і вадою.

Нарэшце клюнула разок —
І рыбка немалая! —
З пяром гусіным паплавок
Пад воблака нырае.

Стаіў дыханне. Цішыня...
Убок
Рукой умелай
Я падсякаю галаўня,
Цягну з хмарынкі белай.

Вада ў кругах,
Вада ў кругах
І неба ў ёй не тое...
А воблака? Яно ў руках
Трапечацца жывое.
1937—39 гг.

ЕЛЬНІК

У кожнага з нас
Ножык —
Адменнага ляза,
У кожнага з нас
Кошык —

Крынічная лаза.

Па ельніку мы кружым,
Ці ёсць баравікі?
Мы іх у печцы сушым
І ніжам на шнуркі.

Нясем удвух у свята
Да крамніка здаваць;
Насушана багата —
Рублёў на дваццаць пяць.

Рублі — дарослым.
Дробязь
Кладзем сабе ў кішэнь;
Сялом — усе так робяць! —
Красуем цэлы дзень.

Чаго захочам —
Купім.
Здаволены сабой.
Імчым між пнёў, між купін.
Куды? — у ельнік свой.

На мох пасеўшы ў засень,
У ельнічку густым
Цыгаркай
«Сценька Разін»,
Як сталыя, дымім.

Над намі звісла вецце,
Пад намі—
Мураўі,
У неба дым віецца,—
Два тонкіх ручаі.

За дымам думкі следам
Плывуць
Мая, твая…
Ты марыш быць паэтам,
Быць трактарыстам — я.

Над ельнікам імглістым
Плыве за годам год.
Стаў друг мой трактарыстам,
А я? —
Наадварот.

Праз вёсны, леты, зімы
На роднай цаліне
Я чую гул любімы...
— Працуй там за мяне.

Паўз ельнік ён праедзе,
Па дружбаку ўздыхне...
Верш трапіцца ў газеце:
— Пішы там за мяне.

Мы вершы з ім напішам,
Зямлю дагледзім з ім,
Адным дымком надышам
І ельнікам адным.

Люты 1939 г.

КАРУСЕЛЬ

Бальшаком, на край зямлі і неба,
Я ўсю ночку цёмную ішоў,
Даганяў і абганяў, дзе трэба,
З лубкамі і сітамі дзядзькоў.
. . . .

Ёсць на свеце роднае мястэчка,
Там штогод бываюць кірмашы;
Міма школы меленькая рэчка
Без мяне адна плыве ў цішы.

Мне дакор яе далёкі, звонкі
У забытым чуецца трысці.
Заўтра кірмашовы дзень.
У жонкі

На дзень адпрасіўся:
— Адпусці.

У сяброў па школе даўні звычай —
На кірмаш сыйсціся,
Пагуляць...
І на каруселі маляўнічай
Разам адкружыць хвілінак пяць.

Кожны мае дружбака такога
Захавана ў сэрцы да якога
Прыязні даўнейшай цеплыня.
Кірмашовы дзень,
Гарачыня.

Вось у кірмашовы-б дзень выходны
З ім ці з ёй зайсці ў куток выгодны
(Ёсць такія на зямлі куткі) —
Раз у сем гадоў павіць вянкі.

Пачуццё былое да дзяўчынкі
Нёс і я.
І тут яе сустрэў.
Між густых аглобляў, як між дрэў,
Я іду на аганёк касынкі.

А дзяўчына лузганцы кусае
І таксама некага шукае,
І ў вачах блукае неспакой,
І крычу я радасна:
— Пастой!

Мы адны з ёй. З нашых — больш нікога.
Той-жа рып гармоняў, бубнаў гром.
Тая-ж з кірмаша пад гай дарога.
— Што-ж, пайшлі?
— Пайшлі...
І мы ідзём.

Сем гадоў не бачыліся — раз,
Замуж выйшла,

Добра ладзіш з мужам;
Дзе-ж ты, карусель ? За ўсё адкружым,
Як усё кружылася за нас.

Добры дзень, знаёмыя мясціны,
Карусель,
Крылатая душа!..
Гай шумлівы, гоман кірмаша,
Печанага хлеба водыр кмінны.

Люты 1939 г.

ШЭРШНІ

Мы хадзілі некалі сюды
Насыпаць у кайстры жалуды.
Потым ты сядзела пад дуплом
Гаспадыняй,
Я— гаспадаром.
Жалудоў дзве кайстры —
Твой пасаг...
Гралі шэршні-майстры
На басах.
Пад равеснікам суровых
Продкаў
Чай пілі мы з жалудовых
Сподкаў.
А цяпер? Мінуўся гульняў час,
Сподкі замалыя ўжо для нас,
А дупло для нас зацесны дом:
Цёмна ў ім,
Не свеціць ён агнём.
Мы з табою хітрымі былі,
Раскідалі попел па зямлі,
Пахавалі сподачкі ў траве,
Хто цяпер у доме тым жыве?
Мусіць, шэршні там звілі гняздо
І гудуць, гудуць. Я знаю хто.
То гудзе мой сум. Ён сёння злосны,
Ён ляцць.
(Заходзіць сонца ў сосны).

Злосны ён ад нашых стрэч, ад згадак.
Вечарэе.
Полем крочыць статак.

Сум ляціць. А па вачах яму
Б'е трава высокая, касая;
Ён бадаецца, кароў кусае.
Як і мне, і ім маркотна:
Ліпень 1939 г.

НА СОТАЙ ВЯРСЦЕ

Ля поплава лазню
Таплю ад поўдня;
Ля поплава злазіць
Дзяўчынка з каня.

На вольхах даўгі
Калыхаецца цень.
Прысела. Шляхі
Затамілі за дзень.

Сто вёрст адскакала
Пякельных, як вар,
Сто вёрст загарала —
Нябёсы без хмар.

— Дазволіш,— смяецца,—
Папарыцца мне?..
Ты-ж баншчык, здаецца?
Адказваю:
— Не.

Я так — летуценнік,
У бацькі ў гасцях,
Бярозавы венік
Трымаю ў руках.

Пяю табе славу,
Духмяны лісток,

Ты жаркую паву
Прывабіў здалёк.

Яна маладая
І я — малады.
Размова такая:
— Адкуль вы?
Куды?..

Кароткая стрэча
На сотай вярсце.
З маланкай пад вечар
Хмарынка расце.

Спяшае наехаць,
Нахлынуць на нас;
Развітвацца — нехаць, —
А трэба, а час.

З трывогай на хмарку
Глядзім, а маглі-б
Ісці з ёй да парку —
Да школьных да ліп.

Конь пасвіўся-б сыта
У лузе, а мы-б
Пад самае жыта
Пабегчы маглі-б.

Пасеўшы ў зацішша,
Вязалі пражмо-б,
А сонца ўсё ніжай
І ніжай ішло-б.

У хвалі прымала-б
Яго збажына...
Куды-ж паскакала
Так рана адна?

Касынкай-зарой
З жытніх бліснула хваль.

Як сэрца за ёй
Парываецца ўдаль!

Эх, коні-стаеннікі,
Пыл за сялом...
Духмяныя венікі,
Чэрвеньскі гром!

Люты 1939 г.

МЛЫН

З дзеўчынай развітваўся юнак,
Аддаваў яе шляхам, далінам.
— Лепш-бы млынам стаць...—
падумаў так,
І зрабіўся на тым месцы млынам.
Людзі жыта носяць дзень у дзень,
А драўляны млын слухмяна меле.
Замест сэрца — б'юцца жорны ў целе,
А замест крыві —
Вады струмень...
Кажа нам паданне пра яго,
Што не можа ён з тых чараў выйсці,
Як не перамеле ўсяго,
Што яму належала калісьці.
Як належала яму не шмат,
Дык спадзе з яго палон драўляны,
Прыйдзе зноў ён вольны да дзяўчат,
Ні ў адну яшчэ не закаханы.
А як шмат?., але гадаць не след,
Бо адзін ён ведае пра тое,
Што яму належаў цэлы свет,
Як хадзіў з дзяўчынай у жытное.

1939 г.

ХАТКА

У дружбакоў маіх згарэла хата,
Ім новую будуе талака.

У лесе, дзе імшарышчаў багата,
Я моху наскубу для іх кутка.

Цясляр ці з пілкай ходзіць, ці з сякерай,
Ці высякае вугал, ці акно.
Я не цясляр, хаджу з цяслярскай меркай,
На вушакі пілую бервяно.

Старанна печкуры кладуць цагліны,
Загнетак выведуць, правесяць шнур.
Я паднясу ім і вады, і гліны,
І печку пахвалю, хоць не пячкур.

Пад новым дахам за сталы паселі
Будаўнікі, калгасныя майстры.
За ўсіх прысутных п'ю на наваселлі,
За нашу дружбу даўнюю, сябры!

Мы абняліся ўтрох, сыходзім з ганку,
Мінаем з песняй вокны — вочы хат,
Нам разам будзе
Менш чым шэсцьдзесят,
Нас кліча адвячорак на гулянку.

На ціхай сенажаці за сялом
У свежым сене нам ляжаць не колка;
Пра хатні клопат наша перапёлка
Пяе таму, хто едзе бальшаком.

Спявае мне.
Ёсць і ў мяне хацінка,
Дагэтуль не абжытая нікім.
Калі мая нясмелая дзяўчынка
У хатку зойдзе з клуначкам сваім?

Далёка недзе,
Вёрст за дзвесце, можа,
Ёй птушка вечаровая пяе
І сэрца тым-жа клопатам трывожа,
Як вам і мне, таварышы мае!

У вашай хаце не сціхае гоман,
Там людзі ўсе, нібы адна сям'я.
Дыміць у небе першым дымам комін.
У вас такая-ж хатка,
Як мая.

Паўз хату вашу ў поплаў ходзяць цені,
Ім трэба, мусіць, слухаць салаўя.
Ад вокнаў электрычнасць на бярвенні.
У вас такая-ж хатка,
Як мая.

Заходзь-жа ў хату, родная дзяўчынка,
Мой клопат тут, мой журавінны мох!
На нас,
Як пераступіш ты парог,
Вясёлым вокам гляне журавінка.

1939 г.

БЮРО ДАВЕДАК

Выпускнік вясковай сямігодкі
Падышоў пад школьны ганак. Сходкі
На спякоце летняй млеюць, спяць,
Узыходзіць ён:
Ледзь-ледзь рыпяць.

Ён вучыўся тут гадоў з сямі,
Потым свет пабачыў не ў лятунках,
Тросся ў пасажырскім па чыгунках —
Адвыкаў ад школьнае сям'і.

Не адвык.
Цяпер рашае гэтак:
Ад дажджу зайдуся, ад расы,
Кінуся ва ўсе бюро даведак,
Пазнаходжу хлопцаў адрасы.

З невядомае для нас прычыны,
Не з хлапцоў пачаў ён, а з дзяўчыны

Пошукі вандроўныя свае
(А для гэтага прычын стае).

Вопратка яго з дажджу дыміцца —
Ён яшчэ пад сонцам не прасох;
Шлях размыты,
На траве пясок...

Тут прайшла нядаўна навальніца.
Кій нясе.
У бакавой кішэні
Залатое вечнае пяро.
Хмар апошніх адплываюць цені.
На краю сяла стаіць бюро.

Ён бяжыць з гары,
Мінае гаці...
Там жыве тае дзяўчыны маці,
У яе даведку можна ўзяць.
А яна? Падумае, што зяць.

Цяжка дыша, адчыняе дзверы,
У руках пяро з лістком паперы —
Вось і скончыў пошукі свае...
Вось і маці.
Ён пазнаў яе.

Маці зяця кліча да стала,
Шчасця міскай поўнаю частуе,
Згадвае пра дочку дарагую,
Што ў гасцях не доўга пабыла.

Як гасціла тут і як даўно,
І куды паехала — патроху
Маці ўсё раскажа.
У акно
Госць глядзіць на доўгую дарогу.

А назаўтра:
Затапіла печ...
А яму дамоў збірацца трэба,

Толькі шкода (вось якая рэч!)
І хацінкі гэтае і неба.

А чаму — не знае сам, як след.
Ён не муж дзяўчыне, не каханак.
А яна яму, як светлы ранак,
Як юнацкі непаўторны свет.
Маці за руку гасця ўзяла,
Колькі слоў сказала напаследак.
Адрас ёсць!
. . . .

Дыміць бюро даведак
Пад гарою, на краю сяла.

Ліпень 1939 г.

МУЗЫКА

Выходзяць з хат усе.
(Чаго? — каб іх спыталі).
Максім гармонь нясе —
Яго прэміравалі.

Ідзе,
Знаёмы шлях
І шмат знаёмых згадак:
Шмат у яго руках
Перабыло трохрадак.

Юнацкія часы! —
Гармоні выпісныя,
Як срэбра—галасы...
Адна бяда —
Чужыя.

Ён марыў юнаком:
«Сваю гармонь набуду,
І першым жаніхом
На ўсю на воласць буду.

Жыць буду ў згодзе я
З вясёлаю трохрадкай—
І жонка ў нас свая,
І сіні дым над хаткай».

У шахту, у забой
Спусціўся ён глыбока;
Яна над галавой
Звініць,
Звініць далёка.

Над рэчкай да цямна
Ён забівае сваі;
Пяе,
Звініць яна,
Як салавейка ў маі.

Не мала страціў зім,
Не мала з'ездзіў свету.
Не вытрымаў Максім,
Рашыў:
Дадому еду.

Спяшаецца Максім:
І поле залатое,
І воблака над ім...
Адна бяда —
Чужое.

Спяшаецца сялом,
Дзяўчына сустракае
І не з пустым вядром...
Адна бяда —
Чужая.

Так з марай юнака,
Без музыкі,
Без жонкі
Дажыў да сарака
І сеў на трактар гонкі.

І даўніх меж няма —
Працуйце, калі ласка!..
І музыка?—сама
Прыйшла —
Не сон, не казка.

Ідзе ён. Гарманіст
Заняў яму дарогу:
— Дай глянуць, трактарыст,
Дай страданнуць
Хоць троху!

І гарманіст-мастак
Іграць спрабуе ўсяк;
Гармонік —
Як належа,
Гармонік —
Сэрца рэжа.
— Свой узамен даю,
Пра дай!..
— Не прадаю.

Зірне зары прамень —
Ён замыкае хату.
Працуе цэлы дзень —
Дымок плыве з-за саду,

Пад вокны падбяжыць
Дзяўчынка маладая:
Вісіць гармонь?
Вісіць.
Калі-ж яна зайграе?

І засумуе:
«Нам
Не чуць яе ні разу».
Максім — не грае сам,
Няма, гаворыць, часу.

Купіць? —

Не прадае;
Маўчыць гармонь Максіма
І жалю задае,
І ўсе праходзяць міма,

І гарманіст ідзе
І, нібы ненарокам,
Па вокнах павядзе
Зайздросным,
Злосным вокам.

Ён не глядзець гатоў,
Сябе самога лае:
«Няхай хоць сто гадоў
Вісіць,
Бяда малая!»

А што Максім?
Як след
І сам яшчэ не знае —
Прыносіла абед
Дзяўчынка маладая,

Прыйшла сюды з сяла,
Адзета, як на свята,
Жартуючы, звяла —
Сама смяецца,
Рада.

Здалёк мігціць яму
Знаёмая касынка —
Як сумна аднаму...
Прапаў,
Прапаў Максімка!

Надыйдзе вечар.
Сон
Хіліць яго не будзе:
Гармонік возьме ён
І выйдзе з ім у людзі.

Ён пойдзе ўздоўж прысад,
Ад шчасця нецвярозы.
Як дваццаць год назад,
Зашалясцяць бярозы:
«Максіму —
Дваццаць пяць,
Ён—
Гарманіст любімы».
. . . .

Не станем дакараць—
Мы ўсе крыху Максімы.
Ён ходзіць па расе,
Між топкіх крочыць купін,
І хлопцы па чарзе
Б'юць горда ў гулкі бубен,

І я з ім сябраваў,
І я спяваў «Дасаду»,
І ў бубен падбіваў,
І танцаваў да ўпаду.

1939 г.

ГЛУШЦЫ

І вось сяджу адзін,
Як сталы, на кані,
І вось
Вязу на млын
Людскія працадні.

Амаль шаснаццаць год
Я маю за спіной,
І мне даверыў сход
Управіцца з мукой.

Хоць гонару зашмат,
Настрой, па-праўдзе,
Дрэнь...
Я еду.

Сам не рад.

Выходны заўтра дзень.
Выходны дзень, браткі,
І не абы-які,
Па лесе нацянькі
Я бег-бы ў дзень такі.

Нас клікалі-б глушцы,
І нас туман,
Хлапцы,
Ахутваў-бы, як дым...
А хто са мной?
Максім.

(Калісьці пра яго
Расказвалася вам.)
Максіма аднаго
Я кідаю,
А сам...

Далёка ехаць?
Не...
Змалоць за сёння-б.льга,
Ды, мусіць, на млыне
На тры вярсты чарга.

Ужо глушцоў ніяк
Не давядзецца біць,
І еду так.
І так
Не знаю, што рабіць,

Слухмянага каня
Не падганяю: —
«Но!..»
К Максіму еду я
Паціху пад акно.

Знаёмы
Позні дым

Ідзе ў блакіт з трубы —
Печ запаліў Максім,
Прыйшоўшы з малацьбы

Дзве стрэльбы
(Сняць гушчар)
Сумуюць у кутку.
Яешню гаспадар
Пячэ на камінку.

Ён засцілае стол,
Частуе ён мяне.
А я што?
Вочы ў дол...
— Дык рушым заўтра?
— Не...

Здзівіўся ён:
— Чаму?
— Здарылася бяда...—
І ўсё сказаў яму,
І ён сказаў:
— Шкада.

Я з хаты выйшаў.
Ён
Таксама сеў на воз.
І нас, маркотных, конь
Уздоўж прысад павёз.

З пясчаных каляін
Мы ўз'ехалі на гаць.
— Куды, хлапцы?
— На млын...
— А вы?
— Мы хлеб здаваць.

Пастараніўся конь
І прапусціў абоз.
Зноў восенскі агонь

Ляціць на шлях з бяроз.

У жоўтых лісцях —
Плёс...
Над краем светлых фарб
У вырай жораў нёс
Птушыных песень скарб.

І вёў сяброў у сінь,
І ім відзён з вышынь
Абоз чырвоны.
Ён
Паехаў у раён.

Спытаюць журавы
У жыхароў зімы:
— Застаецеся вы?..
— Застаямося мы.

Пашлюць прывет яны —
Хто крыллем,
Хто рукой:
— Да новае вясны!
— Сустрэнемся з вясной!

Паўз лес мы едзем.
Лес
Узлез на касагор,
Гарыць, звініць увесь
І рукі нам прасцёр.

Ад лёгкіх павуцін
Аслеплі пні, сукі.
Абапал каляін
Лішайнік —
Мох сухі.

Балота блізка!
Там
Усё знаёма нам —
І кожны цень,

І куст,
І хварасцінкі хруст.

У паляўнічы кут
Прывёў дакладны шлях.
Глушцовым пер'ем тут
І мох
І ліст прапах.

Тут і пільнуй,
Хлапец,
За цёмны стаўшы корч,
Дзе будзе твой глушэц
Садзіцца спаць на ноч.

Хай дрэмле
Ягамосць;
Ты-ж кроч у свой шалаш,
І, калі сала ёсць,
На пруціку засмаж.

І можаш спаць,
Браток,
(Цяпельца ёсць, шалаш):
Сухіх лістоў —
Пад бок,
Пад галаву — яхташ.

Устань
Раней зары,
Максіма пабудзі,
Ружжо, яхташ бяры,
На цёмны корч ідзі.

Я так-бы марыў шмат
Хвілін, а мо' гадзін,
Аж чую голас:
— Брат,
Паеду я адзін...

— А я?

— А ты злязай...
Я выслухаў і злез.
Навошта? Адгадай
Хоць ты, чытач, хоць лес

Мо' я стаю затым,
Кут аглядаю наш,
Што загадаў Максім
Мне будаваць шалаш?

Не знаю:
Так ці не...
Мо' іншы ёсць загад —
Па стрэльбы бегчы мне,
І я пабегчы рад?

Чытач!
На ўсё свой час —
На сум, на весялосць.
Я злез.
Надзея ў нас
На паляванне ёсць.

Ну, вось і млын.
Ну, вось
І месца для тугі —
Стаіць Максімаў воз,
Чакаючы чаргі.

На новую бяду,
На горшую нуду,
На большую тугу
Я да млына бягу.

Стаміўся.
Бег я шмат.
Стаяць кругі ў ваччу.
— Памерла жонка, брат! —
Максіму я крычу.

Дзядзькі сыйшліся ў круг,

Распытваюць яны.
А ён?
Нібы аглух,
Аглух ад навіны.
Нясуць Максімаў хлеб
На млын малоць яны.

А ён?
Нібы аслеп,
Аслеп ад навіны.
Дзядзькі з мяхоў даўно
Засыпалі ў каўшы,

А ён?
Маўчыць адно —
Кажы, ці не кажы.
Ды й размаўляць з ім —
Грэх...
Трымае мех рука,
Цярушыцца ў той мех
І скруха, і мука.

І ўсім,
І мне відзён
Яго збялелы твар,
Як быццам ён — не ён,
А быццам ён —
Млынар.

Пасля нядоўгіх спраў
Зноў
У дарогу нам,
Ён моўчкі шапку зняў,
Падзякаваў дзядзькам.

Сказаў (і загула
Чарга ад краю ў край):
— А жонка,
Як жыла,
Дык і жыве няхай.

Вясёлы ён.
Чаго?..
Бо весела было,
Бо жонкі-ж у яго
Быць нават не магло.

Ён — халасцяк стары,
І ў зман дзядзькоў увёў,
І ён хацеў,
Сябры,
Са мною біць глушцоў.
І будзем біць! Дамоў

Кірую я каня:
Ні кпін,
Ні крыўдных слоў...
Здзіўленне.
Цішыня.

Маўчаць дзядзькі ў чарзе,
На нас глядзяць усе.
Нам —
Некуды глядзець,
Нам —
Не дзе вочы дзець.

Адзін гаворыць:
— Сват,
Такіх не бачыў век.
Другі махае:
— Ат!..
Прапашчы чалавек.

І жораў рэжа сінь,
Ляціць над плынню рэк,
Крычыць:
— Максім... Максім,
Прапашчы чалавек.

Ад гэтага ўсяго
Я й сам,

Як нежывы...
Што хочуць ад яго
Дзядзькі і журавы?

Пытаю ў птушак я
(Хоць я не адвакат):
— Крылатая сям'я,
У чым ён вінават?

Што ён хацеў?
Хацеў
Са мною ў лесе быць,
Са мной з-за ціхіх дрэў
Па чорных крыллях біць.

Плылі-б, плылі-б кругі
Двух стрэльбаў галасы
За ўсе
Лугі... лугі,
За ўсе
Лясы... лясы...

Хацеў таварыш мой
Вады напіцца той,
Што з-пад імхоў цячэ.
А што яшчэ?
Яшчэ...

Сядзець каля ракі,
Сядзець каля агню.
. . . .

За гэта я,
Браткі,
Максіма не віню.

А што дзядзькоў Максім
Падвёў... і ўжо не рад —
Забуду лепш,
У тым
І сам я вінават.

Хоць сонца не пячэ.
Але і не зайшло.
Да захаду яшчэ
Прыедзем у сяло.

Мінулі лес. А там
Прыехалі дамоў.
І спаць ляглі,
Бо нам
Было не да глушцоў.

Пасля турбот,
Прыгод
Лёс разлучыў сяброў.
Праз дзесяць доўгіх год
Я з ім сустрэўся зноў.

У верасе
На пні,
Пад восені імжу,
Я ўспомніў тыя дні,
Успомніў... і пішу.

Цяпер Максім жанат,
І цёшча ёсць,
і цесць...
Яму — пад пяцьдзесят.
А мне?
Пад дваццаць шэсць.

Глушцы-ж,
Якім жыццё
Я дараваў і ён,
Скубуць з асін лісцё
Аж і да гэтых дзён.

1940 г.

ВУЛІЦА МАСКОЎСКАЯ

Я жыву на вуліцы Маскоўскай...
Пад вясновым громам
І дажджом,
Адлюстраваны ў панелі коўзкай,
Там стаіць шматпавярховы дом.

Пакланіўшыся вясне і маю,
Кліч зязюлі ўчуўшы з-за ракі,
Кожны год
У вёску ад'язджаю
Падышаць, чым дышуць землякі.

Нехта з іх, за гутаркай сяброўскай,
У мяне спытае: «Дзе жывеш?..»
Адкажу:
«На вуліцы Маскоўскай...»
(На той самай, пра якую верш.)

І, пачуўшы вуліцу такую,
Ён ласкава гладзіць вус сівы
І ўяўляе, мусіць,
Што жыву я
Недзе недалёка ад Масквы.

Землякі вітаюцца з пашанай,
Ну, а я?
Лаўлю сабе ляшча
І хаджу, хаджу дарогай знанай,
І слыву,
Слыву за масквіча.

У дуду з цікавасцю маскоўскай
Звонка па-дзіцячаму свішчу
Ці, махаючы сталёвай коскай,
Луг я рэжу...
Лацьве масквічу!

Думаю пасля,
Адчуўшы стому,

Што і тут, пад дахам з сінявы,
Я жыхар і вуліцы, і дому,
Ад якога... блізка да Масквы.
1940 г.

ДОБРЫ ЧАЛАВЕК

У летні ціхі дзень
Выпадак быў такі:
Сыйшоў з дарогі ў цень,
Прылёг каля ракі.

І ўбачыў я —
Ідзе,
Дно муцячы, рыбак,
Па пояс у вадзе,
Па кайстру-паражняк.

Вітаецца:
«Здароў!..»
І я ў адказ:
«Прывет!
На добры, дзядзька, ўлоў
Жадаю ўдачы ўслед.

Не знае,
Што сказаць
На гэта знаўца рэк...
Глядзіць, каб адгадаць,
Што я за чалавек.

Народ усякі ёсць, —
Сурочыць іншы так,
Што ў сетку,
Як на злосць,
Ні язь не йдзе, ні рак.

І сетку ён завёў,
Алешынай трасе,
Каб рыбы з-пад карчоў

Павылязалі ўсе.

Загадвае:
«Вылазь»,
Заставіўшы пад куст...
І ў сетцы б'ецца язь
Якраз на дзядзькаў густ.

Прайшоўся асакой
І аірам рыбак,
І выгнуўся дугой
У сетцы —
Сам шчупак.

Яго,
Дзе сны я сню,
Рыбак кідае ў лог.
Шчупак упершыню
Пад нашым небам лёг.

Над ім шумеў, шумеў,
Як лес,
Зялёны дол;
І што відно з-за дрэў?
І што за свет вакол?

Агністы сонца шар
Відаць яму з травы
І пер'е нейкіх хмар
З якойсьці сінявы.

Яго падняў рыбак —
Тутэйшых знаўца рэк —
І мне гаворыць так:
— На,
Добры чалавек!..

Шуміць зялёны дол;
Люблю яго красу.
Вясёлы свет вакол.
Я дар яго нясу.

І песню пець хачу,
І жыць на свеце век,
І сам сабе крычу:
«Я — добры чалавек!

1940 г.

МАГІЛЕЎСКАЯ ХМАРКА

У вобласць Арлоўскую хмарка плыла,
Пачаўшы свой шлях з Магілёўскай.
У дзень нараджэння хмарынка была
Бялюткаю парай дняпроўскай.

Расла яна хутка і ў першы палёт
Збіралася ўвечары дбала
І лёгкую пару з азёраў, балот
Да шляху свайго далучала.

Нямала яна для тутэйшых людзей
Зрабіла карыснай работы,
Напрыклад, пад Крычавам стомленых ясней
Схавала ў свой цень ад спякоты.
У вобласць Арлоўскую хмарка плыла,
Спрабуючы першыя сілы,
Уласным дыханнем у рух прывяла
Ужо ветраковыя крылы.

Нясмела трывожачы цішыню,
Над дахам вось гэтым, над домам,
Напэўна, ў жыцці сваім упершыню
З вясёлым праехала громам.

І людзі ўсміхаюцца хмарцы сваёй,
І ўдзячны услед ёй крычу я:
— Расці, магілёўская хмарка,
З зямлёй
Трымаючы сувязь жывую!

1940 г.

* * *

Плыла, цалавалася хмара з зямлёй,
Аж жнеі сярпы пакідалі,
Бо ўгледзелі ўжо, як збягаюць па ёй
Маланкі
На жытнія далі.

Таму, што нясе яна мёд для пчалы
І робіць дарогу лягчэйшай,
Усе рэкі прыцягваць яе пачалі,
І хмара плыве да шырэйшай.

Сябе яна хоча ў тым люстры пазнаць,
Прыціхла,
На цыпачкі стала,
Глядзіць з вышыні ў пацямнеўшую гладзь,
Глядзіць,
Толькі плошчы ёй мала.

Зноў хмара злуецца, зноў, мусіць, з тугі
Кідае свае бліскавіцы,
Рассунуць хацела-б яна берагі,
Хацела-б
Краямі ўмясціцца.

І не ўпершыню з непакоем былым
Удаль адплывае без згадкі.
А следам за ёй,
Як за лесам сваім,
Спяшаюцца воблакаў статкі.

Глядзяцца — адбітыя ў завадзяў шкле
З нябёс у люстраную плошчу,
Красу сваю бачаць, блакіт свой.
Але
Я воблакам тым не зайздрошчу.

Хачу неспакойнаю хмарай грымець,
Маланкамі ўвесь апавіты,
Каб цяжка адразу было зразумець

Ці вокам акінуць, які ты.

Спакою не ведаць ні ноччу, ні днём
І не прыставаць у знямозе,
Вялікай любові дажджом
І агнём
Зямлю цалаваць па дарозе.

1940 г.

* * *

Стаіць на ўзлессі дом
Ад казак недалёка:
І мачты за акном,
І ветразі аблокаў.

Мы паўз яго ішлі
Пад сонцам
Пад высокім,
Мы флягі налілі
Кляновым хатнім
Сокам.

І вёсны з-за акна
Лічылі нам зязюлі.
Нас клікала вайна,
Мы ў стрэльбах неслі кулі.

Той дом,
Дзе піў я квас,
Бадзёрай дыша ласкай,
Той дом — паплыў ад нас
Удаль знаёмай казкай.

Ці трапіць штых ва ўпор,
Ці куля ўп'ецца ў каску,
Хай знаюць:
Я памёр,
Памёр за гэту казку.

1940 г.

СТАНЦЫЯ КОМУНАРЫ

Ёсць станцыя такая —
Комунары,
Не верыш мне, на карту глянь, таварыш

Уніз ад Оршы, кожнаму вядомай,
Стаіць яна ля роўных рэек сёмай.

Мне сёння пошта ліст адтуль прыслала,
У ім знаёмай шчырасці нямала
І дзіўнай крыўды
Землякоў маіх,—
Чаму прыехаць не хачу да іх.

Хто вам сказаў, хлапцы, няпраўды тыя:
Усё жыццё, ўсе леты маладыя

Па даўна дарагому мне білету
Я з нецярплівым хваляваннем еду.

Не могуць вершы ўгнацца за экспрэсам.
А любы край
Шуміць знаёмым лесам.
У кожным дрэве чую родны рух,
Прыемна ехаць,
Аж займае дух...

Я сёння ў шлеме, ў вопратцы вайсковай,
За колькі вёрст ад бітвы канчатковай.
І сведчыць водгулле глухіх udараў,
Што блізка ўжо зусім...
Да Комунараў.

1940 г.

РАНАК

Выходжу я ў разведку —
Рашучы заўтра бой.
Ты, ранак,

Будзь за сведку,
Услед ідзі за мной.
З табой у згодзе поўнай
Жылі мы з першых дзён.

У барацьбе няроўнай
Я трапіў у палон.
І рукі мне звязалі,
І ў плечы б'е прыклад.
«Вядзі!
Мне загадалі,—
Паказвай шлях назад...»

Ты, ранак мой вялікі,
У час маіх няўдач
Пад ногі кідай пікі,
Дарогі перайнач.

Дзе рэчку помніў розум,
Там возера кладзі,
Дзе корч —
З карча бярозу
На месцы тым радзі.

Дупло зрабі з засечкі,
Хай птушка ў гэты дзень
Туды свае яечкі
Блакітныя кладзе

У родную краіну
Дарогі перайнач.
А я? А я загіну.
А ты?
А ты не плач.

1940 г.

КВЕТКА ШЧАСЦЯ

Гэты край называўся Палессем:
Корч, дрыгвяная багна ды корч...

Часта снілася Янкам, Алесям
Кветка шчасця ў купальскую ноч.

Шмат шчасліўцаў за ёй палявала
Па няходжаных сцежках ласёў,
Нават верш быў, дзе Янка Купала
Кляў падманную кветку лясоў.

Слых нядаўна аб дзіўнай праяве
Па Палескай разнёсся зямлі,
Што ў калгасе «Чырвонай дубраве»
Кветку шчасця нарэшце знайшлі.

Расцвіла яна, кажуць, над багнаю,
На людзей пазірае з грады;
Рукі доўгія, вочы прагныя,
Як у казцы, імкнуцца туды.

Грудзі дыхаюць прагай гарачай,
Кожны першым ірвецца дайсці,—
Так хацела-б легенда. Іначай
Адбываюцца справы ў жыцці.

Людзі проста падумалі: «Годзе
З нас паданняў, зашмат іх было...»
Не паверылі новай прыгодзе,
Слых прайшоў, слых забыла сяло.

Слых замоўк па млынах і па крамах,
Здаўся праўдай хіба аднаму,
Што паходжаннем з Янак, з тых самых,
Шчасця прагных. Даруем яму!

Бо калісьці за зеллем за гэтым
Паляваў ён, як быў юнаком.
А сягоння завуць яго дзедам,
І не Янкам, а ўжо Януком.

Ходзяць чуткі, што змрокам купальскім,
Год дакладна не ведаем мы,—
Кветку шчасця свайго ў лесе панскім

Бачыў ён, як вяртаўся з карчмы.

У гушчарах, непралазных для лося,
Адлюстроўвала кветку вада.
Ён рукой даставаў. Не ўдалося...
Мех чырвонцаў займеў-бы,—
Шкада!

Прыгадаў ён далёкія справы
І вясёлым падпёрся кійком,
І пайшоў да «Чырвонай дубравы»
Праз лясны халадок хадаком.

Час гадзіны, кілометры ліча,
Ён вярнуўся. Цвіце сівізна.
На сустрэчных глядзіць таямніча,
Хітра кожнаму шэпча: «Яна!»

Выйдзе ўвечары дзед на дарогу
І знаёмых збірае людзей,
І клянецца:—Такая, ей-богу,
Як я некалі бачыў даўней.

Людзі ўпэўнены: мала карысці,—
Хоць таго не гавораць яму,—
Мала што ён там бачыў калісьці
Па дарозе з карчмы ды ў карчму.

Скмеціў Янка, што ўсім не цікава,
Нават слухаць не хочуць ані,
І рашыў, калі гэткая справа,
Да самога ісці старшыні.

Ходзіць грозны, як белая хмара,
Зранку злосна грукоча ў акно:
Дзесяць тысяч даходу з гектара,
Ды з якога... Балота адно!

Што я, кажа, які прахадзімец,
Сто кілометраў дарма прайшоў,
Каб вас, нечага, кажа, радзімец,—

І пайшоў дзед кіпець і пайшоў.

Старшыня аж стаміўся, нябога,
Дзед штораніцы будзіць яго:
— Вы, — гаворыць,— пашліце другога...
І дамогся, нарэшце, свайго.

Зранку ў клубе калгасным шумліва.
Недаверліва і нецярпліва
Хадака зноў чакае народ.
Ён прыехаў. Збіраецца сход.

Тая-ж самая чутна прамова —
Гаварыў, як умеў гаварыць,
Так, як Янка, сцвярджаў — слова ў слова
Немалая ад кветкі карысць.

Толькі трэба, казаў, ваша згода,
Працы шмат патрабуе яна,
Мы спачатку асушым балота,
А тады, як надыйдзе вясна...

Твары змрочныя весялелі:
Справа іншая, калі так!
Быў народ працавіты ў арцелі,
Цудам цудаў не верыў ніяк.

Не гарэў ён пустым летуценнем.
За дармовым не гнаўся рублём,
Тое шчасце лічыў ён надзейным,
Што здабыта цяжкім працаднём.

А раз так!—зазвінелі рыдлёўкі,
Змрок балотны стагодні сканаў.
Значаць роўна тугія вяроўкі
Шлях, як струны, бліскучых канаў.

Час мінае — я сам таму сведка —
Надыходзіць нарэшце вясна,
Расцвіла надзвычайная кветка
На балоце былым не адна.

Дзе пшаніцай
Цвіце над крыніцай,
Дзе пад хмызам
Расце кок-сагызам,
Толькі ўсюды ёй назва адна:
Кветкай шчасця завецца яна.
1941 г.

ПАВЕДАМЛЕННЕ ТАСС

Калі сівым зраблюся дзедам,
Усімі паважаны госць,
У вёску родную прыеду,
У ельнік,
Што за вёскай ёсць.

Убачу радасныя змены,
Што сябра мой — таксама дзед,
У бакоўцы захавалі сцены
Сляды знаёмых нам газет.

У раённай выцвіўшай газеце
Знайду
«Паведамленне ТАСС»
І ўспомню ўсё, чым жыў на свеце,
І ўсё,
што хвалявала нас.

Захочацца з юнацкай далі
Яшчэ раз навіну пачуць,
А там,
Як класікі пісалі,
Навек забыцца і заснуць.
1941 г.

ПЕРШАМАЙСКАЯ АРАТОРЫЯ

Мы па новаму плану
Асушаем балота,
Прымушаем балота
Нам расціць каўчук,
Адзначаецца май
Сорак першага года
Дарагімі здабыткамі рук.

Вось, напрыклад, балота.
Што гэта такое?
Кожны знае, што скарб незлічоны,
А ўсё-ж
Паўтараю,
Што гэта руно залатое,
Хлеба тысячы цэнтнераў,
Міліёны галош.
Можна нават стварыць
З дапамогай навукі
Рэч такую складаную,
Як весялосць
І трывалае шчасце,
Былі-б толькі рукі
І жаданне тварыць,
Ну, а гэта ў нас ёсць.
Я недарам кажу,
Бо я чую штораніцы,
Як бадзёрымі крокамі
Мінскі будзячы дол,
Кніжкі, сшыткі нясуць,
Як паходныя ранцы,
Выхаванцы
Рамесных школ.

Бачыў я і чыгуначныя
Рэзервы,
Тых, каму мы даверым
Праз год, праз другі
Тэрыторыі нашай
Жалезныя нервы,

Ці, дакладней гаворачы,
Зносін шляхі.
Пра майстроў сёння дбаюць,
І пад матчыным дахам,
Вучню тому, што ўчора
Пакінуў свой дом,
Я наладзіць хацеў-бы
Паветраным шляхам
Пераклічку
З родным сялом.

Ён-жа помніць
Пра маці сваю, безумоўна,
Вось яму і раблю я
Паветраны мост,
Думкі маці і сына
Злучаючы ўмоўна
Пераклічкай праз сотні,
Праз тысячы вёрст.
Чалавек —
Гэта радыёстанцыя тая-ж,
Толькі больш складаная, бо з цягліц
І крыві,
І працуе яна, і гудзе,
І пытае
На вялікай хвалі
Сардэчнай любві.
Будзе час, і вучоны зробіць
Даклад нам
Пра тое, як змайстраваць
Апарат,
На якім запісваецца
Дакладна
Чалавечых, святочных пачуццяў
Парад.

Дык пачнём пераклічку ў эфіры
Сінім
У часы блакітных
Для маці хвілін;
Першамайскае

Салідарнасці з сынам
Мы пачнём пераклічку:
— Што робіш, сын?
— Я цяпер рыхтуюся
Да парада,
Выступаем...
Роўна праз пяць хвілін.
Сёння я сцяганосцам.

— Я вельмі рада,
А якія поспехі маеш,
Сын,
Як працуеш, як вучышся?
— Як заўсёды.
— Што рабіў у выходныя дні?
— Хадзіў
Аглядаць з сябрамі будынкі,
Заводы...
— Што ты ўбачыў?
Што палюбіў?
— Маці! Бачыў я лес рыштаванняў
Бясконцы,
Рыхтаваліся,
Бачыў я, муляры,
Умываліся
Сталявары на сонцы,
Залатыя іх рукі бачыў я на зары.
Залатыя іх рукі палюбіў я...
Да неба
Колькі новых за год узнялі яны
Труб,
Колькі фабрык, заводаў далі яны,
Хлеба
Краю вольнае працы,
Што змалку мне люб...
Вось што бачыў я, маці!

— Ты бачыў многа,
Вельмі многа,
Ты бачыў амаль што ўсё,
Вельмі рада...

— І гэта мая дарога.
— Вельмі рада.
— І ў гэтым мае жыццё.
Я таксама, таварышы,
Сын працоўнае маці.
Я таксама, таварышы,
Змалку прывык
Балаты асушаць,
Каб цвілі сенажаці,
Плавіць сталь у мартэнах
Для шабляў і пік.
Мне таксама, таварышы,
Дыша эпоха
Аўтагеннай
Гарачаю працай у твар.
Кінь, кажу я, натхненне,
Спадзявацца на бога,
Не пазніся,
Здавай у друкарню тавар.

Па расплаўленай сталі
Вымярайце і мерце
Пафас свой, першаякасны гарт свой,
Радкі,
Толькі ў справах гарачых
Куецца бяссмерце.
Але, зрэшты, аб гэтым
Падбаюць вякі.
Наш кірукак гарачы,
Чалавеку выгодны,
І калі аб жыцці сваім
Думаць як след,—
Кожны з нас, хто працуе,
Ужо тым бессмяротны,
Што на гэтай дарозе
Пакінуў свой след.

Перад блізкаю мэтай
Мы сілы збіраем
У адзіную сілу,
Як сказаў-бы паэт,

Бо прыйшла ўжо, прыйшла ужо
Такая пара ім
Развінуць свае плечы
На цэлы сусвет.
Свае сілы мы двойчы і тройчы
Памножым
І збярэм іх,
Гатовыя да атак,
Перад тварам вайны,
Перад тварам варожым,
У адзіны
Рабоча-сялянскі кулак.

Як яго мы над станам варожым
Уздымем,
У каго задрыжыць пад нагамі
Зямля,
Хто канкрэтна загіне?
. . . .

З такім-жа ўздымам
Падрабязна
Раскажам пасля.

1941 г.

МЛЫНАР

Моўчкі сумны млынар развітаўся з сям'ёй,—
З жонкай, з сынам малодшым, чацвёртым,
Згоды ў іх папытаўшы, у хаце пустой
Сам застаўся з намерам найцвёрдым.

Ён з маленства да гэтых мясцін прывыкаў,
Палюбіў і балоты, і далі.
Хлеб, жывёлу сваю і маёмасць раздаў
Ён часцям, што на ўсход адступалі.

Уваходзіў у хату ён гол, як сакол,
Нават хата здалася чужою,
Апусціў кулакі, быццам камні, на стол,

Доўга думаў над доляй сваёю.

Век малоў ён муку, з году ў год, з году ў год,
Век быў шчырым і ціхім і белым,
Да яго ў агарод,
Як у родны чарот,
Качкі дзікія лёталі смела.

Ды няма цяпер мірнага шчасця таго,
Нават качкі з трысця паляцелі.
Ён застаўся адзін.
Увайшоў да яго
Ціха ў хату прыяцель Савелі.

Не для мірнай прыемнай размовы адны
Тут сустрэліся блізкія людзі,—
Чужакоў застаюцца чакаць тут яны,
Часу мала ім, нельга марудзіць.

І таварыш таварышу клятву даваў
Над ствалом партызанскай бярданкі.
Ды Савелі ўначы за сялом сустракаў
Хлебам-соллю фашысцкія танкі.

Ён прывёў уначы, як пагаслі агні,
Іх пад дом старшыні сельсовета.
Назаўсёды і дом, і дабро старшыні
Аддаваў яму вораг за гэта.

Раніцою ўставаў ён ад шчасця п'яны:
Саўка — стараста.
Новае цуда!
Комуніста прадаўшы, адразу ў чыны
За ноч выбіўся, вылез Іуда.

Як пакінулі чорныя госці сяло,
У якім пагулялі нямала,
Выйшаў з жыта млынар, што яго берагло,
Ад варожага вока хавала.

Сэрца білася ў грудзях, як жорны ў млыне.

Падышоў к сельсовету.
Быў ранак.
Стрэльбай грукнуў у дзверы: «Выходзь да мяне,
Гаспадар самазваны, на ганак!»

Выйшаў з дому на кліч млынара гаспадар,
Стаў хістаючыся ля паркана.
Плюнуў дымам млынар
І агнём яму ў твар,
Верны клятве, пайшоў к партызанам.

1941 г.

БАЛАДА АБ ЧАТЫРОХ ЗАЛОЖНІКАХ

Іх вядуць па жытняй сцяжынцы.
Чатырох.
Пад канвоем.
З дому.
Чатырнаццаць — старэйшай дзяўчынцы,
Тры гады хлапчуку малому.
Разам з імі ў падвал халодны
Гоняць цётку — сястру Міная,
А Мінай — гэта бацька іх родны,
Бацька родны,
Мсціўца народны.
Піша вораг аб ім у газетах,
Аб чырвонай
Брыгадзе ягонай,
Па усіх
Былых сельсаветах
Клеюць новы
Загад суровы.
Са слупоў, са сцен, аканіцаў
Пагражаюць Мінаю загадам:
Ён павінен скарыцца,
З'явіцца,
Здацца ў рукі фашысцкім уладам.
І вісіць той загад друкаваны
На Мінаевай хаце і клеці;

А не з'явіцца — расстраляны
Будуць заўтра заложнікі —
Дзеці...
У чаканні смяротнага часу
У падвале дзеці Міная.
З імі цётка іх родная разам,
Ёй таксама расстрэл пагражае.
— А чаму нас вартуюць салдаты? —
Знаць маленькаму хлопчыку трэба.—
А чаму не пускаюць з-за кратаў,
За якімі і сонца, і неба?
А ці скора нас вызваліць татка?
— Скора,— цётка гаворыць малому,
Татка прыйдзе і ўсім нам, дзіцятка,
Волю дасць, і мы пойдзем дадому...
— А чаму не прыходзіць ён?
Сыну
Цяжка ўсё растлумачыць адразу.
— Спі, засні,— суцяшае жанчына
У чаканні смяротнага часу.
Цётка дзецям, уклаўшы малога,
Кажа праўду пра лес іх суровы.
Не павінен ведаць нічога
Толькі меншы —
сын трохгадовы.
—- Вы нічога яму не кажыце,—
Навучае
Дзяцей Міная.
Сын у сне гаворыць аб жыце,
Па якому
Пойдзе дадому.
У астрожнай
Трывожнай
Цішы
Сняцца краты меншаму сыну:
— Тут і мокрыя сцены,
І мышы...
Татка, татка... забыў нас... пакінуў.
— Спі, засні,— суцяшае кабета,—
Спі, сынок, не твая гэта справа.
Спі, наш татка не прыйдзе,

На гэта
Ён не мае бацькоўскага права.
Ноч праходзіць,
Сонца ўзыходзіць,
Заспявалі жаўранкі ў полі.
Іх выводзяць салдаты
За краты.
Хлопчык рад і сонцу, і вол і.
Іх салдат
Да сцяны прыстаўляе.
Цэліць кат
У льняныя галовы,
Пачынае
З сына Мінаяя.
Стрэл.
Упаў хлапчук трохгадовы...
Кат ізноў пісталет узнімае...
На сцяне — заложнікаў цені...
Вось і ўсё.
Перад бацькам Мінаем
Станьце, ўсе бацькі, на калені!
Чэрвень 1942 г.

НАД БРАЦКАЙ МАГІЛАЙ

Ёсць пад Стараю Русаю
                    руская веска Лажыны.
Там, нібы ў Беларусі,
                    і вербы растуць, і рабіны.
Там жаўцеюць
Прыгожыя
Краскі
За вёскай у лузе,
Там ржавеюць
Варожыя
Каскі,
Нібы ў Беларусі.
Там магіла ёсць брацкая ў лузе
                                        за вёскай Лажыны,
Там хлапцы беларускія

чэсна галовы злажылі.
Мы без слёз іх хаваем,
Памятаем
Пра свой абавязак,
Нашы слёзы саромяцца
мужных вінтовак і касак.
Мы не плачам, хоць знаем,
не проста салдацкія косці
Засыпаем мы жвірам халодным,
а большае штосьці...
Засыпаем мы твары
з вачамі і вуснамі тымі,
На якіх пацалункі
дзяцей і жанок не астылі.
Жвірам сыплем на рукі,
якія дзяцей тых насілі,
Жвірам сыплем на ногі,
якія паўсвету схадзілі.
Ногі просяцца ўстаць,
яны стомы ў дарозе не чулі,
Ды ўвагналі ў магілу
Іх сілу
Варожыя кулі.
Рукі хочуць яшчэ
да грудзей прытуліць сваіх сірат,
Ды з варожае ласкі паганай
дол цесны ім вырыт.
Хоць прымае іх гэта зямля,
як сыноў сваіх, шчыра,
Але просяць іх вочы
хоць жменьку палескага жвіра.
Толькі дзе яго ўзяць?
Як яны Беларусь пакідалі,
У дарогу з сабою
Мяшэчкаў з зямлёю
Не бралі.
Што ім жменька зямлі той?
Ты ўся ім патрэбна, радзіма,
А ў дарожным мяшочку
ўмясціць цябе ўсю немагчыма.
Паспрабуй у дарогу забраць

тыя пожні, пал і і крыніцы,
Тыя пушчы, што могуць
хіба толькі ў сэрцы ўмясціцца.
Беларусь мая родная,
як жа я рвуся яшчэ раз
Пеша ўсю цябе змераць,
увесь і чабор твой і верас!..
Сэрца просіць шляхоў,
Што цяжкім маім ботам пад сілу;
Наглытацца хачу тумаvoў,
Твайго ветру і пылу;
Наглытацца хачу за сябе і за тых,
Што не ўстануць з нябыту;
Вочы просяць нябёсаў тваіх,
Ім твайго не хапае блакіту.
Мы сяброў засыпаем зямлёй —
Ленінградцы, татары, узбекі,
Мы клянёмся варожай крывёй
Напаіць беларускія рэкі.
Мы салют аддаём,
памятаючы свой абавязак,
І не плачам, бо слёзы
суровых саромяцца касак.

Чэрвень 1942 г.

ЛІСТ З ПАЛОНУ

«Дарагі!
Не хаваю тугі:
Невясёлы мой лёс, невясёлы...
Пакідаю я родныя сёлы,
Па рэйках вязуць мяне колы
У Нямеччыну,
Нібы ў Турэччыну...
Не адна я, з дзяўчатамі, ўсіх нас вязуць
у няволю.

Пакідаюць дзяўчаты
Бацькоўскія хаты
І плачуць уволю.

Я пішу і не плачу, я стала скупою на слёзы.
Толькі кінуць хачу свае косы
Цягніку пад калёсы,
Але марныя гэта намеры,—
Не пускаюць за дзверы.
          Дарагі!..
Ліст даўгі
Я пішу на звычайнай паперы,
Не крывёю пішу, бо застыла
І ў сэрцы, і ў жылах,
А алоўка апошнім агрызкам,—
Чытай яго блізкім.
Год, як выйшаў ты з дому,
І год не пісаў ты нікому,
І мне пошта твая палявая яшчэ
                                        невядома.

А куды я пішу.
Можа, свет я смяшу,
Хай мой вораг смяецца,—
Я пішу куды-небудзь мой ліст, як у песні пяецца.
Я пашлю яго ў неба, няхай ён вандруе
                                                  з вятрамі,
Можа, хмара табе яго выплесне разам з дажджамі.
          Дарагі!..
Мы мінаем Дняпра берагі
І дняпроўскія хвалі.
Як нам шкода ракі,
На якую вянкі
Мы заўчора кідалі;
І плылі васількі,
І танулі вянкі,
І дзяўчаты сядзелі,
А мой сіні вянок плыў удаль
Паміж хваль,
Покуль вочы глядзелі...
Мне здалося: стаіш ты
У новай
Кашулі вайсковай,
У зялёнай кашулі,
І кулі цябе не кранулі.

Можа, нават кранулі праклятыя, ды не забілі,—
Быццам зноў мы з табою ідзём,
як калісьці хадзілі,
Быццам сон усё тое,
Што скончаны нашы гулянкі,
Што дарогі ў жытное
Затапталі варожыя танкі.
Быццам замуж я выйшла, ты — мой муж,
а я — твая жонка,
Узяліся за рукі, смяёмся вясёла і звонка.
Але што я пішу, дарагую мне трачу паперу,
Я, ты ж знаеш, гаданням не веру, не веру,
не веру.
Любы мой!..
Развіталася сонца з зямлёй.
Пацямнелі дубровы.
З-за дубоў узыходзіць мой страшны,
мой месяц мядовы.
Васількі за акном у расе,— плачуць сінія вочы,
І няхай сабе плачуць, не бачаць мой сорам
дзявочы.
Давядзецца мне спаць, ды не так, як яны мне
хацелі,
У чужынца на правай руцэ,
ды ў магільнай пасцелі.
Я рабыня, рабыня,
Я чорная, чорная, чорная,
Любы мой, не з табой,
А з праклятай бядой
Заручоная...
Я пішу, я прашу:
ты прыйдзі, ты адпомсці, мой мілы,
Не прашу за сябе,—
за зямлю, што нас лёгка насіла.
Я ўжо буду не тая,
А след тваіх ботаў убачу —
Пацалую яго і, як баба старая,
Заплачу...
Родны мой!..
Час і мне развітацца з табой.
Шлях суровы, суровы...

Ці ён дойдзе,
Ці знойдзе
цябе, ліст звычайны мой, ліст папяровы.
Як не знойдзе, чытай па дарозе ад Оршы,
ад Брэста
Ліст другі,
Ліст даўгі, што на шпалах пісала нявеста.
І калі не яна, не сама, то падругі пісалі, няйначай,
Паліваючы кожную шпалу і рэйку слязою
гарачай.
Ліст ад сэрца ўсяго
Паланёная склада дзяўчына,
Ты чытай і адказ на яго
На штыку данясі да Берліна...»
Жнівень 1942 г.

ВІЦЕБСКАЯ МАХОРКА

Здан горад Віцебск. З весткай горкай
Ішлі мы ўздоўж яго Дзвіны.
Здан Віцебск.
Мы яго махорку
Яшчэ курылі да вайны.

І, адступіўшы, на прывале
Усе курылі, як адзін,
Развітваючыся, дышалі
Мы дымам родных нам мясцін.

Дымок цягнуўся к соснам любым
І плыў да хмарак, і адтуль
Пустым дамам, астыўшым трубам
Таксама гаварыў: «Пакуль».

На фронт махорку прысылалі
Другія гарады пасля,
Чаргой міналі
Дні і далі:
У сход, заход, вада, зямля.

І вось назад ідзём мы ў славе.
Нас паляць подыхі зімы.
Жаданы горад!
Неўзабаве
У родны горад прыйдзем мы.

Ніводнага жывога дома,
Скрозь груды попелу й цаглін.
Табачнай фабрыкі, вядома,
Не знойдзем мы сярод руін.
За фабрыкай у самым цвеце
Быў сад —
Няма яго, аднак.
Па-гаспадарску ўсё прыкмецім,
Усё прыкмецім, што і як.

Наперад мы, на захад рушым
І ўсё, што вораг знішчыў, знёс,
Усё вярнуць назад прымусім,
Усё,
Нават дым ад папярос.
1942 г.

МАЦІ
(Народная балада)

На бітву крывавую сына праводзіўшы з хаты,
На шчасце і ўдачу пасеяла маці зярняты.
Калі дачакаецца маці з тых зерняў усходу,
Сын прыйдзе з паходу,
Са славаю прыйдзе з паходу.

Дарэмна ўздыхала,
Чакала
І шчасця, і долі,—
Упалі зярняты
На камень шчарбаты
У полі.

Дарэмна здалёку

Паўнюткія вёдры цягала,
Той камень у спёку
Вадой і слязьмі палівала.

Да кроплі іх выпіў задымлены
Камень пякельны:
Два леты кіпелі на ім яны,
Як на патэльні.

Ля каменя ўпала
Цярплівая маці ў знямозе,
У роспачы скардзіцца стала
Знаёмай дарозе:
«Пачуй мае словы,
Улашчы свой камень суровы,
За гэта вярбою
Гатова я стаць над табою.
Твайго пешахода
Я ў засень ад спёкі б хавала,
У час непагоды
Ад бур і дажджоў засланяла;
Старымі рукамі
Твой дол падмятала б штодня я.
Улашчы свой камень,
Дарога мая палявая».

Сказала дарога ёй:
«Скардзішся, маці,
Дарма ты,
Не ўзыдуць зярняты,
Бо ўпалі на камень шчарбаты.
Не першая ты
Каля камня заходзішся з жалю,
Не раз на ім сеялі, але ні разу не жалі.
На нашыя нівы
Яго закацілі чужынцы;
Чужы і маўклівы,
Даўно ён ляжыць пры гасцінцы.
З-за Буга яго
Закацілі і кінулі ў полі,
Каб сына свайго

Не даждалася маці ніколі.
Не ўзыдуць зярняты
Ні ўвосень на ім, ні вясною,
Пакуль ён не стане зямлёю,
Закляты табою».

З дарогі ўставала
І каменю маці казала:
«Вады табе мала
І матчыных слёз табе мала,
Цяпер я крывёю
Сваёю
Цябе праклінаю:
Ты станеш зямлёю,
А каменем стану сама я».
І тройчы такою
Кляцьбою
Той камень пракляла.

Стаў камень зямлёю,
Сама ж яна каменем стала.
На камні былым пры дарозе
Узыходзяць зярняты.
Вяртаецца сын па дарозе
З паходу дахаты.
1943 г.

БЫЛЬ АБ ЦЫМБАЛАХ І ЦЫМБАЛІСЦЕ

Нарадзілася разам з вайной
І пайшла па народзе
Быль аб тым, як у вёсцы адной
Жыў музыка з цымбаламі ў згодзе.

Ды ў вайну застагналі бары,
Пушчы, рэкі, лугі заліўныя.
Не звіняць на зары
Струны медныя,
Струны стальныя.

Цымбаліст за вайною
Пайшоў і павесіў цымбалы
На сцяне пад страхою,
Каб людзі не сумавалі.

Даганяць свае песні на ўсход
Ён пайшоў, іх чужынцы прагналі,
Жыць не мог ён, сцвярджае народ,
Без тых песень, што ў сэрца запалі.

А краіну сваю, без якой
Жыць не мог, край вялікі,
Захапіў у дарогу з сабой,—
Умясціў ён у сэрцы музыкі.

Умясціў незлічоныя дрэвы,
Птушыныя спевы,
Хаты ўсе і парогі,
І срэбныя месяца рогі.

Як у хаты рабункі чыніць
Панаедуць чужыя салдаты,
Сэрца ўраз зашчыміць, зашчыміць,
Бо ўмясціла ўсе хаты.

Як задушаць пятлёй
Дзядзьку там на бярозе пахілай,
Сэрца ўраз аблiецца крывёй,
Бо і дрэвы ўмясціла.

А ў той час,
Як яно аблiецца крывёю,
На радзіме цымбалы ў адказ
Зазвіняць пад страхою.

Моўчкі слухаюць іх мужыкі,
Рукі зброю намацваюць самі.
Пагражаюць штурмавікі
Паіграць на цымбалах штыкамі.

Ды цымбалы гучаць каля хат,
Па сялянскіх дварах, па дубровах,
Ёсць на Міншчыне, Піншчыне шмат
Пушчаў, хат, што схаваць іх гатовы.

Гэта ўсё пад гамонку дубоў
Расказалі нам людзі бывалыя.
Хутка прыйдзе дамоў
Цымбаліст
За сваімі цымбаламі.

Ён ідзе. Толькі знойдзе іх дзе?
Хат на Піншчыне, Міншчыне многа.
Сэрца крокам падлік вядзе —
Сэрца знае дарогу.

А цымбалы? І іх не стрымаць,
У адказ загудуць, зазвіняць,
Крокі чуючы тыя,
Струны медныя,
Струны стальныя!
1942—1943 гг.

ПАД ВОСЕНЬСКІМ НЕБАМ

Спазніліся мы,
Хоць і вельмі застаць іх хацелі,
У вырай яны, баючыся зімы,
Адляцелі.

Пад імі мільгае і гаць,
І азёры,
І ўзгоркі,
І ім не відаць
Ані нашы шынелі, ні зоркі.

Каб нашыя зоркі заўважыў
Важак жураўліны,
Напэўна б, разважыў,
Што гэта блішчаць журавіны.

А гусі?
Адкуль ім
Адрозніць за хмаркамі тымі
Шынелі ад купін,
Нядаўна пакінутых імі?

Каб ніжай былі яны
І ў туманах маскіроўкі
Разгледзець маглі яны
Зоркі, шынелі, вінтоўкі,—

Адрокся б ад высяў,
Ад цёплага выраю жораў,
Сюды б з сінявы сеў
На шкло магілёўскіх азёраў.

Каб зверху пазнаць
Нас маглі пералётныя гусі,
Зіму зімаваць
Засталіся б яны ў Беларусі.
1943 г.

БЯРОЗКА

Стаіць яна ў зрэбнай кашулі
Адна на пагосце.
Варожыя кулі
Пакінулі след на бяросце.
Стралялі чужынцы, ды цудам бярозка ўцалела.
Стаіць яна, нібы дзяўчына на месцы расстрэла.

Не плач жа, бярозка, не л і свае слёзы,
Красу ня,
Над люстрам ракі запляці свае косы,
Красуня.
Цябе не застрэлілі і не пагналі ў няволю.
Расці ж ты на радасць і рэчцы, і людзям, і полю!
1944 г.

ГАЛУБКІ

Не сустрэліся ні разу мы з табою за вайну,
А твае лісты з маімі стрэчу мел і не адну.
Кожны раз на паўдарозе сустракаюцца яны:
На вайну твой ліст імкнецца, мой спяшаецца
з вайны.

Праз дажджы ляцяць, праз буры,
Быццам тыя галубкі,
Не залежацца на пошце
Нецярплівыя радкі.
Толькі кінь лісток у скрыню,
Ён сваёй дарозе рад,
Дойдзе, знойдзе, не загіне,
Жыў бы толькі адрасат.

Так да нас лісты прывыклі, хоць без адраса
пусці.
Усё роўна ліст, як голуб,— не саб'еш яго з пуці.
Так ім любы пуцявіны,
Што да нас з табой вядуць,
Быццам зерні за навіны
З нашых рук яны клююць.

1944 г.

АДКАЗ

Да цябе шляхоў не знаю, да мяне — не знаеш ты,
Лепей нас дарогу знаюць нашы частыя лісты.

Як на фронце адсвяткую перамогі нашай дзень,
Твой лісток не дачытаю, пакладу сабе ў кішэнь.

На машыну скочу тую,
На якой прывезлі ліст,
Разам з ім тады пачую
Колаў стук і ветру свіст.
Я паеду тым жа шляхам,
Па якім ішлі лісты.
Пад сваім далёкім дахам

На адказ чакацьмеш ты.

Я ў акно тваё, дзяўчына, пастучуся ў ранні час,
Ты падумаеш, дзяўчына, што прыйшоў на ліст
адказ.

А як глянеш, то ад разу
Здагадаешся без слоў,
Што замест майго адказу
Я, нарэшце, сам прыйшоў.
1944 г.

БАЛАДА АБ ЗНОЙДЗЕНАЙ ПАДКОВЕ

Стук дзятла і зязюлі крык
Сустрэў вясёла ранне.
У гэты час знайшоў ляснік
Падкову на паляне.

Хто тут згубіў яе? Вакол
Ні хутароў няма, ні сёл
На сорак кіламетраў
Сярод спрадвечных нетраў.

Дарогі ў гэты кут лясны
Нікому невядомы.
Іх знае ён, яго сыны,
Але ж няма іх дома.

Чацвёрты год, як родны кут
Іх галасоў не чуе,
Чацвёрты год, як вораг тут
На іх зямлі лютуе.

Чый свежы след ад капыта
У іхняй пушчы згінуў?
Чый добры конь каля куста
Іх бацьку шчасце кінуў?

Магчыма, што не конь, а лес
Праехаў праз дуброву?
Магчыма, месячык з нябёс
Згубіў сваю падкову?

Не дакраніся да яе,
Ляснік, а першай справай
Жаданні ёй скажы свае —
Жаданні стануць явай.

Не стаў ляснік падковы браць,
Пайшоў ляснік дадому,
Усё ён можа пажадаць
Цяпер сабе самому.

Зямлі? Не хочацца яму.
Багацця? Што багацце.
Палацаў? Можна аднаму
Жыць і ў сялянскай хаце.

Унь вокны смела ў лес глядзяць,
Хіба мілей палацы?
Унь косы пад страхой вісяць —
Чацвёрты год без працы.

Чацвёрты год грыміць вайна,
Аж чутны ў небе гукі.
Чацвёрты год як касільна
Сыны не бралі ў рукі.

Падумаў бацька, што з вайны
Прыйсці б сыны павінны,
Павінны ў луг пайсці яны
Хаця б на паўгадзіны.

Сказаць жадання не паспеў,—
Пачуўся гул з-за хаты,
Штыкі заблiскалі між дрэў,
Загрукалі гарматы.

І абвяшчае генерал —

У ім пазнаў ён сына —
Байцам дывізіі прывал
Не больш на паўгадзіны.

Затарахцела сінява —
Яшчэ адна прыгода,
Ля самай хаты сеў У-2,—
Ляснік пазнаў пілота.

Сын сыну ціскае руку,
Аб справах дакладае,
А бацька, стоячы ўбаку,
Усмешку ў вус хавае.

Няхай пагутараць сыны
Пра справы, пра заданне,
Аднак не стрэліся б яны,
Каб не яго жаданне.

Сыны гавораць аб касьбе,
Пра завадзі і плёсы,
Не верыць бацька сам сабе,
Хутчэй нясе ім косы.

Скідае кіцель сын-пілот,
На ім — героя зорка,
Павесіў кіцель сын-пілот
На дубе, што на ўзгорку.

За крокам крок,
Мігціць здалёк
Ім тая зорка з дуба.
Трава ў расе,
Вясёлы ўсе,
Ім змалку праца люба.

Ім свеціць зорка перамог,
Ім ззяе сонца з неба,
Яны працуюць шчыра ўтрох,
Як быццам так і трэба.

Сыны й не думаюць аб тым,
А бацька ім — ні слова,
Што не касіць бы сёння ім,
Каб не яго падкова.

У лузе скошана трава,
Вісяць на дубе косы,
Над дубам тарахціць У-2,
Знікаючы ў нябёсы.

Жаданы скончыўся прывал,
Сыноў чакаюць справы,
Павёў суровы генерал
Людзей на бой крывавы.

Ён сцежак, што бягуць між дрэў,
Не зблытае ніколі.
А бацька? Бацька шчасця меў
У гэты дзень даволі.

Калі апошні коннік знік
З ягонае дубровы,
Вярнуўся да куста ляснік,
Ды не знайшоў падковы...

Яе кавалі кавалі,
Разведчыкі згубілі,
А сёння зноў яе знайшлі,
Да капыта прыбілі...

Аб тым не ведаць лесніку,
Ён, здзіўлены, не знае,
Што іскры ўжо на бальшаку
Падкова высякае.

Я на ж не ведае аб тым,
Удаль ляціць імкліва,
Што праз яе ў кутку глухім
Ляснік убачыў дзіва.

Яна павезла шчасце ў свет,

У гарады, у сёлы,
І сцелецца за ёю ўслед
Дубровы шум вясёлы.

Шумі, шумі, дуброва,
Звіні, звіні, падкова!
1945 г.

АЛЁНКА

На старым скрыжаванні шляхоў,
Сярод жытніх прастораў пад гаем,
Сустракаюць чырвоных байцоў
Бабы песняй, дзядзькі караваем.

Дзеці з дрэў прыдарожных даўно
На гарматы глядзяць, на трохтонкі;
А чаму сярод іх не чутно,
Не відно сінявокай Алёнкі?

Дзе ж яна? Сёння весела ўсім.
Тут у полі гармонік іграе,
І забыліся дзеці зусім,
Што Алёнка ў сяле памірае.

Колькі жыць ёй, не варта пытаць
У залётнай зязюлі пра гэта:
Перастала зязюля куваць
У лясах да наступнага лета.

Хлебам-соллю вітаць не прыйшла
Пераможцаў Алёнчына хата.
Сумна ўдаль паглядае з сяла,
У баку ад агульнага свята.

З невясёлае хаты тае
Сілай летась Алёнку забралі,
Бралі кроў для салдат у яе
У ваенным фашысцкім шпіталі.

А калі занядужала там,
На збавенне надзея слабая,
Аддаваў яе вораг бацькам,
І Алёнка цяпер памірае.

Вось спыніўся ў цяньку каля дрэў
Волат-танк на старым скрыжаванні
Люк падняўшы, танкіст паглядзеў
На людзей, што ў святочным убранні

Ён азнаў і бярозы, і нас,
Мы ж яго не адразу пазналі.
У сяле ён лячыўся ў той час,
Калі нашы на ўсход адступалі.

Як танкіста змянілі гады!
Быў ён босы ў той час, без шынелі.
Меў ён выгляд чарнявы тады,
А цяпер валасы пасівелі.

Людзі сціхлі, замоўк гарманіст,
Ды, відаць, між натоўпу людскога
Не знайшоў, каго трэба, танкіст,
Люк закрыў, не сказаўшы нічога.

Танк рвануў, пылам след замяло,
У паклоне згіналася жыта
Перад ім па дарозе ў сяло,—
Ты не ўсімі, Алёнка, забыта!

Гэта ж дзядзька той самы, каго
Ты ў няшчасці былым даглядала,
Клала ў ранец паходны яго
Хлеб і сала, кал і выпраўляла.

Хоць ляжаць на ягоным шляху
Караваяў святочныя горы,
Не забыў ён той хлеб і страху,
Што яго не пакінулі ў горы.

Што з пасцелі сваёй не ўстаеш,

Можа, сілы не маеш устаці?
Што гасця свайго не пазнаеш
Ці не можаш пазнаці?

Што ляжыш галавою на кут,
А нагамі к парогу?
Хто збіраў цябе тут
У такую дарогу?

Уставай жа з пасцелі сваёй
Пасля чорнае ночы,
Глянь на сонейка, покуль зямлёй
Не засыпалі вочы!

Каб устаць твае ногі маглі,
Гай за вокнамі б вырас,
Для цябе на зялёным галлі
Закувалі б зязюлі другі раз.

Каб расплюшчыла вочы свае,
Луг за вокнамі б вырас,
Кветкі ўсе для цябе аднае
Зацвілі б сярод лета другі раз.

Каб вярнулася ты да жыцця,
Новы б свет за акном тваім вырас,
Валасы б у танкіста-гасця
Пачарнелі б другі раз.

Каб смяротных не знала пакут,
Госць не так развітаўся б з табою,
Не даваў бы з гарматы салют,
Развітальны салют за сцяною.

Гучна стрэламі цішу рвучы,
Ён імчаўся, грымела дарога;
Ён ляцеў, за сабой несучы
Горкі пыл скрыжавання старога.

Ён на ворага мчаў, ад таго
Вербы гнуліся,

Сосны стагналі.
Ён на захадзе знік.
Без яго
Мы Алёнку сваю пахавалі.
1945 г.

КРЫЛЫ

Я пакідаў маленства край,
Дзе жыў жыццём вясёлым,
Прыйшла і мне чарга бывай
Сказаць лясам і долам.

Глядзелі зоры на мяне
Здалёк, як на другога,
Нібы за жорава мяне
Лічылі маладога.

Глядзелі з вокнаў аганькі
Мне ўслед з трывогай шчырай,
Нібы ў далёкі і цяжкі
Я падымаўся вырай.

Зямля шаптала мне — ляці,
Спяшайся, жораў ранні,
Цябе чакаюць у жыцці
Усе выпрабаванні.

Яны стаяць за радам рад:
З крыві, агню, з жалеза.
Ляці!
Няма шляхоў назад
Да салаўёў і база.

Адчуў я прагу вышыні,
Зямля дала мне сілы,
Мяне ўзнялі юнацтва дні —
Майго адлёту крылы.

Свіст кулі чуў я на вайне,

Штык не здымаў з вінтоўкі.
Там, нібы з жорава, з мяне
Ляцела пер'е толькі.

Дзе ні праехаць, ні прайсці —
Я поўз, я лез, упарты.
Я не шкадую! Дзесяці
Не бітых біты варты.

Каб нават я забіты лёг
На дно сырой магілы,
Скарыцца б і тады не змог,
Свае не склаў бы крылы.

Я б зажадаў яшчэ зазнаць
Адно выпрабаванне —
З магілы ўстаць, хоць цяжка ўстаць,
Каб зноў убачыць ранне.

Адмыў бы я імглу з вачэй
У ручаі самохаць,
Зямлю атрос бы, каб людзей
Зямлёю не палохаць.

Рвануўся б з месца, каб набраць
Паветра ў грудзі й жылы.
...Няхай ляцяць, ляцяць, ляцяць
Майго юнацтва крылы!
1945 г.

СЛОВА ДА АБ'ЕДНАНЫХ НАЦЫЙ

Я адрасую слова
Да Аб'еднаных Нацый.
Падпальшчык вайны нанова
Пляце ланцуг правакауый,

Ён хоча новай вайною
Людскія скасіць пакаленні,
Ад нас хаваючы зброю

Атамную ў кішэні.

Дазволіць я не жадаю,
Каб бомбу падпальшчык кінуў,—
Я дом пад страхою маю,
Што ўстаў нядаўна з руінаў.

На бомбу я накладаю
Свае законнае вета,—
Я сына малога маю,
Хай знаюць усе пра гэта.

Няхай-жа гучаць набатам
Трывогі мае, надзеі.
Я гэта кажу дэлегатам
Шаноўнае Асамблеі!

Крычаць падпальшчыкі хорам
Аб атамнай бомбе новай,
Што можа знішчожыць горад
Сілаю выбуховай.

Спаліць добрабыт чалавечы
У моры агню і дыма...
Чым лепей бомба за печы
Майданека і Освенціма?!

Яна канцлагера варта,
Яшчэ выгаднейшая, можа,
Бо нішчыць яна без варты,
Без драцяной агарожы.

Такім яна служыць мэтам,
Няма ў яе іншай мэты.
Але не здаюцца сакрэтам
Мне атамныя сакрэты!

Баяцца я не баюся,
Няхай падпальшчыкі знаюць,
Нябёсам маёй Беларусі
Дарэмна яны пагражаюць.

Нябёсаў блакітная просінь
Смяецца з варожых пагрозаў,
Не меней, чым птушак увосень,
Было на ёй бомбавозаў.

Усім груганам, груганятам
Абрэзалі крылле падзеі...
Я гэта кажу дэлегатам
Шаноўнае Асамблеі!

Не цвёрдая ў бомбы слава,
Гразіцца ёю зарана.
Не хітрая, ўрэшце, справа
Адолець атам урана.

Мы большыя справы рабілі,
Не робячы з іх сакрэту,
У семнаццатым расшчапілі
Мы атам старога свету.

З ядра яго вызвалялі
Не нейкія там нейтроны, —
З сябе ланцугі зрывалі
Вызваленыя мільёны.

Чуваць быў выбух магутны,
Як свет мы стары знішчалі,
Аж за акіянам чутны
Былі выбуховыя хвалі.

Яны і дагэтуль хістаюць
Шматпавярховыя гмахі,
Якія не адшукаюць
Ніяк былой роўнавагі.

Ляцяць турэмныя краты,
Вітрыннае шкло на Брадвеі...
Ці чуеце, дэлегаты
Шаноўнае Асамблеі! ?

Імкнуцца да лепшай долі
Вызваленыя мільёны,
Энергіі ў іх даволі
Да працы, да абароны.

Не выстаяць бомбе ў змаганні
З сям'ёю братэрскай, згоднай.
Што значыць яна ў параўнанні
З вялікаю сілай народнай!?

На гэта, а не на дэбаты
Найбольшыя ў нас надзеі.
Вось слова мае, дэлегаты
Шаноўнае Асамблеі!

1946 г.

БАЛАДА ПРА ВЕСТКУ

Ён, здраджаны, кляў сваю долю,
Як трапіў у чорны астрог,
Ён вестку аб здрадзе на волю
Хацеў перадаць, ды не мог.

У пушчу, што весткі чакала,
Ён спробу зрабіў уцячы,
Ды варта яго затрымала...
Ён смерці чакаў уначы.

З ім вестка апошнія хвілі
Лічыла за змрочнай сцяной —
Яе разам з вязнем палілі
У печы поўночнай парой.

І здраднік шчасліва ўсміхаўся,
Ён бачыў, вядомая рэч,
Як вестку, якой ён баяўся,
Эсэсаўцы кідалі ў печ.

Шлях весткі кароткі, суровы
Засведчыў-бы попел, каб мог,

Але ён не ведае мовы,
У полі зямлёю ўжо лёг.

Астрог расказаў-бы, ды згінуў
І ён ад агню, ад вайны
Застаўся на месцы руінаў
Кавалак астрожнай сцяны.

Па горах, лясах і далінах
Даўно адгрымела вайна.
Стаіць, як раней, на руінах
Астрожная тая сцяна.

Штоноч яе вырыс суровы
З'яўляецца здрадніку ў сне.
Там быццам напісаны словы
Аб здрадзе яго на сцяне.

Ніхто іх як быццам не знае,
Не чутны яны між людзьмі,
Іх дождж пры маланцы чытае
Ды з літар сцякае слязьмі.

І здраднік сцяну на руінах
Астрожную адшукаў,
І вестку на мокрых цаглінах
Аб здрадзе сваёй прачытаў.

Дарма ён калісьці ўсміхаўся
Ад шчасця, вядомая рэч,
Бо вестку, якой ён баяўся,
Не знішчыла полымем печ.

Ніхто не развеяў па полю
Яе сярод пустак глухіх.
Прабілася вестка на волю
Сцяною, адкрытай для ўсіх.

Яе на лісце камяніцы
Сам вязень пісаў перад тым,
Як попелам шэрым зрабіцца,

Як змоўкнуць ужо назусім.

Пісаў ён, каб ведалі людзі,
Што вестка не згіне нідзе,
Пісаў ён, каб слова ёй суддзі,
Як сведцы, далі на судзе.

1946 г.

ДОМ

Некалі дом красаваўся
На месцы на гэтым.
Пасля бамбёжак стаяць ён застаўся
Шкілетам.
Міма яго прамчаліся з громам
Падзеі.
Зноўку назвацца ён домам
Не траціць надзеі.
Колькі ягоных сяброў
Уздымаецца ў славе,
Дойдзе чарга да ягоных муроў
Неўзабаве.
Плотам драўляным яго на світанні
Абнеслі,
На рыштаванні
Пачуліся першыя песні.
Хай яшчэ вокны ягоныя
Небам зашклёны,
А ўжо здаецца,
Што выгляд змяніўся ягоны.
Гэткім зрабіўся ён, што нават хмарка
І тая
Стала над домам
І далей плысці не жадае.
Стала над ім нерухома,
А людзям здаецца,
Што гэта з коміна, з дома
Дым першы віецца.

1946 г.

КОЛАС

Коласу — вырасціць жменю зярнят.
Максім Танк

Шуміць авёс, звініць ячмень,
І верыш ты ахвотна,
Што каласы цалюткі дзень
Красуюць бесклапотна.

Ты працай дзень распачынаў,
Пацеў пад сонцам летам,
А коласу як быццам спраў
Няма. Няпраўда гэта.

Ты, з працы ідучы, прыкмець
Ягоную работу,—
Вусамі ён варушыць ледзь»,
Ён мокры ўвесь ад поту.

Не проста ён глядзіць увысь
На светлыя аблокі,
А знізу ўверх, а зверху ўніз
Свае ганяе сокі.

Ён з глебы гоніць кропляў шмат,
Іх грэе на праменні,
Бо трэба вырасціць зярнят
Яму не меней жмені.

Ён ловіць сонечны прамень,
Нябеснай рад вадзе ён,
Так напрацуецца за дзень,
Што ночку ўсю пацее.

Ні днём, ні ноччу ад турбот
Спакою ён не мае.
А раніцою з твару пот
Ён сонцам выцірае.
1946 г.

ЧМЕЛЬ

Тут гул і гарматы,
Рваліся снарады,
Дрэвы на кавалкі трушчылі, ламалі;
Тут свісцелі кулі,
А цяпер зязюлі
У маўклівым лесе зноў закукавалі.

Чмель расправіў крылы лёгкія, шкляныя,
Паляцеў на кветкі ў закуткі лясныя,
Гудзе таямніча,
Тыя кветкі ліча,
У траве памятай ліча кветкі тыя.
Колькі іх смяротным спалена пажарам,
Колькі палягло іх пад цяжкім ударам,
Ведаць ён жадае,
Весткі ён збірае,
Каб расказваць сонцу, каб расказваць хмарам.

Хай змываюць хмары чыстымі дажджамі
След вайны нядаўняй, што прайшла лясамі,
Хай жа тое сонца, што ўстае з усходу,
Дасць зацвіўшым кветкам ясную пагоду,
Каб з тых самых кветак
Ён сабраў для дзетак
Мёду залатога,
Хлеба маладога.
1946 г.

СЛАНЕЧНІК

Сланечнік нам у твары дыхаў цветам,
Мы прыкмячалі летняю парой,
Што ён штодня за сонцам водзіць следам
Сваёй агністай, жаркай галавой.

Што першым ён прыход яго вітае,
І апаўдні стаіць з ім твар у твар,
І першым долу галаву схіляе,

Як коціцца за лес агністы шар.

Ён так стамляўся, наш сланечнік мілы,
Так шчыра сустракаў ён ночы цень,
Як быццам два крутыя небасхілы
Ён разам з сонцам абышоў за дзень.

У сінь нябёсаў просіцца нямала
Сланечнікаў. І верыць я гатоў,
Што гэта сонца так параскідала
Па ўсёй зямлі малых сваіх братоў.
1946 г.

ВЯСЕЛЛЕ

Шчасця ўсе па дарозе вам зычылі,
Пад дугою звінелі званкі,
Млынары, па даўнейшаму звычаю,
Прыпынялі знарок ветракі.

Каб вяселле вясёла кацілася
Па зямлі, покуль воку відно,
Каб жыццё, як вятрак, не круцілася,
Каб на радасць было вам яно.

Сціх і вецер, у крылах лапочучы,
Пасыпаючы цвеценню пуць,
Разам з жытнімі хвалямі хочучы
У шчаслівыя твары зірнуць.

Нат на момант зямля прыпынілася
І на ўласнай застыла асі,
Каб запомніць: і як вам любілася,
І як лёгка вас коні вязлі.

Усё найлепшыя фарбы знаходзіла,
Перайначвалася на вачах.
Як раней толькі сонца ўзыходзіла,
Заліваючы промнямі шлях.
1946 г.

КАМЕНКА

Жыў дзед мой, ходзяць чуткі,
Каля дняпроўскай плыні,
У Каменцы бялюткай,
На мілай Украіне.

Любіў ён вішань лісце,
І стэп любіў, і хвалі;
Яго паны калісьці
На Беларусь прадалі.

Мой бацька нарадзіўся
Ужо на Беларусі,
Там палюбіў ён пушчы
І лозы ў родным лузе.

Вось з Беларусі еду
Я па дняпроўскай плыні,
Пра Каменку пытаю —
Іх многа на Украіне.

Мне любы стэп шырокі
І вод ар сенажаці,
Як быццам тут радзіла
Мяне калісьці маці.

Мне любы край вось гэты
І той, адкуль я еду,
Я горача люблю іх
Любоўю бацькі, дзеда.

Але не менш люблю я
Край,
Што завём адзіным,
Даўно сябе лічу я
Яго грамадзянінам.

Запала яго неба
У вочы мне глыбока:
Ад Брэста ехаць трэба

Аж да Уладзівастока.

Нікому не дазволіць
Прадаць, ні заняволіць
Ні ўнука, ані сына
Край любы,
Край адзіны.

Люблю мой край за тое,
Што ў ім часы другія,
Што згінула былое
І Каменкі былыя.

1946 г.

ЛІСТЫ

Вы, лісты мае! Колькі вас, колькі
Паабапал траншэй і канаў?
Вас варожыя збілі асколкі,
А не вецер з галін пазрываў.

Вы калісьці з галінамі тымі
Да нябёс дасягалі не раз.
Што ж цяпер парабляеце з імі?
Хто мне, хто мне адкажа за вас?

Мне адказвае ціха з кювета
Ваш абуджаны восеньскі звон,
Што ўжо трэцяе бабіна лета
Вы адвечны вартуеце сон...

Сон тых слёз, што ў лістах пахаваны,
Што скаціліся з матчыных шчок,
Сон крыві, што з салдацкае раны
Пралілася на вас, на пясок.

Гэты сон не парушыць нікому.
Кал і ж вораг памкнецца, то ўсе
Вы з траншэй і кюветаў, як з дому,
Хмарай вылеціце на шасэ.

І пакоціцеся ўперагонкі,
Як кацілі раней вы, лісты,
Пачапляўшыся за трохтонкі,
За лафетаў стальныя шчыты.

Свой наказ вам нашэпчуць бярозы —
Не спыняцца ні днём, ні ўначы,
На сабе несучы тыя слёзы,
Тую кроў на сабе несучы.

Сыдзе вораг ад жаху са шляху,
Калі дзьмухнеце буры люцей
Гнеўна ў твар вы яму за знявагу
Разам з грозным агнём батарэй.
1946 г.

НА ПОЛІ БОЮ

Калі, ідучы, завітаеш
На поле бою старое,
Па надпісу адшукаеш
На ім ты магілу героя.

Каб новай набрацца сілы —
Стаміла цябе дарога,—
Прыляж ля яго магілы,
Нібы жывы ля жывога.

Прылёгшы, ты ўбачыш неба,
І ў травяным закутку
Скруці з газеты, як трэба,
Любімую ім самакрутку.

Бо з часу, як лёг ён пры шляху,
А ўсе праімчаліся міма,
Не чуў ён так блізка паху
Тытунёвага дыма.

І не здзіўляйся вельмі,

Не думай, што гэта здаецца,
Кал і ў глухім падзямеллі
Ягонае
Сэрца
Заб'ецца.

І не здзіўляйся бясконца,
Калі ён адтуль спытае,
Якое на небе сонца
І сінява якая.

Бо ён і раней таксама
Любіў задаваць пытанні,
Курыць любіў самакруткі,
Выслухваць апавяданні.

Хаця ён і быў пахаваны
Пад музыку, песні, вершы,
Але назваць яго можна
Хутчэй жывым, чым памершым.

Перад палком выклікаюць
Яго і цяпер на паверцы,
Калі трапечуцца сцягі
І салдацкія сэрцы.

І кожны раз называюць
Пры гэтым і поле бою,
Дзе лёг ён на сталь кулямёта,
Сяброў засланіўшы сабою.

1946 г.

МАЯ БЕСЯДЗЬ

Кажуць, што рэкі птушкамі створаны,—
Такімі малымі на першы пагляд,—
Капалі і ў дзюбах адносілі ў бор яны
Мяшочкі з зямлёй
І ляцелі назад.
А каня гуляла ды мыла іх здзекамі,

І птушкі наслалі ёй вечны праклён,
Таму і лятае яна над рэкамі
І просіць піць
Аж да сённяшніх дзён.
Канаючы ўлетку штодня на спякоце,
Той рэдкаю кропляй яна існуе,
Што хмарка, дажджом прашумеўшы
ў лістоце,

З нябёсаў часамі пашле для яе.
Я ўпарты, не кіну пачатае справы,
Каменне крышу,
Разграбаю пяскі,
Пад кпіны аматараў лёгкае славы
Капаю рэчышча ўласнай ракі.
З надзеяй гляджу на крыніцу спатканую,
Хачу, каб яна разлілася ракой...
Не Волгай магутнай,
Не нават Камаю,
Хоць Бесяддзю, што на радзіме маёй.
Бо прагай да працы ахоплены часта я,
І сэрца абпалена смагай радка,
Бо жыць не магу,
Як каня няшчасная,
Кропляй дажджу з лесавога лістка.

1940—1946 гг.

КАРАНДАШ

У карандаша характар сталы,
Як і мне, яму хапае спраў,
Нездарма графіт яго трывалы
Я ў маленстве сэрцам называў.

Гэткі карандаш з усіх на свеце
Для пісання вершаў выбраў я, —
Зроблены на фабрыцы імя
Сако і Ванцэці.

Калі я аб горы верш складаю

Ці малюю радасны пейзаж,
Ні на момант я не забываю,
Што ў руках маіх за карандаш.

Двух імён з карандаша не скрэсліць
Бессмяротна літары гараць,
Вочы вязняў, спаленых на крэсле,
На мяне праз акіян глядзяць.

Перад іхнім позіркам адкрытым,
Як перад сумленнем, не хлушу.
Знаю, што пішу я не графітам,
Іхнім сэрцам спаленым пішу.

1947 г.

ПАСВЕДЧАННЕ

Яно сабе самому дадзена,
Яно не на паперы складзена.

На светлых аркушах дарог —
Яно,
Друкована слядамі ног —
Яно.

Ішлі сляды шляхамі рознымі,
З малых рабіліся дарослымі.

Штогод, штогод, штогод
Раслі яны,
Нарэшцё і ў паход
Пайшлі яны.

Шляхі раскручваліся новыя,
Нібы рулоны папяровыя.

Усё, што знойдзена, што страчана,
Усё на тых шляхах адзначана,

Усё слядамі друкавалася,

Аж покуль тут бяда не сталася.

Сляды загінулі, згубіліся,
Як пад зямлю дзе праваліліся.

Іх шлях у цемені губляецца,
На тым пасведчанне канчаецца.

А дачытаць яго захочаце,
Пад засень дрэў з дарогі збочыце.

Там, сведчачы сляды праўдзівыя,
Ляжыць пліта — пячаць маўклівая.

На ёй дзве даты ёсць суровыя,
Халодныя, абавязковыя.

Пад ёй сляды навечна згінулі,
А памяць на шляхах пакінулі.

На тых шляхах, дзе сэрца вынута —
Агеньчыкам на ростань кінута,

Каб асвятляў ён сцежкі розныя,
Каб грэў ён душы падарожныя,

Перамагаў каб сцюжы, замеці,
Са шляху не сышоў і з памяці.

Хай, сведчачы сляды жыццёвыя,
Маўчыць пліта — пячаць суровая,—

Агеньчык свеціць, разгараецца,
Пасведчанне людзьмі чытаецца!
1947 г.

БАЛАДА ПРА ВОКА
(Паводле народных матываў)

Памяці Ю. Фучыка

На беразе мора, у часе прыбою,
Узважвалі нелюдзі вока людское.

Ні скалы, ні горы камення цяжкога
Не пераважылі вока малога.

Дзівіліся нелюдзі зблізку, здалёку —
Ім скалы і горы відаць былі ў воку.

У воку відаць яшчэ й мора, нібыта
Было яно ў сподак маленькі наліта.

Ускінулі нелюдзі злосна на шалі
Марскія цяжкія салёныя хвалі.

Хоць вока людское, як кропля малая,
Ды з месца і мора яго не скранае.

З за хваляў бясконцых — і сініх і шэрых —
У воку далёкі віднеў яшчэ бераг.

Тут нелюдзі вырашылі між сабою,
Каб вока ды ўсёй пераважыць зямлёю.

На шалі ледзь-ледзь ускацілі рукамі
Зямлю з акіянамі, мацерыкамі.

Дзівіліся нелюдзі зблізку, здалёку:
Грамада зямлі ўсёй змясцілася ў воку.

Апроч той зямлі і зямное арбіты
Былі ў ім яшчэ і сузор'і адбіты.

Ускінулі іх, але й зор яму мала,
У воку, апроч іх, свяцілася мара.

На сэрцах у нелюдзяў стала трывожна

Ім мару ніяк пераважыць няможна.

Яны б пераважылі сонца і хмару,
А як пераважыць ім светлую мару?

Яна не вагой ім сваёй пагражала,
А тым, што святлом, як агнём, спапяляла

На вока цямшоткую хмару нагналі,
Дажджом і маланкамі мару знішчалі,

Цямрылі крывёю, палілі слязою,
Пакуль не засыпалі вока зямлёю.

Пагасла ў ім сонца, блакітнае неба,
Больш воку сузор'яў далёкіх не трэба.

Адна за адной у ім далі
Згасалі,
Пал і за палямі,
Лясы за лясамі.

Яго, не цяжкое ўжо, сумныя шалі
Вышэй і вышэй, як трупу, падымалі.

Засыпалі вока...

А мара? Што з ёю?
Яе не засыпаць сырою зямлёю.
1947 г.

НОВАГОДНЯЯ ЁЛКА

Хлопчык з варожай блакады
　　　　быў вырвацца рады.
Бег ён, ад маці адбіўся,
　　　　стаміўся, спыніўся.
Ён апынуўся адзін
　　　　між калматых ялін.
Пасля смяротнай трывогі

не йдуць яго ногі.
Хлопчык прылёг на сумёт
пад яловае вецце.
А ў гэты час Новы год
пачынаўся на свеце.
Чым хлапчуку
навагодняе свята не свята?
Снег на яловым суку,
як бліскучая вата,
Срэбныя зоры вісяць
і не падаюць з ёлак —
Ніткай, відаць,
прывязаны да хвойных іголак.
Замець, нібы канфеці,
закружылася ў голлі,
Так Новы год у жыцці
не страчаў ён ніколі.
Месяц над ім захістаўся,
як быццам з кардону,—
Цацкай малому ён здаўся
у час яго скону.
Так і заснуў і не ўстаў
хлопчык той і не ўстане,
Снежны сумёт не растаў
і зімой не растане.
Бо то не казка зімовая —
праўда суровая,
А калі нават і казка,
дык іншая, новая.
Казка Айчыннай вайны
і лясное палянкі,
Не каралевіч заснуў там,
а сын партызанкі.
Сын партызанкі!
Хоць замеццю пад яліною
Быў ты засыпаны —
смерць не ўладар над табою.
Песняй спілую
я ў лесе тую
яліну —
Гоман зялёны,

скарб незлічоны
на плечы ўскіну
І панясу да людзей
па жывых пяцігодках,
А ўсё далей і вышэй
па гадах, як па ўсходках.
Так з году ў год,
ад вяршыні да новай вяршыні,
Пад Новы год карагод
упрыгожваць яліне.
Быць ёй і ў тым дарагім
і высокім палацы,
Створаным майстрамі
камуністычнае працы...
Сціхнуць у вецці былыя
вятры і завеі,
І загарацца людскія,
як сонца, надзеі.
Там у хвіліну жалобы,
ў хвіліну маўчання
Людзі згадаюць,
як хлопчык замёрз на паляне.
Быль аб малым
што ні год будзе жыць
у народзе —
Памяць аб ім
у святочным кружыць
карагодзе.

1947 г.

ЗЯМЛЯ

Зор вам ніяк не злічыць, астраномы,
Вабіць даўно вас сусвет незнаёмы.

Колькі вы ў марах ракет
Збудавалі,
Колькі планет
Вы на іх абляталі?

Тысячагоднія вашы намеры
Спраўдзяцца некалі не на паперы.

Вас у абдымкі касмічнага пылу
Кіне матор на ўсю моц, на ўсю сілу.

Ён, несучыся наперад нястомна,
Будзе вучыць вас, як жыць эканомна:

Дасць вам на суткі паветра з балону,
Каб вашы сэрцы не ведалі скону,

Дасць і вады з механічнае флягі
Столькі якраз, каб не ўмерлі ад смагі.

Дасць вам аднойчы, адкінуўшы шторы,
Глянуць з ракеты імклівай на зоры.

Так вам убачыць здалёк давядзецца
Зорку, якая Зямлёю завецца.

Хоць не адрозніць вам праз тэлескопы
Там ані Азіі, ані Еўропы,

Толькі вам радасна будзе, вядома,
Знаць, што Зямля вам з маленства знаёма,

Знаць, што жывуць і кіруюць Зямлёю
Людзі адзінай працоўнай сям'ёю,

Знаць, што яны на арбітах сусветных
Слаўны жыццём без багатых і бедных,

Знаць, што здабыткі, здабытыя імі,
Здалёку вам не здаюцца малымі,—

Ярка вам свецяць здалёк, як нікому...
— Годзе,— вы крыкнеце,— час нам дадому

Здзейсніць мы здзейснілі нашу задачу,
Поўную людзям дадзім справаздачу:

Як мы ляцелі хутчэй метэора,
Сорак гадоў не глушылі матора,

Восем вялікіх планет абляцелі,
За падарожжа зусім пастарэлі.

Сорак гадоў па нябёснай пустэлі
Мы не за ўласным багаццем ляцелі:

Мы для зямлі ўсёй, нібы вадалазы,
З неба глыбінь здабывалі адказы.

Хочам цяпер мы, нябесныя госці,
Там, на зямлі, пахаваць свае косці,

Хочам паветра глынуць
Не з балону,
Хочам на край свой зірнуць
Па-быломy,

Чуць, як хістаюцца
Хвойныя нетры,
Як там купаюцца
Дрэвы ў паветры,

Чуць, як калоціцца неба ад грому.
Годзе,— вы крыкнеце,— час нам дадому!

Будзе прыемнай назад вам дарога —
Быццам салдатам з паходу цяжкога.

Здасца зямля вам, ад смагі зялёным,
Флягай з вадою, балонам з азонам.

Здасца яна вам, шчаслівым бясконца,
Хлебам ружовым, што выпекла сонца.

1947 г.

БЫЛІНА ПРА ВОЛАТА

Калі нарадзіўся волат,
не знаў ён ні хвілі спакою:
Варожых дзяржаў чатырнаццаць
ішлі на яго вайною.

Яго пелянала дарога,
калышучы ў дыме і громе.
Гарэла зорка ў малога
не на ілбу, а на шлёме.

Ён з першых дзён адцураўся
дзіцячых гульняў вясёлых:
На конях тых не катаўся,
што на драўляных колах.

Не меў ні хвіліны часу
на гульні такія волат.
Пасля паходаў адразу
за серп узяўся, за молат.

Ён з цэглы, а не з запалак,
пад небам, а не пад дахам,
Пачаў будаваць з запалам
магутны гмах за гмахам.

Заводы ў глухой пустэлі
дымілі, дзе клаў ён цагліны.
Следам за ім ляцелі
казкі, песні, быліны.

Не сокалы, а самалёты
з яго ўзляталі далоні,
Грымелі па рэйках чыгунных
яго чыгунныя коні.

Ён молатам біў на заводзе,
з сярпом завіхаўся ў полі,
Каб вораг у новым паходзе
не здужаў яго ніколі.

. . . .

Закончыўся бой крывавы.
Да працы ізноў ён гатовы.
Стаіць ён у промнях славы,
змагар трыццацігадсвы.

Народы зямное кулі
пра справы волата знаюць,
Угодкі яго святкуюць,
Кастрычнікам называюць,
Быліны яму складаюць...

1947 г.

КОМУНІСТЫ

Комуністы — гэта слова, як са сталі,
Комуністы — гэта слова, як з агню.
Маркс і Энгельс нам імя такое далі
Сто гадоў таму назад упершыню.

Сто гадоў таму назад было нас мала,
Сто гадоў назад мы выйшлі на вайну,
Сто гадоў мы рыем дол для капітала,
Для хаўтур яго збіваем мы труну.

Мы не верым ані ў бога, ні ў малітвы,
І няма для нас другіх свяцейшых слоў,
Апроч лозунгаў і заклікаў да бітвы,
Апроч песень, ад якіх бунтуе кроў.

Нас не раз яны ўздымалі, як загады,
Комунізма даль — наш вырай дарагі,
Гнёзды нашыя — з каменняў барыкады,
Крылы нашыя — чырвоныя сцягі.

Комуністы — гэта Леніна салдаты,
Воляй партыі з'еднаныя рады,
Упісаны перамог сусветных даты
Іх крывёю ў каляндар на ўсе гады.

Незабыўных не забудзем мы ахвяраў,
Да канца за нашу справу пастаім,
Сцяг чырвоны векапомных комунараў
Нашай змене для палёту аддадзім.

Так і я аддам, як спадчыну, дазвання,
Барацьбы агонь, што ў сэрцы берагу.
Комуністы!.. Гэты заклік да змагання
Вымаўляць без хвалявання не магу.

Гэтым словам, гэтым імем самым чыстым
Самых блізкіх мне я клічу не адзін,
Я хачу, каб называўся комуністам
Родны сын мой, а таксама сынаў сын.

Сто гадоў прайшло, і блізка наша мэта,
Да якое з барацьбою мы ішлі,
Хутка будуць называцца — знаю гэта —
Комуністамі ўсе людзі на зямлі.

1948 г.

ЖЫВЫ ЛЕНІН

Калі над Ільічом жалобны марш ігралі,
Мы ў смерць яго ніяк паверыць не маглі.
Хоць мы над ім сцягі чырвоныя схілялі,
Ды не жадалі мы аддаць яго зямлі.

У той зімовы дзень нас, дэлегатаў, многа
Сышлося з гарадоў, аулаў, вёсак, сёл.
Казалі да яго мы ўсе, як да жывога:
— Спі, дарагі Ільіч, спі, горны наш арол.

Мы не дазволілі халоднаму нябыту
Забраць яго ад нас у вечную імглу,
І не труну, а дом зрабілі мы з граніту
На сотні год яму, як горнаму арлу.

Любіў ён вышыню, з яе ён бачыў мэту —

Дом збудавалі той мы каля сцен Крэмля,
На Краснай плошчы ён стаіць у цэнтры свету,
Адкуль, нібы з гары, відаць уся зямля.

Любіў ён бачыць даль бязмежнага прастора,
Пад гул бурлівых хваль разглядваць далягляд,
Ляжыць на плошчы ён, якая, быццам мора,
Хвалюецца, шуміць у дні народных свят.

Праходзячы ў той дом бясконцаю чаргою,
Яго не стужкай мы жалобнай абвілі,
Апаясалі мы яго жывой ракою,
Жывы людскі вянок навек яму спялі.

Не! ты дарэмна, смерць, стаяла дні і ночы
Над хворым ім... яго з сабой ты не ўзяла.
Ты ў той зімовы дзень яму закрыла вочы,
Але засынаць іх зямлёю не змагла.

Ты не ўладар над ім, як не ўладар над тымі,
Каго ён пасылаў на грозныя франты.
Смяяліся байцы над кулямі тваімі,
Хоць іх у Сівашы касіла імі ты.

Ты і да гэтых дзён на іх не маеш права,
Бо мае большыя жыццё правы на іх.
А што сказаць аб ім, чые жывыя справы
Мільёны за сабой салдат вядуць такіх?

Спакойна Ленін спіць на Краснай плошчы наскай
Спавіў ягоны сон жывы вянок людскі,
І лічыць час зямлі гадзіннік з вежы Спаскай,
Што ўласнаю рукой завёў ён на вякі.

Над ім гарыць святло, зямля не цісне грудзі,
Не ў глушыні ён спіць пад засенню дубоў,
На вышыні ён спіць, што плошчай клічуць людзі
У цэнтры свету спіць пад засенню сцягоў.

Не лісця ціхі шум ягоны слых кранае,
А сгіраў жывых працяг ягоны лашчыць слых,

Ён чуе спеў з Балкан, ён чуе гул з Кітая,
Ён чуе буры шум у сцягах баявых.

Штогод, то ўсё гучней грымяць над ім гарматы,
Ярчэй гарацць ракет вітальныя кругі,
І ўсё часцей кладуць да ног яго салдаты
Капіталізма чорныя сцягі.

1949 г.

ЗЯМЛЯ І МОРА

Я сустрэўся з табой маладою,
як быў маладым.
Ты была маёй любай зямлёю,
я — морам тваім.

Ты імкнулася ў далеч прастораў
бясконцых марскіх,
Я-ж — да сэрца твайго,
дзесь схаванага ў нетрах лясных.

Ды па хвалях бурлівых марскіх
ты не знала дарог,
Цераз пушчы прабіцца
да сэрца твайго я не мог.

Адчаю не была ты ў юнацтве
імклівай ракой?
Я-б аддаў табе ўсе свае хвалі,
каб зліцца з табой,

Адчаю я не полымем быў,
калі быў юнаком?
Я-б прайшоў праз усе твае пушчы
кіпучым агнём.

Дні юнацтва, як хуткія ветразі,
зніклі з вачэй.
Не, не тыя ўжо хвалі
і мора, штогод, то цішэй.

Што ні год, то цішэй...
і ярчэй у ім з цягам гадоў
Выступаюць абрысы
жаданых даўно берагоў.

Зноў — зямля ты, я — мора,
і час разлучыць нас не змог:
Я на вольным прасторы,
шчаслівы, ля ног тваіх лёг.

Вечна я ў тваёй памяці,
вечна ты ў сэрцы маім,
І ляжу прад табою
я светлым люстэркам тваім.
1950 г.

ЗЯМЛЯ І СОНЦА

1

Да нябёс уздымае зямля
Каласы сваіх ніў,
Каб сагрэла іх сонца,
Каб вецер іх там апыліў.

Я не знаю, калі
Палюбілася сонцу зямля,
А зямлі палюбілася сонца,—
Не ведаю я...

Толькі знаю — не меней
Налічвае год іх любоў,
Чымся сонца праменняў,
Зямля — залатых каласоў.

Маладая зямля,
Як нявеста, а сонца — жаніх.
Лета — час іх абдымкаў,
А восень — час ростані іх.

Час чаканняў — зіма,
А вясна — час чаканых сустрэч,
Час шчаслівай любві:
Слёзы — прэч, крыўды — прэч, хмары — прэч.

2

Як увосень знікае
Маркотнае сонца за свет,
То зямля сваё сонца
Раўнуе да іншых планет.

Сонца дзе прападае
Так доўга? Знікае куды?
Як дазволіць магло,
Каб зямлю закавалі ільды?

Май прыходзіць пасля —
Крыўд пазбыцца не можа зямля:
Цёмнай хусткаю хмар
Ад святла закрывае свой твар.

Сонца хмары зганяе,
Зямля наганяе іх зноў —
За махры сваю хустку
Трывае рукамі дубоў.

Але сонцу вясноваму
З неба ўсё чыста відно —
Пасылае на тыя дубы
Бліскавіцы яно.

За ударам удар,
Дуб за дубам ляціць на раллю.
Для жыцця, для любві
Сонца зноў адмыкае зямлю.

1950 г.

БАЛАДА ПРА ВЯНОК

Там, дзе сінее Свіцязь,

сто зім назад, сто лет,
Ці, можа, больш,—
дзяўчыну
кахаў юнак-паэт.

Кахаў, але дзяўчына
заручана з другім
І будзе павянчана
з багатым,
а не з ім.
Яна ў вянчальным плацці
сустрэцца з ім прыйшла.
Яму на развітанне
яна вянок спляла.

Вянок той з простых кветак
ён браў, сказаўшы ёй:
— На ўсё жыццё, Марыля,
я з гэтай хвілі твой.

У гэты час, Марыля,
я дам табе зарок,
Што для цябе таксама
сплятў я свой вянок...

Пабраўшыся за рукі,
стаялі так яны,
Пакуль не зазваніла
іх ростань у званы.

— Бывай!..— яна сказала.
Чакаў яе касцёл.
Яго ж туга чакала
маўклівая, як дол.

На звон касцёльны бегчы
ёй не хапала сіл,
А ён упаў, няшчасны,
з яе вянком у пыл.

А як устаў з дарогі,

то быў чарней ад хмар —
На лес падобны быў ён,
якім прайшоў пажар.

З тых дзён любві на свеце
ён не шукаў сабе,
Аддаў ён сваё сэрца
і песні барацьбе.

Памёр ён на чужыне...
А перад смерцю ён
Згадаў сваю Марылю —
любоў юнацкіх дзён:

— Марыля! З дзён разлукі
цябе не бачыў я,
Ты ад мяне далёка,
каханая мая.

Але ў жыцці са мною
заўсёды ты была.
Я плыў бурлівым морам,
і ты са мной плыла.

І вось я паміраю
на старане чужой,
З табой я размаўляю,—
ты і цяпер са мной.

Дзе б я ні быў, заўсёды
я помніў свой зарок:
Калісьці абяцаны
я сплёў табе вянок.

Я плёў яго ў выгнанні,
нявянучы, жывы,
З найлепшых кветак родных
і роднае травы.

Я рваў іх з свайго сэрца,
а не з лугоў і ніў,

Я іх слязою чыстай,
        нібы расой, абмыў.

Я поясам абвіў іх,
        сатканым з туманоў,
Ды светлай доўгай стужкай
        мной пройдзеных шляхоў.

Вянок мой — гэта радасць
        і боль душы маёй,
Вянок — мой спеў,
        што кліча з нядоляю на бой.

Здалёк паслаў апошні
        Марылі ён прывет...
Нямала з той часіны
        мінула зім і лет.

Але не забывае
        народ аб ёй, аб ім,
Іх памяццю вянчае,
        нібы вянком сваім.

Вянчае не ў касцёле,
        не перад алтаром,
А ў лесе на начлезе,
        а ў полі за рулём.

Там, дзе сінее Свіцязь,
        сярод палёў, лясоў,
Жыве паэта імя,
        жыве яго любоў.

1950 г.

МАЕ ПАСВЕДЧАННЕ

Дадзена яно сабе самому
Ў тым, што нарадзіўся ў год вайны.
Нянек не было ў мяне, вядома,
Песень не спявалі мне яны.

Думала вайна, як кананадай
Лепей ёй мяне закалыхаць;
Клапацілася, як лепш блакадай
Рукі мне і ногі спелянаць.

Шмат вайной людзей закалыхана,
Многа спіць іх у зямлі сырой.
Выйшаў я на бой смяротны рана
З нянькаю няпрошанай людской.

Колькі раз мне на гарах, на сопках
Засцілала свет вайны імгла?
Колькі раз паставіць куля кропку
Пад маім пасведчаннем магла?

Зведаў я ўсе бітвы на планеце,
Кожны дзень ішоў з агню ў агонь.
Трыццаць сем гадоў жыву на свеце
Болей чым трынаццаць тысяч дзён.
З баявою выкладкай салдата
Праз эпоху бур праходжу я.
Колькі год мяне чакае хата,
Мой бацькоўскі кут, мая сям'я?

Забяжыш, бацькоў абдымеш, жонку
І дзяцей прытуліш да грудзей,
Ды ізноў — калонам наўздагонку —
У бой за мір і шчасце для людзей.

У суровы век жыву сурова,
Жыць інакш не здолеў бы зусім.
Сведчаннем таму вось гэта слова,
Што пранёс я праз агонь і дым.
Сведчаць гэта ўсё
лясы і гаці,
Сведчыць гэта ўсё
Зямля сама —
Круглы шар, падобны да пячаці,
На якім жыву я не дарма.
1951 г.

СПЯВАЮЧЫ ГІМН КОМУНІСТАЎ

У зале народжаны спеў,—
Гімн Партыі Комуністычнай
Па сэрцах людскіх праляцеў
Нябачнай іскрой электрычнай.

Мы ўсталі і ўспомнілі іх—
Герояў астрогаў, паўстанняў,
Спяваем за ўсіх, хто з сваіх
Каменных пасцеляў не ўстане,
Хто лёг, з барыкад валуны
Навек пад галовы паклаўшы.

«Паўстань!..» — і ўставалі яны
На бой, папярэднікі нашы.
Спявалі, хоць штык ім — ва ўгіор,
Хоць цела ім дрот рваў калючы.
Хто з гімнам на вуснах памёр,
Той сам, як той гімн, неўміручы.
А як хто маўкліва сябрам
Прывет слаў, заціснуўшы рану,
Той словамі гімна стаў сам —
Пракляццем закатаваны.

Хаця-б сабе сотнямі вольт
На крэсле ён быў спапялёны,
Жыве ён у тысячах воль,
Спявае — у міліёнах...
Для нашых грудзей, для вачэй
Зацеснымі сцены ўжо сталі,
Яны не ўмяшчаюць людзей
Усіх, што спяваюць у зале.

Спяваюць працаўнікі
Вялікае арміі працы.
Магутныя мацерыкі
Жадаюць навек пабратацца,
Жадаюць друг к другу плысці
У госці праз еднасці мора,
З Тайванаў усіх, па пуці

Змываючы горкае гора.

Не залам ужо ў гэты час
Наш зал многалюдны завецца...
Уставай-жа, раўняйся па нас,
Спявай-жа свой гімн чалавецтва!
1952 г.

ПЕСНЯ МАЯ

Песня мая не ўзышла сярод кветак...
Я. Купала

Я не заўважыў,
калі мая сталасць настала.
Ты выбачай, мой патомак,
далёкі мой брат,
Песню, якая ў юнацтве
сурова гучала,
Вуха людское не песціла,
біла ў набат.
Песня мая
не ўзышла сярод кветак, вядома,
Кветкай у доме тваім яна
не расцвіце.
Час наш імклівы,
а песня таксама не зломак,
Каб, мазалі панацёршы,
плясціся ў хвасце.
Даў я ёй боты
і лыжку запхнуў за халяву,
Каб ні на крок не пасмела
ад часу адстаць.
Я пасылаў яе
ў пекла агню не па славу,
А для таго, каб людзей
ад бяды ратаваць.
Хіба магла яна
гнацца за ўласнаю славай,
Хіба ласкавай
магла быць у тыя гады,

Калі у кожным радку яе
ранай крывавай
Родныя сёлы дыміліся і гарады.
Знай, што я сам
з абгарэўшымі тымі радкамі
Быў неаднойчы ахоплен
знішчальным агнём,
Што я не толькі пісаў іх
сваімі рукамі,
Сам бараніў іх ад смерці
салдацкім штыком.
Сам бараніў іх,
але калі б мне загадалі
З песняй памерці,
ратуючы родны прастор —
Зоры Крамлёўскія,
Крымскія сінія хвалі,
Горы Валдайскія,—
я без вагання б памёр.
Вось чаму сёння,
у мірны наш дзень, пасля боя,
Рад я за песню,
што выстаяла ў барацьбе,
Але найбольш, мой патомак,
я рад за другое —
Рад, што жыццё
здабылі мы сабе і табе.
Песня мая
не красуняю-кветкай з паляны,
Песня мая пехацінцам
увойдзе ў твой дом,
Ты ёй даруй
і глыбокія шрамы і раны,
Знай, што і ім ты
сваім абавязан жыццём.
1952 г.

БАЛАДА
АБ ЖЫВОЙ ГАЗЕЦЕ

Як абвясціла Масква
векапомным загадам
Вынікі бітвы з фашыстамі
пад Сталінградам,
З паведамленнем,
з святочнаю весткай пра гэта
Трапіла да партызан
са сталіцы газета.

Неслі яе агітатары
ў снежныя далі,
Сэрцам сваім пад кашуляй,
як сцяг, саграваді.
Неслі праз лютую сцюжу,
праз сівер суровы,
Грэлі ім сэрцы
яе палымяныя словы.

Лесам ішла яна,
полем ішла па дарозе,
Ад паліцэйскіх штыкоў
ратавалася ў возе.
З бою выходзіла,
з чортава пекла, жывою,
Людзям жыццё яна несла,
мір несла з сабою.

Недасачылі за ёю
фашысцкія вочы,
Не захапілі пры лямпе
яе апаўночы,
Не пашматалі яе
на кавалкі рукамі...—
З днямі друкарскія літары
сцёрліся самі.

Часам зімовым
яе снегавая навала

Вырвала ў некага з рук
і з сабой паімчала.
Сцёртыя літары
снежнай завеі шрацінкі
Сцёрлі дашчэнту...
Ды рана спраўляць ёй памінкі!

Там, дзе завея
яе пахавала за плотам,
Снежнае поле
газетным лягло разваротам.
На развароце,
у выглядзе бору густога,
Сталі калонкі
артыкула перадавога.

На разварот,
як святочныя паведамленні,
З бору свайго
партызанскія выйшлі злучэнні.
Неслі яны
на бясконцую ў полі дарогу
Надрукаваную
ў сэрцах сваіх перамогу.

Не! Слоў праўдзівых
не знішчыла лютая замець —
Вусны гарачыя іх вымаўлялі
на памяць.
Іх і па сёння
з удзячнасцю свет вымаўляе,
Свет, разняволены намі,—
газета жывая.
1952 г.

КОЖНЫ МАЕ СВОЙ БОР...

Кожны мае свой бор,
родны бор на зямлі,
Бор, дзе мары,
як гордыя сосны, раслі.

Дзе шугалі яны
ўпершыню над зямлёй
Пры начлежным агні
на паляне лясной,

Дзе будзіла зязюля іх
рана, ледзь свет,
Дзе ў далёкі, за рэхам,
плылі яны свет.

Кукаванне ў бары
ад зары да зары,
Ад зары да зары
мае сэрца ў бары.

Не паспець мне,
не ўгнацца сягоння за ім,
Нешта дзіўнае робіцца
з сэрцам маім.

Ці яно кукавання
не чула даўно?
Ці слядоў маладосці
шукае яно?

Толькі як іх знайсці?
Пастарэлі сляды,
Ды і сам я даўно
не юнак малады.

Не паробіш нічога,
мінуўся той час,
Лішніх дзён у запасе
не меў ён для нас.

Час ляцеў, як віхор,
і па гэтым бары
Бур жалезных сляды
пакідаў на кары.

Родным соснам, з якімі
тут некалі рос,
Я не скаргу прынёс
на агульны наш лес.

Я — салдат свайго часу.
З ягоных дарог
Я без метак суровых
вярнуцца не мог.

Не бяда, што не толькі
на соснах сляды,
Не бяда, не за тым
я вярнуўся сюды.

Я вярнуўся затым,
каб засведчыць усім
Вернасць марам сваім,
як жыццё, мала дым.

Вернасць марам, якія,
закутыя ў бронь,
Неслі юную праўду
сваю праз агонь;

Вернасць марам, што там,
дзе канчаецца бор,
Караблямі плывуць
у жытнёвы прастор.

Я вярнуўся ў свой бор,
што ад бур не палёг,
Каб набрацца ў ім сілы
для новых дарог.

Каб шугала далей
мая палкая кроў
Тым жа буйным агнём
маіх першых кастроў.

Каб па ўсіх акіянах
наперад плылі
Мар маіх караблі,
мар маіх караблі.

Думы, мары мае!..
Ганаруся я тым,
Што навек заўладалі
вы сэрцам маім,

Што мяне, як і ўсіх
неспакойных людзей,
Вы ўзялі ў падарожжа
вялікіх надзей,

Што ў дарозе няспыннай
з юнацкай пары
Мне ваш голас чуваць,
як сягоння ў бары.

1954 г.

ГРОЗНАЯ ПУШЧА

Вершаваная хроніка

СТРЭЧНЫ АГОНЬ

Папераджаю цярплівых маіх чытачоў:
Гэта аповесць далёкіх трыццатых гадоў.

Гэта аповесць аб тым,
як зімою і летам
Мы вартавалі на нашых
былых рубяжах
Мірны свой дом,
Што Крэмлём узвышаўся над светам;
Як мы —
яго жыхары з комсамольскім білетам —
З клопатаў першых аб ім
пачыналі свой шлях;
Як мы выходзілі дружна
насустрач пагрозе,
Што патаемнымі сцежкамі
кралася ў дом,
Як мы адказвалі,
стрэўшы бяду на дарозе,
На нечаканы агонь яе
стрэчным агнём.
Гэта аповесць мая
пра сардэчных сяброў...
Не для забавы ім
песню складаю я гэту,
А каб праз іх перадаць яе,
як эстафету,
Пяцідзесятым гадам
ад трыццатых гадоў.
Не калыханкай бацькоў
над спакоем дзяцей
Хай гэта песня гучыць,—
а як памяць жывая
Аб той граніцы трывожнай,
што свет раздзяляе,
З гулам праходзіць па сэрцах
мільёнаў людзей.

1

Той каляндар адрыўны, што на сценцы ў бацькоў,
Кніга, бясспрэчна, карысная для хлапчукоў.

Могуць па ім без прыладаў падзорных як след
Знаць яны месцазнаходжанне зор і планет.

Могуць яны аб працягласці дня і начы
Летам дазнацца з яго, у паход ідучы.

Дасць на пытанне любое ён поўны адказ.
Год? Трыццаць першы. Час году? Канікулаў час.

Толькі для сталых студэнтаў, такіх, як Максім,
Той каляндар, што ў бацькоў, недарэчы зусім.

Ведае ўсё пра планеты ён з кніжак другіх:
Як іх завуць і ці ёсць атмасфера на іх.

Сам падлічыў ён, блукаючы лесам адзін,
Колькі ад ранку да вечара нудных гадзін.

Што яму новага можа сказаць каляндар?
Хіба ён знае, марудных гадзін уладар,

Што са студэнткай Марынай, як ехаў сюды,
Бачыўся ў поездзе ўчора хлапец малады;

Што ён дамовіўся з ёю сустрэцца ў бацькоў
Роўна праз тыдзень, каб разам пайсці да сяброў.

З дня таго згоды няма ў яго з календаром.
Ён, калі-б мог, не зрываў-бы лісток за лістком,

А за ўвесь тыдзень садраў-бы іх махам адным.
Але нічога! Свайго прычакае Максім:

Некалі ён занясе, як збярэ па лістку,
Іх свайму другу — соўгаснаму вартаўніку.

З дымам махорачным пусціць у неба іх дзед,

З весткамі ўсімі, што тычацца зор і планет!

Скончыцца ўлада бяздушнага календара.
Вось і апошні лісток адарваны... Пара!

Гэтая справа ў раёне гракіцы была.
Хлопец з дзяўчынаю выйшлі, нарэшце, з сяла.

Хлеба і сала з сабою ў дарогу ўзялі.
Сонца ўставала ў той дзень, каб свяціць на палі,

Роўна ў чатыры,— як сказана ў календары...
З дзён сямігодкі Максім і Марына — сябры.

Розныя ў іх інстытуты цяпер, гарады.
З дзён сямігодкі мінула чатыры гады.

Час не малы...
 І не проста цяпер ім ісці,
За гэты час стаў другім ён,
 дзяўчына другою,
Хоць і праходзіць ён з ёю
 дарогай былою,
Але праходзіць, нібы
 першы раз у жыцці.
Чэснае слова, ніколі,
 ніколі раней
Не сустракаў ён за домам бацькоўскім у полі
Гэтай юнгштурмаўкі,
 гэтых чарнявых вачэй,
Гэтай чырвонай касынкі
 не бачыў ніколі.
Ён і сябе самаго тут
 не можа пазнаць,—
Сонца віною ці, можа,
 канікулы, лета,
Хочацца песні спяваць,
 нават вершы складаць.
Што гэта значыць?..
 Ды лепей не думаць пра гэта.

Родная пушча сустрэла іх пошумам нетраў.
Плошчаю сорак на сорак якіх кіламетраў

Пушча ўвабрала ў сваю першародную веліч
Дробныя выспы пасёлкаў, поўвыспы паселішч,

Сотні дарог, што травой зараслі ды грыбамі,
Тысячы сцежак, што ў дрэвах губляюцца самі;

Безліч бароў і рачулак, што звоняць бясконца,
Цёмным куткам несучы прамяністае сонца.

Строга вартуючы нетраў сваіх таямніцы,
Цягнецца пушча да самай заходняй граніцы.

Грозная пушча! У глыб яе пойдзе не кожны
Спрактыкаваны ў дарогах лясных падарожны.

Цяжка, зблудзіўшы ў ёй, выйсці ў патрэбным кірунку.
Будаўнікі, што калісьці вялі тут чыгунку,

Не выпадкова, з тутэйшым знаёмыя краем,
Гэтак, як мора, яе абыходзілі краем.

Пушча сяброў ахінула. Звінелі вясёла
Іх галасы ў яе нетрах, як два ручайкі.
У Сілічах, за барамі — іх родная школа:
Дом старажытны і парк на ўзбярэжжы ракі.
Можа, сто год, можа, больш, як яна збудавана,
Да рэвалюцыі — ўласнасць Даўбніцкага-пана.
Не давялося ім ведаць ні пана самога,
Ані нашчадкаў-сыноў — за мяжою сыны.

Лета. Канікулаў час. Парашылі яны
Школу і парк свой наведаць, а потым — Цімоха,
Друга з Кавычач.
— З табой, як турысты зусім...
— Толькі кійкоў не хапае...
Хоць ведаў Максім,
Што павяла ў падарожжа іх прыязнь жывая,
Толькі ўвесь час непакоілася,

як ішоў,
Сэрца яго... Не забыла яно, памятае
Дружбу Марыны з Цімохам са школьных часоў.

Ён за чатыры гады не забыўся аб тым.
Думаць Максіму было і цяпер непрыемна,
Што ён за іх маладзейшы.
Яго недарэмна
Некалі ў школе яна называла малым.

Ён не крыўдуе за гэта.
Ён права не мае.
Смешна за гэта
было-б крыўдаваць на сяброў.
Мела тады яна,
запіс метрычны сцвярджае,
Роўна шаснаццаць,
Цімох — восемнаццаць гадоў.
Меў чатырнаццаць Максім.
Дык чаго тут злавацца,
Ясная справа,
спытайце разумных людзей,
Што для таго,
каб на поспех яму спадзявацца,
Трэба было, як відаць,
нарадзіцца раней.
Ды пад ласкавым праменнем
дзявочых вачэй,
Так, як пад сонцам жаданая ягада,
спее
З новай сустрэчаю
новая ў сэрцы надзея.

Рэчка лясная... Штаніну адну закасаў,
Потым другую... Па часці рачных пераправ
Спецыяліст ён. Геолаг-жа ён!
Не паспела
Ахнуць Марына, як ён ужо нёс яе. Смела
Брод пераходзіў, яе над вадою трымаў.
Вынес на бераг... Бывай, дарагая рачулка!
Сэрцы гарачыя іх калаціліся гулка.

Сёння пазнаць у ім цяжка падлетка былога,
Стаў ён вышэйшым, дужэйшым зрабіўся намнога.

Ён і яна не агледзеліся,
як дарога
Сцежкаю стала...
Зірнуў на гадзіннік Максім:
З часу, як выйшлі,
мінула чатыры гадзіны.
Быць-бы, па часе,
яны ўжо з Марынай павінны
У Сілічах, а не тут,
а не ў лесе глухім.
— Мы не заблудзім? —
спытала Марына.
— Нічога,
Дойдзем па сонцу!..—
Адказваў вясёла Максім.
І заблудзілі... Калі-ж,
сярод лесу глухога,
Жытняе поле
нарэшце адкрылася ім,

Лета, якое слякотным было і сухім,
Нашых сяброў нечаканасцю новай спаткала:
З захаду раптам
на лес наляцела навала,
Кінула з хмары на дол
бліскавіцу і гром,
Пад яліну пад густую
загнала дажджом.
Жыта, якое шумела
за той яліною,
Вецер хістаў у бакі,
прыгінаў да зямлі.
З пырскамі кропляў да ног іх
адна за адною
Жытнія хвалі, як хвалі марскія, плылі.
Часта і гулка,
пад елкі густым парасонам,
Біліся разам іх сэрцы...

Па гуку, па тону
Можна было зразумець,
што прычына — не гром,
Не бліскавіца, з яе нечаканым агнём.
Некалькі раз сустракаліся —
што за прыкмета? —
Позіркі іхнія ў змроку
старой яліны.
Што гэта значыць?..
Ды лепей не думаць пра гэта.
Перачакалі пад елкай грымоту яны.
Дождж адшумеў па бярэзніку, па дубняку,

Ціха зрабілася ў лесе... — Паслухай!
Пачулі
Музыку пушчаў, трывожнае ў нетрах ку-ку,
Голас нібы за кардон заляцеўшай зязюлі.
Што ім казаў яе голас? Аб долі якой?
Можа аб долі цяжкой,
што за панскай мяжой?
Можа, зблудзіўшы,
тужыў ён аб краі сваім,
Пушчы і сэрцы злучаючы рэхам адным?
Выйшлі з трывогай на сцежку
з-пад цёмнае кроны.
Хмары прайшлі.
Непатрэбен густы парасон.
Жыта ды лес... А куды ім падацца?

Законы
Мае суровыя
іх пагранічны раён.
Хоць і з дзяўчынай ідзеш
да сяброў гасцяваць,
Вока і вуха павінен
ты востра трымаць.
А заблудзіўся, тым больш
непакойся аб тым,
Як-бы не трапіць
у іншыя госці зусім.
Добра, як скончыцца

шлях твой з дзяўчынай шчаслiва,
Як затрымагоць свае
на мяжы... А як не?..
Рада была-б
шампаламi тады дэфензiва
Выпалiць зорку
такому гасцю на спiне.

Заначавалi ў пустым
Адзiнокiм гумне.

Летняя ночка каротка.
Прачнулiся рана.
Ды не прачнулiся,
Крык разбудзiў нечакана:
— Гэй, уставайце, шаноўныя!
Каля варот
Людзi стаялi. Са стрэльбамi.
Што за народ?..

— Хто вы?
— Студэнты.
— Мы збiлiся ўчора з дарогi.
— Вось як! Куды-ж вы iшлi?
— У сяло Сiлiчы.
Пераглянулiся людзi.
— Загнулi нiчога!
Гак не маленькi,
Кiлометраў дзесяць лiчы.
— Трэба спытаць пашпарты ў iх.
— Навошта. Не след.
Пашпарт для iх падрабiць —
Не вялiкi сакрэт.
— Я разумею — хлапец,
А пры чым тут яна?

— Дзiўна пытаеш.
А ты не глядзi, што спаднiца.
Можа быць гэта знарок:
Маскiроўка адна.

— Гляньце, значкі комсамольскія!
— Што тут дзівіцца...
— Правільна, годзе!
— Дзе след разбяруцца...
— Вяжы!

Нашых сяброў на адну
Пасадзілі фурманку.
Дзядзька, што вёз іх,
Трымаў нагатове бярданку.
Хто гэты дзядзька?
Куды іх вязе? Да мяжы?
Лес — ён як лес:
Асаблівых не мае прыкмет.

Полем павёз іх:
Убачылі трактара след...
. . . .

Вось яна, тая граніца
са светам старым,
Вось ён і свет той відаць —
за слупом межавым.

Толькі граніцу
ўяўлялі яны не такой.
Ім уяўлялася іншаю
там, за мяжой,
Нават прырода...

А тут — як было не дзівіцца! —
Яр, якіх шмат,
а па ім — працякала
крыніца,
Ціха каменьчыкі мыла...
І гэта — граніца?
Так. Не зважай, што табе
за тым ярам відна,
Як і па гэты, па наш бок,
такая-ж сасна,
Хоць і адна ў іх пастаць,

хоць адна ў іх парода,
Доля ў іх розная.
Розная, як і ў народа...
Там — над мяжой палыноваю
чахне сасна,
Тут — заарала нядаўна
ўсе межы вясна
Новага свету —
вясна трыццаць першага года.
Колькі-ж зазнае яшчэ
завірух на пуці
Наша вясна,
колькі будзе змагацца з зімою,
Покуль здалее
са сцягам сваім перайсці
Гэты маленькі ручай,
каб шумець і цвісці
Збожжам бяскоыцым
за той недалёкай сасною?

Гэта — граніца. Глядзела Марына маўкліва.
Блізкасць двух светаў кранала яе асабліва.

Некалі ў бежанства гнала Марыну навала
З той стараны, што цяпер перад ёю ляжала.

Там яе маці радзіла ў хаціне вясковай,
Тут яе маці згубіла часінай суровай.

Там яе звалі Алесяй тры леты, здаецца,
Тут яна поўных семнаццаць Марынай завецца.

Добрыя людзі знайшлі яе грознай парою,
Хлебам сваім на ўвесь час падзяліліся з ёю.

З прозвішчам новым далі і імя ёй другое,
Каб не азмрочвала шчасця няшчасце былое.

Закукавала зязюля
за блізкай мяжою...
Закукавала... І думка за слуп паласаты

Птушкай ляціць да пакрыўджанай доляю хаты

На той парог... дзе дагэтуль, у курнай хацінцы,
Горкая памяць жыве аб прапаўшай дзяўчынцы;

На той парог невядомы, дзе маці старая
Імем ранейшым дагэтуль дачку называе;

На той парог, што схаваны за лесам, за гаем,
Думка ляціць над усім заняволеным краем,—

Гэта кукуе яна за слупом межавым,
Пушчы і сэрцы злучаючы рэхам адным.

2

Зноў па моры бясконцым,
Што шумела пад сонцам,
Дзядзька вёз іх назад.

Ды не вёз, а ўсё далей
Ад мяжы іх адносіла
Жытняю хваляй.
Дзядзька вёз іх, расказваў
Пад шум каласоў:
— Гэтай ноччу мяжу
Дыверсант перайшоў...

— Многа ловяць іх тут?
— Ловяць столькі якраз,
Колькі іх праз мяжу
Засылаюць да нас.
Вы — студэнты, я чуў ?
— Так... Ідзем да сяброў.
Да студэнтаў-сяброў,
Што цяпер у бацькоў.
Самі знаеце: лета,
Канікулаў час.
— Гэта праўда... А многа
Знаёмых у вас?
— А нямала,
Уся наша школа, лічы.

— А цяпер вы куды?
— У сяло Сілічы.
— А адтуль?
— А наведаем школьны парог,
У Кавычачы пойдзем.
Там — друг наш, Цімох.
Прыгароўскі Цімох —
Будучы інжынер.
Жыў яшчэ там Сцяпан...
Толькі дзе ён цяпер?
З млынароў ён, цураўся
Сумленных дарог...
— Ну, а вы хто?
— Геолаг.
— А яна?
— Педагог.
. . . .

З дзядзькам яны
          развіталіся ў полі даўно.
Крочаць у госці. Заставы
          ужо не відно,
Але граніца
          нябачнай сваёй каляінай
Побач віецца ўвесь час
          праз палі, праз кусты;
То прападае, то зноў,
          варухнуўшы галінай,
У пешаходаў пытае
          яна пашпарты.
Жыта ў палях аглядае,
          у лузе — пракосы,
Дыхаюць ёй, як паветрам,
          зямля і нябёсы,
Кожная хата стаіць
          у маўклівым дазоры,
Кожная зорка з вышынь
          азірае prasторы,
А баявого заставаю —
          кожны калгас...
Сцежкай глухой

парушальнік ішоў у той час,
Хто ён? Напэўна, тутэйшы.
Ён ведаў мясціны.
Два карабіны ён нёс.
Для чаго карабіны?
Меў ён задание якое?
Пабачыцца з кім
Трэба яму?
Асцярожна па лесе сухім
Ноччу ішоў.
Днём хаваўся ў кустах ад людзей.
Быў ён у лапці абуты,
ісці ў іх мякчэй.
З самай граніцы
сляды пасыпаў тытунём,
Каб уцячы ад аўчарак.
Заўважылі днём,
Пэўна, яго пастушкі.
Не мінуў ён аблавы.
Шчасце яго,
Што далёка было да заставы,
Што акружылі той лес
не байцы з аўчарамі,
А комсамольцы мясцовыя
з драбавікамі.
Страху хапіла;
не знаў, дзе яму ратавацца.
Лес падпаліць?
За агнём і за дымам схавацца?
З хворастам яму заўважыў
пад цёмнай ялінай.
Аж да начы праляжаў ён
у яме ваўчынай,
Дробна зубамі секунды
пад хворастам лічачы.

Цудам дасяг ён
мясцовасці роднай — Кавычачы,
Перадыхнуў там у лесе,
схаваў карабіны,
А як сцямнела, уброд ён,

раку перайшоў
Каля калгаснага,
некалі ўласнага, млына.
Дом над ракою знаёмы,
да дома сцяжына.
Што ў гэтым доме —
у доме ягоных бацькоў?
Бацькі і маткі няма там.
Ён міма прайшоў.

———

За сялом — шыр палёў,
Лес. Лясная дарога.
Дом пры лесе — ўсяго
Поўвярсты да парога,—
Вось той самы
Прыпынак яго, да якога
Ён ішоў...

Доўга ў змроку
Чакаў ля гумна.
Вось пачуліся
Лёгкія крокі... Яна!
Ён адразу пазнаў.
Маладая жанчына
З поля сцежкаю бегла дадому.
— Паліна?
— Хто тут?
— Ты не палохайся:
Я... Не пазнала?
— Ты? Адкуль ты?
— У госці прыехаў. З Урала.
— Што там робіш?
— Працую там.
— Іншае штосьці
Муж казаў мне,
Пра іншыя нейкія госці.
— Глупства. Кінь.
Дома муж твой?
— Забралі ў астрог.
— Ты адна?

— Мужаў брат са мной дома... Цімох.
— На канікулах?..
— Так.
— Я й забыўся аб тым.
— Вы-ж у школе калісьці
Вучыліся з ім.
— Ну, а што з тваім мужам,
Са Змітраком? —
Ён-жа быў актывістам,
Бядняк-бедняком.
— Кантрабанду знайшлі ў нас,
У гэтым гумне.
Хтось падкінуў... Хто?
Часам, не знаеш ты?
— Не.
— Можа знаеш?..
— Ты што так глядзіш на мяне?

Ад ракі, з балацін напаўзлі туманы,
Дрэвы ў іх патанулі па грудзі.

Ад гумна адышліся ў зацішак яны,
Каб не чулі, не бачылі людзі.
— Я прыехаў сюды за табой, за дачкой,
Што жыве ў маім сэрцы заўсёды,
Зразумей... На Урал мы паедзем з табой,
А якія там горы, прырода!
Я-ж кахаю цябе, дарагая!
— Кінь, Сцяпан... Гэта песня старая.
— Але родная песня, як наша любоў.
— Памаўчы лепш, Сцяпан. Як успомню я, зноў
Стыне кроў... Мне было восемнаццаць гадоў,
Калі я нарадзіла дачку.
Ты павёў мяне ў дом да багатых бацькоў,
Пасядзела на кухні ў кутку
З дзіцем я — не пусцілі ў святліцу бацькі.
Ну а ты? Нас пакінуў, не іх.
Млын табе даражэй быў ад роднай дачкі.
Што-ж цяпер табе трэба? Якіх
Новых песень? Даволі старых з мяне. Лес
Нада мной паглуміўся нямала.

Мне хапала ўсяго: ганьбы, горычы, слёз,
Можа, тольвд крмві не хапала,
— Ты тады Змітрака пакахала.
— Памаўчы... Хіба мне да кахання было?
Жыщь у час той было мне няміла.
Як у бубен, пра сорам мой біла сяло.
Выйсці замуж мяне ўгаварыла
Маці, цётка... Спакою тады, цішыні
Я хацела сабе... І Змітрок дзень пры дні
Угаворваў,— хоць ведаў, што я не магла
Пакахаць яго,— з ім падавацца з сяла
Жыць на хутар: «Прывыкнеш, развееш тугу
Сярод лесу, за працай у полі...»
Ды і думала я, што ўжо больш не змагу
Палюбіць анікога, ніколі.
Лепш забудзем. Забудзем усё, што было;
Што калісьці было,
Бур'яном парасло...
— Твой Змітрок — у турме.
Жыць адной, што ў ярме...
— Абяцаў адвакат —
Мужа вернуць з-за крат.
— А не вернуць?.. Зноў замуж не выйдзеш, дальбог.
— Не бядуй... Свісну раз на парозе,
Хлопцы з саду пасыплюцца, быццам гарох,
Толькі крокі збірай на дарозе.
Вось што... Ты нас пакінь: і мяне і дачку...

Але ён не пакінуў іх. Па дубняку
Ён туляўся, па ельніку. Ноччу і днём
Пільнаваў іх у жыце, чакаў за гумном,
Каля дома ў густым канаплянні сцярог.
Бачыў ён, як з Палінаю разам Цімох
Луг касіў, як і шла яна з ім пад руку,
Як сядзела з Цімохам яна ў халадку,
Як абедала з ім яна ў зацені груш...
Хто ён, брат яе мужа, ці, можа быць, муж?

За Палінай сачыў... Вось, нарэшце, яна
Без Цімоха... Ідзе каля прасла, адна.

Канаплянне. Стаіўся ён. Ціхі закут.
Зараз з ёй пагаворыць Сцяпан,,. Але тут
Ён заўважыў людзей. Ён пачуў галасы.
У кустах мільганулі дзве цёмных касы,
З лесу выйшла дзяўчына. Чырвонай касынкай,
Як агнём, паласнула яму па вачах.
За дзяўчынай хлапец крочыў той-жа сцяжынкай.
Ён глядзеў на іх, сціснуўшы фінку ў руках.

Холад сэрца скаваў, цяжка дыхалі грудзі.
З ім у школе вучыліся гэтыя людзі —
Неспакойныя госці: Марына, Максім...
Размаўлялі... Аб чым? Аб усім. Аб сваім.
Лета ў іх — для канікул, сустрэч мала дых.
А ў яго? Для чаго? Для спатканняў якіх?..
. . . .

— А Сцяпан дзе? — Сцяпан? —
Валацуга, ды й годзе! —
Кажуць, падаўся туды ён,
Дзе сонца заходзіць,
Служыць панам...
. . . .

Гаварылі аб ім між сабою,
Як аб далёкім, чужым,
І не зналі аб тым,
Што ў гэты час ён
За праслам, а не за мяжою,
У канаплянні хаваецца
Цёмным, густым,
Чуе і бачыць іх...
          Хоць і парушыў нядаўна
Лінію ён межавую
          граніцы дзяржаўнай,
Хоць і ляжыць тут
          ад пільных укрыты вачэй,
Не перайшоў ён мяжы,
          што яго ад людзей
Рысай нябачнай,
          заслонам глухім аддзяляе,

Што не па лесе кіруецца,
          а па жыцці,
Не дазваляе да прасла
          яму падысці,
Пераступіць праз парог яму
          не дазваляе...
Гэтай граніцы
          ніяк яму не перайсці.

3

З часу, як мы ка дарозе пакінулі іх,
Колькі згубіў каляндар наш лісткоў адрыўных?

Хто іх лічыў!.. Не лічылі, вядома, яны. —-
Дома застаўся ў бацькоў каляндар адрыўны.

Як закаханыя людзі на час не зважаюць,
Так падарожныя календароў не чытаюць.

У Сілічах пабылі і пайшлі з Сілічоў
Шляхам яны, не падобным да іншых шляхоў,

Шляхам, які ад звычайных адрозніш дарог,
Што для гасцей, што для іх спецыяльна пралёг;

Шляхам-гасцінцам, які не заблудзіць нідзе,
Сам, па бярозах сваіх, куды след прывядзе.

Пасля шумлівых дарог,
          з іх жыццём баявым,
Арак і хат,
          упрыгожаных дзеразою,

Месца, дзе жыў іх таварыш,
          сваёй цішынёю
Ім нагадала граніцу
          са светам старым.

Гэткі-ж ручай. А за ім
          яны ўбачылі дом,
Дом хутарскі,

фарбаваныя аканіцы.
Пасля чытальняў і клубаў
з шумлівым жыццём
Здаўся ён домам забытым —
па той бок граніцы.

Ціхі ручай перайшлі
Неспакойныя госці.
Дом, як нардом, захадзіў
Ад буйной весялосці.

Па прапанове Марыны,
У гонар спаткання,
Быў там суботнік абвешчаны
Пасля снядання.

Хлопцам — піла і сякера,
І — дровы пілiце.
А для яе з гаспадыняй —
Зажынкі у жыце.

Покуль калоды пілілі
Цімох і Максім,
Покуль калолі іх там,
На двары хутарскім,
Жнеі абуліся ў лапці,
Абралі пастаці...

Роўныя ў росце,
Падобныя ў рухах і стаці.
Твары і плечы,
І рукі іх — колеру збожжа.

Бліснулі разам сярпы.
Хто каго пераможа?
Хто пераможа?..
Не жалі яны, а гралі,
Жыта высокае
Пальцамі перабіралі.

Роўна ішлі яны.

Жаць для іх — не ў навіну.
Вось і зажалі. Зірнулі
Адна на адну,
Ветла ўсміхнуліся:
Будзем, нарэшце, знаёмы!..

Рваліся ў жыта сярпы іх,
Не чуючы стомы.

— Хопіць!..— сказала Паліна,—
Ішлі нараўне.
— Ты нездаволена?
— Гэта не цешыць мяне.
От каб на ніве тваёй
Заняла я пастаць,
Каб на жніве тым
Магла ад цябе не адстаць.
Дзе там!.. Мінуцца
Студэнцкіх канікулаў дні,
Вас на крывенькім сярпе,
Паспрабуй, дагані.
Хіба дагоніш?
— А можна, —
Марына ў адказ.
— Як гэта?
— Ты праз ручай
Падавайся да нас,
Пераязджай, пакідай
Паплавы ды кусты.
Не на сярпе, на камбайне
Дагоніш тады.

Скончана дружная праца.
У зборы брыгада.
Чаркай абносіць
Прыйшоўшых з суботніка хата.
Дом пазабыты, калі ў ім
З'явіліся госці,
Зноў захадзіў, як нардом,
Ад буйной весялосці.
Пэўна, такога ніколі

Не сніў ён і ў сне.

Эй, гармонік, даволі
Вісець на сцяне!
Заіграй-жа, Цімох,
Заіграй весялей!
Болей пар на кругу,
Чым у доме людзей:
То з Марынай Максім,
То з Максімам Паліна,
То з Палінай Максім,
То з Максімам Марына,
Гарманіст, кракавяк!
Гарманіст, гапака!
Скача з лялькай-дачкою
Паліны дачка.
Круг шырэй, за акном
Скача дуб з яліною,
Круг шырэй, круг шырэй,
Скача поле з ракою!

У Цімоха і ў госці ягонай Марыны
Ёсць для новай сустрэчы старыя прычыны.

Ёсць старыя прычыны для новай размовы,
Зоры гэта пасведчаць нам лепей, чым словы.

Зоры свецяць ім так-жа сягоння над лесам,
Як даўней над расцвіўшым за школаю бэзам.

Мы, зазначу, здзіўляцца таму не павінны,
Што жывуць гэтак доўга старыя прычыны.

Сотні год над зямлёй зоры свецяць у згодзе,
А для сэрцаў і год, іншы раз, як стагоддзе.

А праз некалькі год крыўдна, горка прыкмеціць,
Што ўжо так, як раней, сэрца сэрцу не свеціць.

Ён сказаў ёй, што хоча кідаць інстытут,
Быць яму земляробам: на хутары, тут.

З ім,— казаў ён, — гуляць нецікава цяпер:
Не студэнт ён, не будучы інжынер.

Ды і сам ён, — хай гэта не крыўдзіць гасцей, —
Як той лапаць, павінен трымацца лапцей.

А чаму так рашыў, па прычыне якой, —
Ведаць ёй нецікава. Не скажа ён ёй.

Што-ж пытаць?.. Хіба мала на гэта прычын,
Тут, на хутары хоць-бы... дзе ён — не адзін?

Можа тая прычына, з сярпом у руках,
Сёння жыта з ёй жала ў тых самых лапцях?

Што-ж, — Марына яму, — лапаць боту не пара,
Гэта праўда. Быць лапцем! Чым гэта не мара?

Стаўшы лапцем, трымайся, як лапаць, лапцей:
Разам з імі на печ, разам з імі ў музей.

Да цябе, — засмяялася госця вясёла, —
На экскурсіі будзе хадзіць наша школа.

Дзе, — пытаць будзе, — вучань былы мой Цімох,
Ці ўжо згніў, ці яшчэ топча лыкамі мох?..

На гулянку другі раз пайшла яна з ім,
Ён у клеці гарэлкі глынуў перад тым.

Ідучы з ёй, пра школу згадаў ён, пра бэз,
Смела госцю абняў, цалавацца палез.

Не скажу, што ў адказ атрымаў гаспадар,
Каб ізноў не змушаць чырванець яго твар.

Ён, з гўлянкі прыйшоўшы, маўчаў, як сцяна.
А яна?.. Не пайшла з ім у хату яна.

Засталася ў бары... Чым вакол Не сябры:

Рэчка, сена стажок, месяц, зоры ўгары.

Адшукаў яе ў лузе парою начной
Каля рэчкі Максім. Побач сеў. — Што з табой?

На каленях: касынка, дзве цёмных касы.
Ад туману вільготныя, ці ад расы?
Ці яшчэ ад чаго?..

Запытала ў яго:
— Ці не час нам дамоў?..
Колькі разам шляхоў
Мы схадзілі з табой!
Недарма, дружа мой:
Ёсць што ўспомніць. Ці праўда?..
— Рачулку лясную!
— Дождж у лесе...
— Ага!
— Навальніцу...
— Старую
Яліну!.. — уздыхнуў ён, — шкада, што з табой
Заўтра пойдзем назад мы дарогай другой,
Што ўжо больш не заблудзім у лесе, як пойдзем,
Яліны той, рачулкі ніколі не знойдзем.
— Як, ніколі?—спытала з сяброўскай трывогай.
— Так, не знойдзем, відаць. Новай пойдзем дарогай.

— Дойдзем, як не да той,
Да другой яліны!..
За стажком, як за елкай, стаялі яны.

Пастаялі... Пайшла яна ў дом беражком.
Ён застаўся на сене ляжаць за стажком.
Ноч вакол, лес вакол, — непакоіўся мала,
Ён ляжаў-бы пад бурай цяпер, пад дажджом,
Пад маланкай той самаю, што пранізала
Змрок старой яліны незабыўным агнём.
Ён ляжаў... Ціхім жалем сціскаліся грудзі.
Не забудзе ніколі ён, не, не забудзе, —
Хоць і пойдзе з дзяўчынай дарогай другой, —
Яліны дарагой, пушчы той, буры той,

Светлай буры сваёй, што ў душы не сціхае.
Свет дрымотай ахутала ціша нямая.
Толькі ён не драмаў, ён ды зоры ўтары,
Ён ды месяц над ім.
Закувала ў бары
Над ракой пасвятлеўшай зязюля начная.
Колькі ранняя птушка налічыць гадоў,
Столькі птушкай спявань будзе ў сэрцы любоў.
Ён заснуў... А зязюля лічыла, лічыла...
Туманом яго рэчка, як коўдрай, акрыла.

Кніга карысная той каляндар адрыўны,
Што красамоўна глядзеў на гасцей са сцяны.

Ім гаварыў адарваны Палінай лісток,
Што не звычайны пачаўся сягоння дзянёк.

З гэтай пары для зязюль, што спявалі ў бары,
Дні галасістыя злічаны ў календары.

З раніцы гэтай, абвешчанай новым лістком,
Час надышоў, што завецца гарачым жнівом.

Што-ж, у дарогу, Марына! Дадому, Максім!
На дапамогу бацькам і калгасам сваім!..

Слаўна гулялі, цяпер папрацуйце як след.
Выйшаў на ганак Максім за Цімохам услед.

Горка Цімоху. Аб чым так задумаўся ён?..
Выйшла Марына... З Палінай яна абнялася
На развітанне.
Ручай перайшлі, як кардон.
Крыкнула з-за ручая:
— Да спаткання ў калгасе!..

Да спаткання ў калгасе!.. Глядзеў са сцяны
На Цімоха з тугой каляндар адрыўны.

Не хаваў-бы сакрэтаў сваіх ад гасцей,

Можа-б стала, таварыш, на сэрцы лягчэй.

Брат Змітрок у турме, хіба гэта сакрэт?
Ты-б усё расказаў, растлумачыў як след.

Змоўклі песні, з дакорам глядзіць каляндар:
Што ты хочаш цяпер ад мяне, гаспадар?..

Не хаваў-бы сакрэтаў сваіх ды прычын,
Не сядзеў-бы тады ты ўсё лета адзін...
Твой-бы горкі настрой адлістаў я даўно,
А цяпер адзіноце канца не відно.

Госці з дому пайшлі... Дзень мінае, другі,
Трэці дзень з таго часу мінае.
Ні Цімох, што душою заныў ад тугі,
Ні Паліна спакою не мае.

На дарогу хлапец паглядае з акна.
Рвецца думкамі з цеснае хаты.

Не глядзіць на Паліну, нібыта яна,
Альбо ён перад ёй, вінаваты.

А Паліна? Заўважыў ён — з лесу прыйшла
У трывожным настроі з дачкою.
А пад вечар малую ў сяло адвяла,
Ходзіць бледная... Што гэта з ёю?

Павячэралі. Выйшаў на ганак Цімох.
А Паліна? Таксама. Пазбыцца трывог
Цяжка ў хаце маўклівай, пустой.
Села побач з ім. Што гэта з ёй?
Што яе засмучала? Што думку гняло?
Ён не ведаў...

— Ты сёння хадзіла ў сяло?
— Так, хадзіла.
— Пакінула ў маці дачку.
Не гаворыш — чаму ?

Сыч гукнуў у ляску.
Раз, другі раз. Устала.
— Спакою няма.
— Ты не ўсё мне гаворыш, Паліна.
Ты куды?
— Трэба мне. Не пытайся дарма.
— Да каго?
— Да таго, з кім павінна
Я сустрэцца.

Хуспінку — на галаву
І пайшла са двара... І за домам,
Як казала, сам бачыў Цімох, на яву,
Сустракалася з кімсь невядомым.

4

Як Сцяпан уцякаў у той край, дзе паны,
Думаў жыць за панамі, як пан... Ды яны,

Хоць і стрэлі яго, як свайго, не далі
Ні надзейнае службы яму, ні зямлі.

Так сказалі, прывёўшы назад да мяжы:
— Там застаўся твой млын, ты яму і служы.

Будзеш верна служыць, абяцаем вярнуць
Млын табе, а не хочаш — адно не забудзь,

Што цябе мы — яны не лічыліся з ім, —
Пад канвоем заставе совецкай здадзім.

Даў ён згоду пайсці, не задумваўся ён,
Шляхам тым, на якім, што ні куст, то заслон,

Лесам тым, у якім ён патайна, ў свой час,
Кантрабанду хаваў разам з бацькам не раз.

А цяпер? Перайшоў па загаду кар дон.
Што тут робіць? Чаго тут бадзяецца ён?

Хутар гэты абраў незнарок ці знарок?

Сапраўды,— кут глухі, у астрозе Змітрок...

Сапраўды, можа знаў ён аб гэтым раней,
Ці здагадваўся? Месца не знойдзеш зручней.

Можа ўбачыць Паліну хацеў ці дачку?..
Падсцярог ён нарэшце іх у дубняку.
Сэрца маці, напэўна, крануў ён слязой,
Успамінам расчуліў, — яна
З ім сустрэцца згадзілася... З ёй над ракой
Размаўляў ён амаль да відна.

— Ты дарэмна злуешся. Не вінен я ў тым,
Што асуджаны муж твой... Не вінен зусім.
А што ўцёк я адгэтуль?
Прычына — бацькі:
Каб не ўцёк я —
Саслалі-б на Салаўкі.
— А цяпер?..
— Маю пашпарт, прапісан як след.
Я паказваў табе.
— Што-ж, схадзі ў сельсовет,
Заявіся... Усё яны высветляць...
— Не.
Заяўлюся: адразу-ж пад варту мяне,
Покуль суд, перасуд той —
За краты...
Хіба-ж я, аж з Урала, ляцеў-бы сюды,
Кэлі-б быў хоць у чым вінаваты?
Пойдзем разам, Паліна.
— Куды?
— Хоць куды...
Жыць без любае годзе мне, годзе!
— На якім ты працуеш заводзе,
Што не кажаш?.. Не хочаш ісці ў сельсовет,
Мне не верыш, баішся... Чаго?
Не дурная з табою я ехаць за свет,
Што я ўкрала, забіла каго,
Ці пакрыўдзіла?.. Просьба твая не кране
Сэрца матчына... Я не паеду.
Гэта ты разам з бацькам пакрыўдзіў мяне,

З ім цяпер і цягайся па свету.
Ты-ж бацькоў дзеля нас не пакінуў тады,
Млын табе даражэй быў... Ну што-ж,
У спакоі цяпер нас пакінь назаўжды,
Ні дачку, ні мяне не трывож.
Каб любіла і то-б, з-за дачкі з-за свае,
Я за бацькам такім не пайшла.
— Дзе яна? Ад мяне ты хаваеш яе,
У сяло адвяла?.
— Адвяла.
Знаць не хочам цябе, чуць не хочам імя.
Разышлася з дарогай дарога:
Ты — дзяцюк халасты, а ў мяне тут — сям'я,
Муж...
— За кратамі муж твой.
— Нічога,
Абяцаў адвакат —
Муж мой выйдзе з-за крат.
— Ты калісьці кахала мяне.
— Што калісьці было —
За вадою сплыло.
— І ніколі не вернецца?
— Не.
— Што-ж, трывожыць пакіну я вас... Уступлю.
— Не пакінеш: пайду ў сельсовет, заяўлю...
— Пачакай заяўляць. Не спяшайся.
— Чаму?
— Пабяжыш — на дарозе ў бары перайму,
Пачакай.
— Не трывож мяне, чуеш? Ідзі
Ты дарогай сваёй, я — сваёй.
Паміж імі — граніца. Яе перайсці
Ні яму немагчыма, ні ёй.

Ледзьве радасць Цімох перанёс праз парог:
Брат Змітрок неўзабаве пакіне астрог,
Напісаў дарагі,
Каб пяклі пірагі,
Дня чакалі таго...
Апраўдалі яго.

...На світанні, пакінуўшы хутар, Цімох
Крочыў сцежкай лясною, дзе верас ды мох.
Так ляцеў — толькі вецер свісцеў па баках.
Заўтра дзень кірмашовы ў сяле Сілічах,
Там, ён ведае гэта, збяруцца сябры...

Прагным вухам лавіў, днём не чутны ў бары
Працы гул на далёкім арцельным двары.

Пакідаў адзіноту сваю, цішыню,
Як той ветразь, што ў мора плыве ўпершыню,

Што жадае ўцячы ад маўклівай тугі
На шырокі прастор, свет пабачыць другі.
. . . .

Бор. Сасновыя шаты.
          Ды верас. Ды мох.
Чалавек барадаты.
          Цяпельца. Дымок.
— Эй, куды ты, браток?.. Не спяшайся, браток!

Каля ног — торба з хлебам, дарожны кіёк.
— Што, ніяк не пазнаеш? Я — брат твой... — Змітрок!
Ты?.. — Як бачыш. — З астрогу? — З астрогу, браток.

Сеў Цімох каля брата. Не верыць вачам:
Гэта сон, ці не сон?..

— Я не веру і сам.
Не глядзі, што я чорнай зарос барадой,
Не зарос барадой, а зарос я бядой.

Не дзівіся таксама з убораў маіх, —
Гора красіць, Цімох, толькі ракаў адных.

Сам ва ўсім вінават... Сам калісьці палез,
Як у пастку, Цімох, я з Палінай у лес.

Думаў, жонка пазбудзе там ганьбу і сорам,

Думаў, там са сваім расквітаецца горам,

Сосны боль закалышуць, развеюць тугу,
Думаў, з жонкаю шчасце знайсці там змагу.

Ну, а ліха такіх і пільнуе людзей,
Ліха любіць само кут, які пазмрачней.

Вось і стала варыць так, як рака, мяне
Гора ў чорным сваім хутарскім чыгуне.

Кантрабанду не проста падкінулі, не!..
Кантрабанду прынёс і схаваў у гумне

Не абы хто—Сцяпан... На гумно к нам занёс,
Сваяка папрасіў: напісаў каб данос.

Сам-жа ўцёк за мяжу: паспрабуй дакажы,
Што не вінны, пакліч паспрабуй з-за мяжы.

Правакацыя, брат... Помсціў мне за бацькоў,
За дарогу, якую да Салаўкоў

Паказалі мы ім... Помсціў жонцы маёй.
Эх, і шкода, што ўцёк ён, што ён за мяжой!

Я злавіў-бы яго, млынара, за руку,
Я яму паказаў-бы, чым мелюць муку.

Сам судзіў-бы яго, сам павёў-бы ў турму,
Сам у лесе асіну знайшоў-бы яму.

Каб не ўцёк — у яго змог-бы ўсё распытаць,
Як ды што... —Ен не ўцёк, на Урале— чуваць.
Мне Паліна казала...

            Цімох замаўчаў.
— Ну, а Поля, як Поля? —
            Змітрок запытаў.
— Хтось туляецца,
            хтось паглядае з-за дрэў

На твой дом... Сярод ночы...

Змітрок пабялеў.
Вочы бліснулі ярка,
як два вугалі,
Сам нібы на вуглях,
ён падскочыў з зямлі:
— Можа тут гэты гад?!
— Не прыкмеціў я, брат...

— Можа тут? Я прыкмечу...
Жалезны капкан
Я пастаўлю яму.
Пачакай-жа, Сцяпан!..

Торба з хлебам
ужо на кійку за спіной.
Затаптаў ён цяпельца,
прысыпаў зямлёй.
— Суха ў лесе, — сказаў, —
Не дагледзіш — пажар.
Тут цяпер не астрожнік я,
А гаспадар.
Ты сабраўся куды?
— Я ішоў да сяброў.
Ды, як бачу я, трэба
Вяртацца дамоў,
Раз такая сустрэча.
— Не трэба. Не час.
Са Сцяпанам — рахункі
Не скончаны ў нас.

———

Да Паліны Змітрок
не паказваўся днём.
Як сцямнела — сядзеў
гаспадар за сталом.
Як сказаў адвакат—
Муж вярнуўся назад.

Падавала Паліна

Вячэру яму...
Расказаў — праз каго
Трапіў ён у турму.
— Эх, злавіць-бы падлюгу,
Даставіць у суд.
Дзе ён, можа быць, чула?..
— Туляецца тут.
— Што ён хоча?
— Прыехаў, гаворыць, за мной,
За дачкой... Я зусім
Свой згубіла спакой.
— Заявіла-б і ўсё.
— Гэта лёгка сказаць:
Абяцаў на дарозе ў бары пераняць.
Чую: сочыць за намі
І ноччу і днём.
Заяві, а ён дом
Ноччу пусціць з агнём.
Калачуся, маўчу,
Нібы мыш у мяшку.
Добра, ты вось прыйшоў...

Сыч гукнуў у ляску.

— Гэта ён. Чуеш, свішча?
— Я свісну яму.
На дарозе яго
Сам пайду перайму!
— Што ты, кінь, не заводзься.
Устаў з-за стала.
— Я пайду, ты — чакай,
Не запальвай святла.

Той начы, калі месяц з-за лесу ўставаў,
Сустракаўся Сцяпан з тым, з кім стрэчы чакаў
— Пан Даўбніцкі? —Цішэй...
Ты — не хлоп, я — не пан,
Я — Сямёнаў Пятрусь,
Помніць трэба, Сцяпан.
— Выбачайце, даруйце мне,

Пан капітан...
— Я — таварыш Сямёнаў...
Даўно з-за мяжы?
— Ды даўно ўжо чакаю.
— Што чутна, кажы?..
— Глуш, сычы...
— Тут сядзеў?
— Уначы ў Сілічы
Я хадзіў.
— Што рабіў?
— Бачыў школу — ваш дом.
Дзве калгасныя фермы
Пусціў там з агнём.
— Знаю гэта. — Адкуль?
— Я таксама быў там...
Неразумна зрабіў, —
Ваяваць трэба нам,
Каб вярнуцца ў свой дом,
Не агнём, а мячом.
Ну, а тут — не чапаў?
— Тут — спакой: воўк і той
Не чапае авец
Бліз бярлогі сваёй.
— Як малодка? Як хутар?
— Ды так сабе, так...
Не дамовіўся з ёю,
Не выйшла ніяк.
— Быў-бы хутар яе
Добрай яўкай, аднак.
— Я чакаў, не прыйшла сёння...
— Чуў я твой свіст.
Свішчаш ладне!.. Хто муж яе?
— Муж? Актывіст
Быў калісьці... У знак! нам
Даўся-такі —
Камітэтчык!.. Яго
Не забудуць бацькі
Там, за тундрай... Жаніўся —
Стаў менш баявым.
Ды не доўга падыхаў
Спакоем лясным

Ён з маладкай сваёй...
Цішыню і спакой
Хутка я яму даў
За астрожнай сцяной.
Закурылі на беразе
соннай ракі —
Засвяціліся
па рукавах аганькі.

— Так... Гаворыш, не ўдаўся
Любоўны паход.
Што яшчэ?
— Ёсць загад мне
Падацца на ўсход.
Прабівацца, загад ёсць,
Ажно на Урал.
— Адмяняю загад.
Там — няшчасце... Правал.
Там правал.
Але важныя весткі — пры мне
І паперы, якія
Патрэбны вайне.
Пойдзеш разам са мною
Назад за кардон.
— Эх, таварыш Сямёнаў,
Што куст — то заслон.
Колькі зораў блішчыць —
Столькі сочыць вачэй.
Эх, праз гэтае пекла
Хадзіць-бы радзей.
— Цыц, шчанё... Колькі год табе?
— Мне? Дваццаць пяць.
— Можа быць, для спакою
Цукерачку даць?
Зброя ёсць?
— Карабіны. Схаваў пад карчом.
Адкапаць загадаеце?
— Заўтра ідзём.

Падлічылі: калі
кіравацца напрост —

Да граніцы не меней,
          чым сорак вёрст.
Заўтра дзень кірмашовы
          ў сяле Сілічах,
Дзень выгодны: Ілья,
          шмат людзей на шляхах,
Хто ідзе, а хто едзе
          на захад, на ўсход.
Самы раз гэткім днём
          ім пачаць свой паход.
Парашылі як след
          адпачыць уначы,
А ледзь свет
          падавацца на Сілічы.
На гадзінніку — роўна дванаццаць гадзін,
Вось з дрымотных прастораў начных
Шум данесла рака... — Што за шум? — Гэта млын,
Што ў бацькоў адабралі маіх.
Прагным вухам Сцяпан прыпадаў да трысця:
Шум далёка чуваць па вадзе,
Шум старога млына, шум былога жыцця,
Што цяпер нямаведама дзе.
Слухаў ён, сам з сабой размаўляў, як п'яны:
«Я вярнуся на гэту зямлю.
Пасяку ўсе сады, папалю ўсе млыны,
Хаты чорным агнём спапялю...»
Так шаптаў ён пад шум, што даходзіў здалёк.
Працаваў, не сціхаючы, млын.
. . . .

Той начы зноў дадому з явіўся Змітрок
Непрыкметна ў дванаццаць гадзін.

...Растлумачыў каротка, што трапіў на след
Дыверсантаў, знайшоў іх бярлогу.
Загадаў, каб Паліна ішла ў сельсовет
Падымаць баявую трывогу.

Каб сказала, што хочуць бандыты ўцячы,
Што трымаюць свой шлях на сяло Сілічы,

Дзе з'язджаецца заўтра народ на кірмаш.
Сам-жа. стрэльбу старую дастаў, патранташ,

Браў дранкулі, якія даўно для ваўкоў
Спецыяльна хаваў. Ежы ўзяў і пайшоў
З дому ў лес.

Блізкай дзічы
Учуяўшы пах,
Ён, нібы паляўнічы,
Пайшоў па слядах.

5

Рух кірмашовы
пачаўся ў сяло Сілічы
З першай паловы
перадкірмашовай начы.
Грукатам кол
ён пачаўся, рыпеннем вазоў
З вёсак далёкіх ды сёл,
ды глухіх хутароў.

Ноч паступова
дрымотай ахутала шлях.
Рух прыпыніўся часова
на палявых бальшаках.
. . . .

Як мінула, прайшла
Ноч, са ўсіх бальшакоў палявых
Дым папоўз да сяла
З неастыўшых стаянак начных.

То курыўся з-пад колаў,
Як дым уначы з-пад галля,
Пыл... як-быццам наўкола
Сухая гарэла зямля.

Быццам гэта праз поле
Агонь пакаціўся адтуль,
А не яркае полымя

Хустак, сукенак, кашуль.

Яркі дзень кірмашовы!
Я ў сэрцы твой гул берагу.
Памятаю, не раз
твой шумлівы прыход на шляху
Сустракаў я ў свой час...
у той жніўеньскі дзень, што ні
Усім выпускам школьным
збіраліся мы, як на злёт.

Я наведаў кірмаш
у нядаўнія, нашы, часы.
Там з падводамі побач
стаялі на плошчы ЗІСы,
Прадавалі ў палатках
арцельны тавар ганчары,
А ў ларках садаводы —
калгаснага лета дары.
Прыслухоўваўся там да дзядзькоў,
да кабет, як ішоў,
Ды ў радах кірмашовых
ранейшых не чуў я размоў
Пра таго дзецюка,
што ў кагосьці сцягнуў гусака,
Пра ваўка, што з двара
звёў за вуха у лес парсюка,
Пра няшчасную маці,
якую прагнала дачка...
Я наведаў кірмаш...
Дзе мае дарагія сябры?
А ці, можа, забыўся ўжо
звычай юнацкай пары?
Час у тым вінават,
а ці справы, якіх у нас шмат?
Не сваіх, а другіх
там убачыў хлапцоў і дзяўчат.
З пачуццём трапяткім,
нібы ўслед за юнацтвам сваім,
Крок у крок я за імі ішоў,
падпяваючы ім.

Песня гучна пляскалася
у кірмашовых радах,
Як віно маладое
ў старых шматвяковых мяхах.

...Пачынаўся вось так
і кірмаш у сяле Сілічах.

З гучнай песняй студэнты
прайшліся па ім грамадой,
Той кірмаш, нібы сход,
адчыняючы песняй сваёй.
Нібы ён, як той сход комсамольскі,
пачацца не мог
Без іх песні бадзёрай,
прыйшоўшай з шумлівых дарог.
Іх саміх, як на злёт,
як на мітынг, прымала сяло,
Дзе тым часам якраз
і начальства з райкома было.
Сакратар, што сюды на кірмаш
завітаў пасля спраў,
Іх, нібы дэлегатаў,
прыбыўшых з раёна, вітаў.
Ён прайшоў з імі разам кірмаш
ад канца да канца,
Да тавараў прыцэньваўся
з выглядам пакупца,
Да размоў прыслухоўваўся
каля сялянскіх падвод,
Сам з людзьмі размаўляў...
Гаварыў пра спякоту народ,
Пра сухмень нечаканы,
які прыхапіў ярыну,
Пра паноў, што за блізкай граніцай
рыхтуюць вайну,
Гучна зброяй сваёй
выхваляючыся на ўвесь свет...
Тут з трывожнаю весткай
прыслаў пасланца сельсовет.
Пагранічны раён.

Дваццаць вёрст ад сяла да мяжы.
Не ўдалося ад спраў
адпачыць яму на кірмашы.

Сельсовет...
— Комуністы, ў нардом! Комсамольцы,
ў нардом!..

З сельсовета трывожны загад
паляцеў кірмашом.

Даганяў ён студэнтаў,
што з песняй ішлі між падвод.
...Як ішлі, так пайшлі комсамольцы
праз плошчу на сход.
Цішынёю суровай і строгай
Сустрэў іх нардом.
Сцэна. Стол. Над двухвёрсткай
Сядзеў сакратар за сталом.
Дубальтоўкі, вінтоўкі, бярданкі
Сабраны ў куток...
І хаця працаваў пры нардоме
Вайсковы гурток,
Толькі ў гэту хвіліну
Было зразумела для ўсіх,
Што сюды не на збор на вучэбны
Паклікалі іх.
Што, таксама, не п'есу
З часоў грамадзянскай вайны
Бачаць гэтай хвілінай
На сцэне нардома яны.
Сакратар уставаў з-за стала
І ў суровай цішы
Да прысутных звяртаўся
Са словам!:
— Таварышы!..
Толькі што пазваніў нам
Кавычанскі сельскі совет:
Дыверсанты адтуль
На кардон падаліся ледзь свет.
Знішчыць іх мы павінны

Атрадам сваім баявым,
Да заставы — далёка,
Нам дзейнічаць трэба самім.
Дысцыпліну захоўваць,
Жалезны парадак, спакой.
Комуністы — за зброю,
Комсамольцы — за зброю,
За мной!..

Міма лірнікаў, міма шумлівых
Сялянскіх падвод
З комуністамі разам
Ішлі комсамольцы ў паход.

Аднаго з імі толькі Цімоха
ў той час не было.
Ён сачыў з кургана,
як выходзіў атрад за сяло.
З даўніх пор на сяле,
за царквой, узвышаўся курган, —
За атрадам адтуль назіраў ён,
залёгшы ў бур'ян...
Вось сябры яго
мост перайшлі... За ракой, за мастом
Па загаду сакратара
пачалі ланцужком
Рассыпацца па полі,
як трэба — адзін за адным,
Ачапляючы з заходу лес.
Там — Марына, Максім...

...Хваляваў яго гэты малюнак
і ўладна здалёк
Вабіў яркай чырвонай касынкі
жывы аганёк:
Вось ён знік за бугром,
вось успыхнуў ён на бальшаку.
Як-жа стацца магло,
што застаўся Цімох убаку?
Што сябры аб ім скажуць?

А скажуць аб ім, — не сакрэт, —
Што ён трус, што ён ганьбай пакрыў
комсамольскі білет...
Што ім скажа Цімох?
У нардом ён з'явіцца не мог, —
Ён расстаўся вясной
з баявой комсамольскай сям'ёй.
Хіба праўда ўсё гэта?..
Зрабілася раптам яму
Горка, крыўдна да слёз
у глухім буряне, аднаму.
Горыч сціснула грудзі,
у горле засела камком,
Навакольле на момант
заслала ў вачах туманом...
Ён пабег з кургана. Вось рака.
Вось і мост. Перад ім —
Поле, лес за тым полем...
У месцы адным, у другім
Белы ўбачыў ён дым... Лес гарэў.
Ланцужком баявым,
Поўвярсты не дайшоўшы да лесу,
на пол і залёг
Комсамольскі атрад. Вось пачуў
страляніну Цімох.

Год з вясны быў засушлівы,
З чэрвеня лес быў сухі,
А ўжо з ліпеня — зааараны
Лясныя шляхі.
Днём і ноччу з трывогай
Хадзілі па іх леснікі,
Як ля складаў парахавых
Насцярожаныя вартаўнікі.
Сярод лета лугі парыжэлі,
Пажоўклі кусты,
Як трухлявыя галавешкі,
Курылі вакол балаты.
Чорным пылам пад ветрам
Клубілася чорная гаць...
Лес не проста у час гэты

Падпалены быў, як відаць.
Вораг першы заўважыў
атрад комсамольскі з-за дрэў,
Хмыз сухі падпаліўшы і верас,
агнём яго стрэў.
Стралянінай гарачай
кароткі закончыўся бой.
Лес смалісты, пад ветрам успыхнуўшы,
дыму сцяной
Даль вакол засцілаў...

Блізкі гул кірмаша за спіной
Чуў Цімох. Колькі часу ён так
прастаяў над ракой,
Потым кінуўся бегчы,
але не туды, дзе атрад,
А на шум кірмашовы
ён кінуўся бегчы — назад.
Неўзабаве адтуль, дзе ён знік,
Гул глухі даляцеў,
Быццам буры парыў
У магутных вяршалінах дрэў,
Быццам поезда рух
На далёкай дрымотнай вярсце,
Што мацнеў сярод лесу,
Памножаны ў кожным лісце.

Ён дужэў, нарастаў,
Ён каціўся бліжэй і бліжэй, —
Неслі гул перакатны з сабой
Грудзі соцень людзей.

Іх узняў па трывозе
Цімох з кірмаша на пажар.
Беглі людзі напрост —
Цераз мост, цераз луг —на папар.

Беглі. Дымам і іскрамі
Вецер ім дыхаў у твар.
Пад нагамі натоўпу
Дыміўся гарачы папар.

Ветрам гнаны агонь
Разрастаўся — на захад, на ўсход.
Сакратар — Клім Бударын —
Сабраў каля лесу народ.
Растлумачыў усёй
Грамадзе, што сабралася, ён:
Вораг лес падпаліў,
Уцякаючы за кардон.
Толькі ён, вораг той,
Ад сябе не адхіліць удар:
Хто агонь тут пасеяў, —
Смяротны пажне тут пажар...

6

Асцярожна ступаючы,
Сціснуўшы стрэльбу ў руках,
Ён, нібы паляўнічы,
Ішоў па слядах.

Цёмным лесам Змітрок
Увесь час ідучы,
Чорны след дыверсантаў
Згубіў уначы.

Ён ішоў наўздагад...
А калі раніцой
Стралянiну пачуў,
То падаўся па ёй,
Шлях трымаў на яе
Ад сасны да сасны.

Ён прыбег, калі, лес
Падпаліўшы, яны
Адыходзілі ўжо
У гушчар. На бягу
Уляпіў ён Даўбніцкаму
Кулю ў нагу.

Той упаў... А Сцяпан
Разгубіўся зусім,

Напалоханы стрэлам
Раптоўным такім,
Скочыў з месца, як воўк...
Паляўнічы — за ім.

Пан Даўбніцкі стагнаў,
зваў Сцяпана. Дарма.
Раз паклікаў, другі раз.
Адказу няма.
Хутка ён зразумеў,
што застаўся адзін.
Апіраючыся на пусты карабін,
Рану перавязаўшы,
кульгаў дацямна.
Уцякаў ён, а следам —
пажару сцяна.
Дзень кульгаў ён, другі.
Трэці дзень на нагах,
Хоць хістаўся,
жывёльны трымаў яго страх.
Грудзі крыўда душыла,
шалёная злосць.
Заяц збіў яго з ног,.
таптануў яго лось.
Гад хацеў абагнаць,
ды яму галаву
Ён прыкладам разбіў
і... зваліўся ў траву.
Але тут-жа з трывогай
зірнуў ён назад
І па жорсткай траве
сам папоўз, як той гад.
Так па лесе
гадзіну ён поўз не адну.
Уцякаў ён, ды раптам
пажару сцяну
Ён убачыў наперадзе...
Дымам у твар
І смяротным агнём
грозны дыхаў пажар.
. . . .

Ля будынка станцыйнага,
Каля чыгункі самой,
Каля складаў яе
Лес узняўся маўклівай сцяной
Там-жа ў лесе стаялі,
Якраз на пуці запасным,
Пад пагрузкай вагоны —
З-за дрэў іх не відна зусім.
Там-жа — проста пад дрэвамі —
Шпал запасных штабялі.

Пад пагрозаю станцыя,
Склады, вагоны былі.

Дзень і ноч камсамольцы на дол
Лес валілі вакол,
Ні сваіх не шкадуючы сіл,
Ні сякераў, ні піл.
За чыгунку цягалі
Той лес, што ад пілаў палёг,
Хвораст той, каб агонь
Зачапіцца за хвораст не мог.
Хоць прымусілі лес
Адступіць яны... Ды не на шмат.
Набліжаўся агонь...
«Не ўратуеш чыгунку ад страт»,
Бедавалі Максім і Марына,
Бо ім сакратар
Даручыў гэту справу...
А тут... набліжаўся пажар.

Набліжаўся агонь... «Не ўратуеш.
Відаць было ўсім.
— Што, каб лес запаліць нам?
Спытаўся ў Марыны Максім. —
Гэтак дзядзька рабіў мой,
Ён служыць даўно лесніком.
Гасяць, чуў я, пажары лясныя
Сустрэчным агнём...

Комсамольцы чакалі... Загад
Па радах баявых
Паляцеў: — з лесу ўсіх!
— З лесу ўсіх!
— З лесу ўсіх!..
А за ім следам новы загад
Паімчаўся па радах:
— Лес паліць!.. — і дымкі
Дружна ўспыхнулі скрозь па кустах.
Быццам гэта байцы
На агонь адказалі агнём.

Хутка полымя ніз залівала,
Нябачнае днём.
За паводкаю полымя
Вочы сачылі па тым,
Як чарнелі вакол верасы,
Што заліты ўжо ім.
Хмыз сухі, як раскіданы порах,
Шумліва гарэў,
Бег агонь непрыкметны
З патрэскваннем грозным між дрэў.
Вось ён, вось дабяжыць
Да крытычнае кропкі сваёй
І, здаецца, ад выбуху лес
Узляціць над зямлёй.
Цягай гнаны агонь
Бег імкліва насустрач агню.

Раптам крык,
Немы крык,
З лесу крык страсянуў цішыню.
Крык такі, быццам нехта
Там гінуў у нетрах глухіх.
Можа, хто не паспеў са сваіх
Выйсці з нетраў лясных?
Пабляднела Марына...
Ды ўжо не адменіш загад,
Стаў агнём ён, якога
Вярнуць немагчыма назад.
Пабляднела, зірнула

З трывогай таварышу ў твар.
Зразумеў ён, сам кінуўся
Моўчкі ў агонь, у гушчар.
Ёсць секунды ў жыцці,
За якія рашаецца лес.
Выйшаў з полымя ён,
Сам ахоплены полымем... Нёс
Невядомага з лесу:
Прытомнасць яшчэ ў гушчары
Страціў той... Ім насустрач
Максімавы беглі сябры.
З невядомым зваліўся Максім
На зямлю ля сасны,
Не данёс да сяброў...
Пінжакамі, рукамі яны
Збілі з кепак гарэўшых,
З іх вопраткі — полымя, дым.
— Што з табою, Максім?
Ён маўчау.
Сам не ведаў, што з ім,
Твар агнём быў абпалены,
Рэзала вочы святло.

Лес гарэў... Ён не бачыў,
Як полымя ў наступ ішло,
Як магутнаю хваляй —
Максіму было не відно —
На варожую хвалю агню
Наляцела яно
І як згінула з ёй у бары,
Нібы ў цёмным віры...

Не маглі баявога
Стрымаць захаплення сябры,
Дружным крыкам віталі
Прыход перамогі сваёй.
Хвалі полымя гінулі
З гулам, адна за адной,
Абсыпаючы іскраў мяцеллю
Будынкі, людзей. .

Ён не бачыў.. Ад болю
Не мог ён расплюшчыць вачэй...

За Сцяпанам — Змітрок
след у след, крок у крок.
І адзін і другі
ледзьве ногі валок.
Прытаміліся ўжо,
ідучы дзень і ноч,
Ні на момант са зброі
не зводзячы воч.
Асвятляла ім зарыва
сцежку ўначы.
Ад пагоні не проста
Сцяпану ўцячы.
Трэба лесам ісці,
гушчаром, ведаў ён,
Бо на ўзлессях цяпер
што ні куст — то заслон,
Колькі зораў блішчыць,
столькі сочыць вачэй.
Узнялі пагранічнікі —
знаў ён — людзей.
Знаў Сцяпан: не прабіцца
на захад цяпер.
Павярнуў ён на ўсход...
Меў ён цвёрды намер
Ад пагоні ўцячы,
ашукаць Змітрака.
Так тры дні ён вадзіў
за сабою стралка,
Але той не адбіўся...
Кружы, не кружы... —
На чацвёрты —
Сцяпан павярнуў да мяжы.
Гаварыў Змітраку
гул глухі трактароў,
Што граніцу
Сцяпан яшчэ не перайшоў.
Але пільна за ім

ён сачыў... І па тым,
Як Сцяпан прыглядаўся
да сцежак, да дрэў,
Што мяжа недалёка,
Змітрок зразумеў.

Хоць Сцяпан і Змітрок — родам з вёскі адной,
Ды жыццё іх даўно раздзяліла мяжой.

Не дружылі малымі таму, што не мог
Дом Сцяпанаў пусціць Змітрака на парог.

Дзецюкамі супольных не зналі дарог —
Млын Сцяпанаў таго ім дазволіць не мог.

Меў адзін — сад і млын, а другі — сам-адзін
На работу наймаўся ў той сад і ў той млын.

Тут, у лесе, дзе зноў іх сышліся пуці,
Паміж імі — мяжа, што прайшла па жыцці...

На адлегласці часам
размовы вялі.
— Адпачнём?..
На лясной адпачылі зямлі.
— Дзе такую, Змітрок,
адрасціў бараду?..
— Хутка ўбачыш... Цябе
я ў той дом прывяду.
— А навошта? —
Сцяпан падражняў Змітрака. —
Чым цягацца
ды бахаць з драбавіка,
Лепш вяртайся дамоў, —
пагражаў яму ён, —
Будзе горш, як цябе
завяду за кардон.
Моўчкі стрэліў Змітрок
зноў са стрэльбы сваёй.
Адаслаў у паветра
апошні набой —

Свой сігнал пагранічнікам
          з пушчы глухой.

          7

З песняй ішлі яны
          блізка граніцы заходняй.
Скончыўшы толькі што
          бітву з пажарам лясным,
Шляхам ішлі
          комсамольцы ў калоне паходнай,
Блізка граніцы
          ў парадку ішлі баявым.
Іх валасы не ад пылу
          таго пасівелі,
Што ад іх крокаў
          з сухой падымаўся зямлі,
Спаленых іглаў сасновых
          сівыя мяцелі
Разам з агнём
          над галовамі іх адгулі;
Бровы злінялі,
          але не абпалены сонцам
І не вятрамі
          на летніх гарачых шляхах, —
Іскры пажару нядаўняга
          роем бясконцым
Яшчэ дагэтуль
          у іх мітусяцца вачах.

Першы прывал.
Стогадовыя сосны, яліны
Шумам віталі іх
На скрыжаванні дарог.
— Слухай, Марына,—
Звяртаўся Цімох да дзяўчыны,
Разам з усімі з пажару
Вяртаўся Цімох.
— Не разумею, — казаў ён, —
Як стацца магло так,
Што за прычына?..
Ці час вінават, што каротак,

Што для размоў нам
Яго не хапала з табой?
Ці што другое, магчыма,
Было тут віной?..
— Што тут пытацца, здзіўляцца...
Ты лепей скажы,
Як гэта знік ты, прапаў ты
На кірмашы?
Хлопцы смяюцца, што струсіў...
— Смяюцца дарма.
— Зганьбіў, гавораць, білет свой.
— Якога няма.
— Як гэта?
— Выключай я. Разумееш сама.
Брат мой сядзеў у астрозе...
— Пры чым-жа тут брат?
— Нехта данос напісаў,
Што і я вінават,
З братам сваім кантрабандай займаўся...
— А ты?
Гроб сабе сена ўсё лета... адразу ў кусты
— Гэта няпраўда.
Расказваць, аднак, нецікава,
Як адвакатаў наймаў я,
Хадзіў па судах.
Брат мой нявінны,
На волі ён... Скончана справа!

———

Строем выходзілі зноў
Комсамольцы на шлях.

Міма бальніцы якраз
Пралягала дарога.
Каля ўваходу
Каманда агульная: —Стой!
Тут іх таварыш.

Дыханнем пажару ляснога,
Сонцам напоўніўся
Цёмны Максімаў пакой.

— Як тваe вочы?..
— Агонь не пашкодзіў іх... Бачу...
— Выпішуць хутка з бальніцы?
— Праз тыдзень, другі.
— Ты не бядуй, не сумуй тут.
— Ды я і не плачу.
— Правільна робіш, не след бедаваць, дарагі.
— Мы, калі што, — падтрымаем цябе.
— Падтрымаем!..
Дружнай сябры
Акружылі яго грамадой.
— Ну, будзь здароў...
— Дваццаць восьмага мы ад'язджаем.
— Ты нас чакай,
Мы заедзем сюды за табой.

З ім засталася ў пакоі Марына адна.
— Вынес каго я, — спытаў, —
У часіну ліхую?
— Вынес Даўбкіцкага ты,— адказала яна.
— Хто ён такі?
— Дыверсант.
— Не жартуй.
— Не жартую!
Добра зрабіў... Ну, бывай! —
І пайшла за парог.
— Да пабачэння!..—
Ён крыкнуць хацеў. Ды не мог.
Крокі за сценкай,
        каманда яе: — Станавіся!
І, як у войску,
        загад камандзіра — закон,
Крокі юнацкія
        ў рытме паходным зліліся.
Сэрца Максіма
        ляцела сябрам наўздагон.
Гэта здарылася ўсё
        на граніцы заходняй.
Скончыўшы бітву
        з нядаўнім пажарам лясным,
Горда ішлі комсамольцы

калонай паходнай,
Крочылі горда,
нібы перад светам ўсім;
Нібы на іх з-за кардону,
ашчэрыўшы зубы,
Як з друкаваных старонак
штодзённых газет,
Капіталісты глядзелі,
жадаючы згубы,
Сам Чэмберлен
праз манокль пазіраў ім услед.
Калі не сам,
не банкіры ў цыліндрах прыкметных
Дык пасланцы іх
хаваліся ў цёмных кустах,
Дык выканаўцы таемных
інтрыг іх сусветных
Ноччу паўзлі з-за кардону
з нажамі ў зубах.
Як не сігары,
дык чорныя іхнія мары
Каля граніцы дымілі
пажарам лясным.
Ведае свет,
аб якім яны мараць пажары,
Хочуць зямлю ўсю
заслаць яны дымам якім.
Хочуць яны, каб дымілі
на людзях шынелі,
Стрэхі на хатах.
Такі ім патрэбен пажар.
Горда ішлі комсамольцы,
як быццам хацелі
Гнеўныя словы падпальшчыкам
кінуць у твар:
— Знайце, падпальшчыкі
войнаў крывавых, калі
Полымя смерці заскача
на вогнішчах чорных,
Гнеў пабяжыць
па сцяжынках сваіх незлічоных

К сэрцу ад сэрца
          па нашай вялікай зямлі;
Па чалавечых пакутах,
          па гору людскому,
Быццам па пораху тому,
          заўсёды сухому,
Гнеў дабяжыць
          да вышэйшае кропкі сваёй, —
Выбуху хваля змяце вас
          магутнай рукой!
. . . .

Вольна ішлі яны пушчай, прыцішыўшы крокі,
І галасы ў насцярожаных нетрах лясных
Раптам спыніліся. Што гэта? Стрэл адзінокі
Рэхам трывожна-глухім дакаціўся да іх.
Што гэта? Стрэл паляўнічы?
Ці знак таямнічы?
Можа, сігнал пагранічнікам,
Можа быць, ім,
Скончыўшым толькі што бітву з пажарам лясным

...Недзе гушчар палыхнуў бліскавічным агнём,
З гулам цяжкім пракаціўся над дрэвамі гром,
З захаду хмара паўзла... Зашумела ў трывозе
Пушча...

Да іх пагранічнік скакаў па дарозе.
Зноў станавіліся ў строй па сігналу бяды,
Блізка граніца.
— На першы-другі разлічыцца!..
— Здвоіць рады!
Строй разлічыўся і парамі рушыў у лес,
Як у атаку, з вінтоўкамі на перавес.

———

Пушчай сунуўся змрок, хмарай высь завалок.
За Сцяпанам — Змітрок: след у след, крок у крок.

Паміж імі цяпер іх мяжа пралягла
Не гасцінцам, што млын аддзяляў ад сяла,

Не звярынаю сцежкаю ў пушчы глухой,
А граніцай двух светаў, дзяржаўнай мяжой.

— Адстраляўся! ? —
Сцяпан з карабінам пустым, —
Што пусты ён,
Змітрок знаў даўно ўжо аб тым,—
Апынуўся за момант адзін
перад ім.
Стрэў Сцяпана Змітрок,
як баец, як салдат.
З гучным трэскам разбіўся
прыклад аб прыклад.
Па карэннях качаліся,
па дзеразе.
То адзін, то другі
Бралі верх па чарзе.
Хто задушыць каго
На паляне лясной?
Да варожага горла,
Нарэшце, рукой
Дэцягнуўся Змітрок.
Ды не ўбачыў Змітрок
Фінкі... Фінкай Сцяпан
Парануў яму ў бок.
Скончана... Выцер кроў
Аб траву-дзеразу.
Вось і сцежка адкрыта яму за мяжу.

След спачатку пасыпаць хацеў тытунём,
Ды прыслухаўся: крокі пачуў за кустом,

Скочыў з месца, як воўк. Глуха ў лесе глухім
Бухнуў стрэл. У гушчар ён рвануўся. Над ім

Трэснуў лес; хлынуў дождж, засцілаючы свет
Цёмнай сцежкі лясной заліваючы след.

Бляск маланкі, а ў ім— твар рашучы стралка,
То, здалося Сцяпану, быў брат Змітрака,

З ім — Марына. Са зброяй — яна і Цімох.
Больш нічога не ўбачыў Сцяпан. Тупат ног

Ён пачуў за спіной. Тупат ног, крыкі «стой!»
Гул цяжкі неадступнай пагоні лясной.

Рваў Сцяпана віхор, з ног збівалі карчы...
Пушчай бура ішла, ноч з сабой несучы.

...Бор гудзе, ноч гудзе. Пушчай бура ідзе.
А куды гэта бура людзей завядзе?

8

Яшчэ не скончылася
　　　　афіцыйнае лета,
Яшчэ не злічаны
　　　　дні яго календаром,
А ўжо за даллю,
　　　　якая смугою адзета,
Восень наладзіла
　　　　свой гаспадарчы прыём
Дробным дажджам,
　　　　што цярусяцца на журавіны,
Нізкім лясным туманам,
　　　　што паўзуць з балацін,
Сонцу, што свеціць
　　　　не больш як чатыры гадзіны
З дзённых сваіх
　　　　чатырнаццаці з нечым гадзін.
Ладзіць прыём павуцінам,
　　　　што верас задумны
Кінуць гатовы ўжо,
　　　　каб паляцець у прастор,
Гулкім машынам,
　　　　якія завезены ў гумны,
Бесперастанку працуюць
　　　　ад зор і да зор.

Неафіцыйная восень
чырвоным абозам,
Звонкім вяселлям
    па полі пракладвае пуць.

Скрозь семафоры адкрыла
    яна паравозам,
Што караваны вагонаў
    па рэйках вядуць.
Покуль збіраецца
    вырай птушыны за лесам,
Покуль рыхтуецца ён
    у далёкі адлёт,
Першымі восень свае
    караваны з жалеза
Рушыла з месца
    на поўнач, на захад, на ўсход.
Рушыла іх па зямлі яна,
    а не па небу,
І загадала ляцець
    не на поўдзень зусім, —
Цёплых краін
    караванам жалезным не трэба,
Поўдзень і поўнач
    патрэбны аднолькава ім.

Сёння адна ў падарожжа
    іх рушыла мэта:
Стомы не ведаць,
    імчаць у прасторы палёў,
Каб адусюль,
    дзе студэнцкае скончана лета,
Па інстытутах развезці
    дзяўчат і хлапцоў.

Скончана лета...
    Хаця й невядома машынам.
Колам, якія грукочуць
    і ноччу і днём,
Што гэта ім не чыгунка,
    а што гэта ўсім ім

Восень наладзіла
свой гаспадарчы прыём.

Дзень дваццаць восьмага жніўня
Не меў выключэнняў.
Нейкіх прыкмет асаблівых
Дзень гэты не меў,—
З-за туманоў не відаць было
Сонца праменняў,
Лісце вільготнае,
Жоўклае падала з дрэў.
У гэты дзень
Уставала Паліна на золку.
Не пазнавала мясцовасці
Новай з акна:
Дом яе, клець
У калгасным стаялі пасёлку.
Хутар глухі
Парашыла пакінуць яна.
Дом перавезлі
За некалькі дзён талакою.
Цёмнага, страшнага лесу
Цяпер не відно,
Што не даваў ёй спакою,
Дзе стала ўдавою...
Хіба было ў гэтым доме
Жыццё хутарское?..
Калі было, дык, здавалася,
Вельмі даўно.
Чорная бура
Разнесла яго нечакана.
Громам смяротным сваім
Прагрымела над ім,
Там, у тым лесе,
Былое жыццё пахавана.
Жыць трэба новым жыццём.
Непадобным. Другім.

Дзень дваццаць восьмага жніўня...
Максіма з сабою,
Хоць не без цяжкасцей,

Але забралі сябры
Ад дактароў яго,
Ад медыцынскай сястры.
Час развітацца
З бальніцай яму, з медсястрою.
Самі ўзяліся давезці
Да месца вучобы,
Там-жа, на месцы,
Яго паказаць дактарам,
Ну, а спытаюць гісторыю,
Скажам, хваробы —
Хіба яна невядома
Ягоным сябрам?
Селі на поезд, паехалі
Разам з Максімам,
Зноў пакідаючы свой
Пагранічны раён,
Спалены лес засцілаючы
Парай і дымам,
Поезд імчаўся. Спыніўся.
Усе да акон...
Тут, як пасля буралому,
Пасля навальніцы,
Зноў пачынала ўваходзіць
Жыццё ў берагі:
Сцягвалі дрэвы,
Заворвалі попел плугі...
— Хлопцы, дзяўчаты, зірніце!
— Бударын, зірніце!..

Разам з вялікаю,
З дружнай людской грамадою
Ён працаваў тут
І працы вясёлай быў рад.
Крыкі пачуў ён.
Пазнаўшы хлапцоў і дзяўчат,
Ён усміхнуўся,
Махнуў у адказ ім рукою.
А паравоз, быццам гэтага
Толькі чакаў,
Свіснуў раскаціста... З месца

Скрануўся растаў.
Было падобна:
Бударын не проста рукою
Ім памахаў, а што ён ім
Адкрыў семафор,
Быццам-бы выправіў,
Было падобна на тое,
Іх у дарогу жыцця…
У вялікі прастор!

———

Дзень дваццаць восьмага жніўня
настаў… Семафоры
Песням адкрыты. А толькі
сябрам не да іх.
Селі ў вагон, падлічылі:
не ўсе яны ў зборы,
Хор не гучыць,
галасоў не далічвае ўсіх.
Не пранясе свой гармонік
Цімох па саставу,
Не ўскалыхне сваёй песняй
Марына вагон.
Дзе запявалы? З тых пор,
як пайшлі на аблаву,
Цягнецца іх паляванне
да сённяшніх дзён.
Дзе яны? Можа, забіты
ў часіну ліхую?
Што з імі? Можа, іх след
за кардонам прапаў?
…Поезд ляцеў,
агінаючы пушчу глухую.
Вёў паравоз краем пушчы
Жалезны састаў,
Вёў і трубіў
сярод гулкіх, дрымотных лясоў,
Нібы важак той,
што згубленых зваў журавоў.
Ехалі…
Спалены лес прамінулі даўно.

Завечарэла.
Лясы абышоўшы, даліны,
Кінула ранняя восень
паштоўку ў акно,
Поездам хуткім сарваную
з вецця́ў каліны,
З лесу пасланую.
Так, як упала, яна
Ціха ляжала на століку
блізка акна.
Моўчкі па ёй
пасажыры-студэнты чыталі
Лета аповесць,
якое яны пакідалі.
Ім не здалося звычайным
такое пасланне,
Не выпадкова яно
заляцела ў вагон:
Родная пушча,
зямлі пагранічнай дыханне
Кінулі ім у акно
свой вандроўны агонь...—
Каб ён упаў,
ад прапаўшых сяброў іх, прыветам,
Каб непакоем пылаў
за трывожны іх лес,
Каб яны помнілі усе,
развітаўшыся з летам...

Колы грымелі...
Трубіў і трубіў паравоз.

ГРОЗНАЯ ПУШЧА

1

Так, як птушцы не ўсякай прырода дала
Права зваць сябе велічным імем арла;

Так, як дубу не кожнаму права даём
Называцца лясное зямлі ўладаром,—

Так не кожнаму лесу асмелюся я
Даць імя незвычайнае, пушчы імя.

Пушча — гэта плямёны асілкаў-дубоў,
Што сышліся на вечныя сходкі дуброў;

Гэта мачтавых сосен бары-гушчары,
Цёмны лог, дзе пасуцца дзікі і зубры;

Дом, абжыты арлом, схоў, абраны ласём,
Цэлы край, са сваім першародным жыццём.

Многа складзена песень аб пушчы старой,
Вершаў шмат у мінулым прысвечана ёй.

Сёння пушча забыта; складае свае
Пушча песні сама; хто-б успомніў яе,

Каб не час, аб каторым я зараз пяю,
Што праходзіў граніцай праз пушчу маю;

Што імчаў па зямлі, як жалезны віхор,
Пасылаючы вершу бацькоўскі дакор:

— Бедны верш,— ён казаў,— што спяшаешся ты?
Рытм згубіў, пазбіваў звонкіх рыфм капыты.

Колькі, верш, пад табой адгрымела дарог?
Колькі, верш, за табой неўзараных аблог?

Хіба ў сэрцы тваім жар рабочы пагас?..
Ты за мной не ганіся так, бедны Пегас.

Можа час абагнаць толькі думка адна,—
З неўзаранай зямлі не праб'ецца яна.

Выязджай на прасторы шырокіх паэм,
На цалінныя землі някранутых тэм.

Хай радкі, як барозны, кладуцца па іх.
Ты ў барозны кідай зерні думак жывых,

Каб калоссямі слоў зазвінелі яны,
Каб далі людзям хлеб свой з тваёй цаліны.

Каб ляжаў на сталах ён і ў ранцах, той хлеб,
Побач з хлебам, што вырасціў залежны стэп.

Крыкнуў час мне: —Спыніся на момант, яздок,
Глянь на гэты забыты табою куток.

Тут граніца праходзіла пушчай глухой,
Думка часаў наступных лунае над ёй

Вольнай птушкай, жыхаркай бароў і крыніц,
Што не знала і знаць не жадае граніц.

Тут прастор твой някрануты; цягнецца ён
З дзён мінулых, праз нашы, да будучых дзён.

Глянуў я навакол. Не спыніцца не мог.
На пачатку аблогі Пегаса распрог.

— Гэй, буланы!.. Вушамі, браток, не стрыжы,
Не палохайся пушчы і блізкай мяжы.

Хай цябе не засмуціць твой першы агрэх,
Людзі добрыя нас не падымуць на смех.

Ім нялёгка самім здабываць для патрэб
З Кустанайскай аблогі працоўны свой хлеб.

З імі думкі адны ў нас і справы адны.
Гэй, далей і далей, на прастор цаліны!..

———

Зноў мы ў пушчы. Граніца праходзіць па ёй
Нешырокай сваёй — нічыёй — паласой.

З часу першых падзей цэлы год прашумеў
Сярод гэтых граніцай падзеленых дрэў.

Лесам пойдзеш на ўсход, то па нетрах лясных
Пройдзеш, можа, кілометраў трыццаць якіх.

Не маленькі таксама займае ён край
І на захад — кілометраў дзесяць, бадай.

Пасярод таго лесу, за панскай мяжой,
Пан гаёвы жыве ў сваёй хатцы лясной.

Не стары ён, пад покрыў густой барады
Раны след ён схаваў, маладыя гады.

Лес пільнуе, а некалі ён ад другіх
Сам хаваўся, туляўся па нетрах лясных.

Шляхам тым, на якім што ні куст — то заслон,
На здабычу, як воўк, ён хадзіў за кардон.

Год назад, ледзь жывы, ён прыцёгся адтуль,
Не здабыўшы нічога сабе, апроч куль.

Выжыў, ходзіць са стрэльбай, нагу валачэ.
Што аб ім расказаць засталося яшчэ?

Дзе радзіўся? Завуць як? Што гэта за пан?
Сам ён — родам з усходу. Завецца — Сцяпан.

Там, на ўсходзе, бацькі яго дом свой і млын
Мелі некалі. Зараз не маюць. Іх сын,—

На граніцы з Советамі, як ні кажы,
Вартасць мае, бо ўцёк ён адтуль, з-за мяжы.

...Даў пасаду Сцяпану, казённы аклад
Ваяводскі начальнік — Даўбніцкага брат.

Брат таго капітана, што сцежкай адной
Са Сцяпанам блукаў у свой час за мяжой.

Год назад, уцякаючы з той стараны,
Бор сухі ў час ліхі падпалілі яны.

Там застаўся ў пажары лясным капітан.
Нечакана быў ранен ён. Ды Сцяпан

Аднаго яго кінуў у пекле страшным.
Брат прапаўшага, праўда, не знае аб тым.

Верыць ён, што ад кулі, як мужны салдат,
На руках у Сцяпана памёр яго брат.

Нават месца, дзе цела яго пахавана,
Добра знае Даўбніцкі з расказаў Сцяпана.

Хай з падбітай нагой, хай паранены, ён
Тут патрэбны панам. Недалёка кардон.

Вось і сёння якраз пасланец быў ледзь свет.
Сам Даўбніцкі паклікаў Сцяпана ў павет.

Добра ведаў, як ехаў, ляснік малады,
Што яго не з-за дрэў выклікаюць туды.

Ды не ведаў ён, з кім яму грознай мяжой
Там прызначана стрэча, як доляй самой.

Не чакаў, што сустрэнецца тварам у твар
З тымі ён, што лясны сунімалі пажар,

Ад каго год назад уцякаў ён ваўком,
Хто са зброяй ішоў за ім ноччу і днём.

Не чакаў, што з Цімохам, з Марынай яму
Стрэчу лес рыхтаваў. Ён не знаў, што ў турму

Трапіць ім давялося. Быў ранены ён
Год назад. А яны?.. Пушча іх за кардон

Завяла, бура, ноч; сцежкі зблытаў ім бой;
Раніцой зразумелі: яны за мяжой.

Зброю ў лесе схавалі... Вярнуцца адтуль
Не ўдалося назад — затрымаў іх патруль.

Цяжка хворы, нажаль, злёг Сцяпан у шпіталь.

Ён не знаў, што ўвесь час, як яго санітар
Даглядаў, іх турэмшчыкі ўспорвалі з нар.

— Вас заслалі! —крычалі ім следчыя ў твар.

— Комсамольцы, пся крэў! Вас паслаў комсамол
Не адзін напісалі. на іх пратакол,

Поўны брудных паклёпаў, нікчэмнай хлусні.
Дні міналі. Турэмныя, чорныя дні.
Катавалі Цімоха...

На дне сваёй ямы
Ён ляжаў, а ўставаў — бачыў мур той жа самы.

За акном палымнелі, кружыліся далі,
Сам гарэў ён, вакол яго іскры ляталі,

Нібы іх высякалі жалезныя краты,
На крывавыя свет падзяліўшы квадраты.

Нечакана іх побыт зрабіўся другім,
Больш не білі, спатканні дазволілі ім.

Ад совецкіх улад атрымалі запрос
Аб іх лесе паны.

— Безнадзейны ваш лес,—
Следчы ім спачуваў,— мур, сляпое акно.
Вам,— ён раіў,— цяпер засталося адно:
Напісаць у Варшаву
Майму ўраду заяву,
Што шукаеце вы абароны ў яго,
Адракаючыся ад падданства свайго.
Дасць ён волю вам, дасць вам страху і дазвол,
Каб злучыў вашы сэрцы навечна касцёл.

Як ім быць? Хоць спатканні дазволены ім,
Ды яны пачакаюць са шлюбам такім.

Следчы сватае рана, жаніцца не час.

На савецкі запрос адаслалі адказ,
Што такіх грамадзян не было і няма.
Павятовая іх пахавала турма.

Ані допытаў больш, ні жаданых сустрэч,
Ні лістоў на радзіму, вядомая рэч.

Прамінула зіма. На зялёны прасцяг
Выйшаў май. Першы май. Чым касынка не сцяг?

Май касынкай Марына вітае ў акне.
Вы, паны, закапаць нас жадаеце? Не!

Прагай волі жыццё прабівае муры.
Песню еднасці камер другіх жыхары

Падхапілі. Жывыя віталі жывых.
Зноў магільшчыкі змрочныя ўспомнілі іх.

Лёд скрануўся, зноў справа пайшла на разгляд.
...З ваяводства прыехаў Даўбніцкага брат.

З ваяводства ў павет пан Даўбніцкі прывёз
Аб іх лёсе другі з іх радзімы запрос.

Так, ці гэтак, а вырашыць справу пара.
...Не сыходзіцца толькі з гарою гара.

Пан Даўбніцкі прыехаў, паклікаў Сцяпана.
Так спаткаў ён сваіх землякоў нечакана.

Ён сустрэў іх, калі іх на допыт вялі,
У турме іх пазнаў, але ў час той не знаў,

Што яму ўжо, згубіўшаму раптам спакой,

Не вярнуцца да ціхай старожкі лясной.

Што закруціць яго з гэтай самай пары.
Зноў граніца-мяжа ў сваім цёмным віры,

У віры з мутным дном, у віры з судным днём,
У віры — са сваім непазбежным канцом.

———

Першы допыт. Даўбніцкі паклікаў Марыну.
Справа трапіла ў рукі вяльможнаму чыну,

Што прыехаў, вядома, не толькі на допыт.
Тут з дзяржаўным і свой спалучае ён клопат.

Пан Даўбніцкі — тутэйшых зямель уладар,
А не толькі начальнік. Ён тут — гаспадар.

Не займаўся-б ён дробнаю следчаю прозай,
Каб не ўласны абшар, што якраз пад пагрозай.

Ліпень месяц цяпер. Надышоў час жніва.
Гаспадаркай занята яго галава.

На зямлі яго сёлета слаўны ўраджай.
. . . .

— Праўду мне гавары. Знаю ўсё. Памятай,
Я рашаю твой лес.

— Лес мой вам не падданы.
— Ён падданы, калі на ім нашы кайданы.
Ты радзілася тут, хоць прыйшла з таго краю.
Бачыш, нават і гэтую дробязь я знаю.
Знаю ўсё. Мне патрэбна праўдзівае слова.
Як вы нашу мяжу перайшлі?
— Выпадкова.
— Хлусіш ты.

Побач з панам сядзеў і за ёй
Назіраў увесь час чалавек з барадой.

Ён устаў, да яе падышоў нечакана,
Стаў насупраць.— Ну што, не пазнала Сцяпана?

А вось я вас пазнаў — і цябе і Цімоха.
Цэл, як бачыш. Жыву. Што паробіш, эпоха!

Адвярнулася, брыдкай зарос барадою?
А калісьці вучыліся разам з табою.

Што, прыйшлі к нам — сусветны пажар раздзьмуваць?
— Я не знаю цябе. Не хачу цябе знаць.

То — Сцяпан быў. Даўбніцкаму ён дапамог
Справу высветліць. Разам з Марынай Цімох,—
Так ён сведчыў,— са зброяй мяжу перайшлі.
Палявалі — за ім. Быў на польскай зямлі
Імі ранены ён... «Можа, скажаце — не? —
Ён пытаў,—можа, вы не стралялі ў мяне?»

— Хіба толькі ў мяне,— сведчыў пану Сцяпан,—
Ад іх кулі загінуў ваш брат-капітан,
Што быў разам са мной
У той час за мяжой,
Што памёр, як салдат, у мяне на руках
Ад іх кулі...

...Дадому закрыты ім шлях.
Сведка ўжо напісаў, падпісаў пратакол,
Прачытаў пан Даўбніцкі, замкнуў яго ў стол,
У Марыны спытаў:
— Што маўчыш? Можа, вы
Не стралялі ў яго? Можа, брат мой жывы?

— Я не знаю,— зірнула на сведку ва ўпор,—
Можа, ён на руках у Сцяпана памёр.

— Ты не знаеш? Ты што гэтым хочаш сказаць?
— Што? Нічога. Судзіце. Адкуль-жа мне знаць?

— Ты не знаеш!?

Канец далікатнай размовы.
Твар змрачнее, сыходзяцца чорныя бровы,

Дзве маланкі, пад нізкім і цёмным ілбом,
Грозна бліснулі, грымнуў раскацісты гром.

— Ах, не знаеш!.. Чакай, скажаш мне, не ў павеце,
Усё чыста на свеце!

На зварот на радзіму — ніякіх надзей.
Заўтра пан іх пагоніць адгэтуль далей

Да турмы ваяводскай. Пад вартай. А там,
Пагражае, што лесам іх займецца сам.
. . . .

Не сядзеў-бы ён тут (ні ў павеце, ні ў гміне),
Каб не жыта яго, што, няжатае, гіне,

Што, даспеўшы, пад сонцам стаіць, пад дажджом.
... Гнаў канвой парабкоў,— тупат ног за акном.

Пан хадзіў па пакоі, чарнейшы ад хмары.
Вочы, як бліскавіцы, як грому удары —

Гнеўны голас:—Праз іх, праз злачынцаў вось тых,
Жыта гіне, Сцяпан, на палетках маіх.

— Як-жа можна!? — А так: не сышліся ў цане.
Мала, бачыш!.. Мой хлеб вецер косіць і жне.

Ты падумай, у жыта калючага Дроту
Накідалі, ды столькі! Хоць цэлую роту,

Полк пакліч ачышчаць за пастаццю пастаць.
— Ах, якія злачынцы!..— Машыны стаяць,

Гіне хлеб. Гэта-ж бунт. Палітычная справа.
Хто, скажы, парабкам даў злачыннае права

Камітэты ствараць, на дарогах пікеты

Расстаўляць? Баставаць? Тут віною—Советы.

Іх рука. Іх рука... Можа, нават і гэтых
Аднашкольцаў тваіх, комсамольцаў адпетых.

Пан замоўк. Гнеў сціхаў. Супакойваўся гром.
... Гнаў канвой парабкоў,— тупат ног за акном.

Праз акно пан Даўбніцкі услед ім глядзеў:
— Я цяпер пакажу ім пікеты. Пся крэў!
— Гэта іх камітэт,— паглядаў ён услед.—
Гнаць адгэтуль усіх прэч з палеткаў маіх!..

2

Гоніць варта людзей
Лесам, полем, далінай.
Гоніць той буравей
І Цімоха з Марынай.

З двух бакоў лес штыкоў,
Крыкі, сварка, пагрозы,
Пазнаюць парабкоў
Па іх песнях бярозы.

Пазнаюць па нагах,
Аб карэнне пабітых,
Па крывавых слядах,
На этапах здабытых.

З парабкамі ідуць
І яны пад канвоем.
Разам з імі пяюць
Песню зладжаным строем.

З той начы, як была
На граніцы аблава,
Нібы вечнасць прайшла...
Гэта сон, альбо ява?

Гэта праўда, ці не?
Вось і ўбачылі самі,

Што магло толькі ў сне
Ім прысніцца часамі.

Крочаць... Грозная іх
Падхапіла навала,
Па дарогах сваіх,
Па этапах, пагнала.
. . . .

Гэй, скажыце, шляхі, мне,
Ці хутка, ці скора
Назаўжды вас пакіне
Кайданнае гора?

Гэй, калі вас узрушаць
Сабою камбайны,
Гулам працы парушаць
Пейзаж аднастайны?

Можа, скора мінецца
Гадоў ліхалецце?
Але хіба вас мала
Такіх на планеце?
. . . .

Апускаецца змрок,
Песня ў далях змаўкае.
Гора чорнага крок
Моўчкі шлях вымярае.

Шлях паўз могілкі лёг,
Ногі за дзень пазбіты,
Адпачынак для ног —
Надмагільныя пліты.

— Гэй, пшэдоўнік, чакай!
Што не лічышся з горам?
Адпачыць яму дай —
Пасядзім, пагаворым.

— Тут сырая зямля,

Тут паветра благое.
Дам вам спокуй пасля
За надзейнай сцяною.

— Гэй, тады адгадай:
Ёсць сяло, цэлы край,
Там народ не ўстае,
Певень там не пяе.

— Зараз гэтым сялом
Мы ідзём. Пад зямлёю
Людзі спяць вечным сном,
Пеўні змоўклі пад ёю.

— Памыліўся. Той край —
Гэта Рэч Паспаліта,
Што народнай крывёй
З ласкі панскай паліта.

Лес крыжоў з двух бакоў
Той дарогі кайданнай...
Раптам — што гэта? — лес
Рушыў з месца, палез
Грамадой раскаванай
На штыкі, на канвой.
— Бі, глушы, чым папала!..

...Гэй, няпраўда — не спала
Сяло пад зямлёй!

———

...— Наш Будзёнавец тут
Кажа так: «Адгадай,
Што, — пытае, — за кут,
Што такое за край,
Дзе народ не ўстае,
Певень дзе не пяе?..»
Мы ўсё чуем, ляжым
За крыжамі. Маўчым.
Я ляжаў за плітой
І Нядоля — са мной.

Падымацца нам час —

Ён з ружжом, я — з калом...
Чуем пана адказ:
«Зараз гэтым сялом
Мы ідзём. Вечным сном
Людзі спяць пад зямлёй...»

Ну, і смеху было:
Разбягацца канвой
Стаў, як раптам сяло
На яго з двух бакоў
Паднялося, пайшло
З-за магільных крыжоў!..

Пан пшэдоўнік тады
Закрычаў: «Вы куды?!.»
Але тут перад ім
Мы з Нядоляй стаім.
«Рукі ўгору!» — грыміць
Грозны голас Нядолі. —
У старога ва ўпор
Гад і стрэліў з пістолі.
Калыхнуў мяне гнеў.
Эх, павер, не павер,
Бах!.. Ажно зазвінеў
Па пліце рэвальвер.
— А пшэдоўнік?— Даў драла.
— Куды? — У дзядоўнік.
«Стой,— крычу я,— пшэдоўнік!»
— А ён?
— У бульбоўнік,
Я за ім.
— Ну, а ён?
— Смех адзін, у кароўнік.
— Ха-ха-ха!.. А што там?
— Напароўся на рог.
— Ой-ёй-ёй! А далей што?
— Напэўна, падох.
— А Нядоля, што з ім?
— Занядужаў зусім.

Кепска з ім. Да зары
Не дацягне стары.

Бор. Сядзяць парабкі. А над іхняй размовай
Сосны ціха шумяць аб прыгодзе суровай,
Аб дружыне сваёй, што вярнулася з бою,
Аб тых людзях, што вызвалены з-пад канвою.

Хтось гармонік прынёс,
З песняю да нябёс
Верас, шышкі ды мох
Паляцелі з-пад ног.
— Будзе час, прыйдзе час!
Пабягуць паны ад нас,
Як сягоння пан пшэдоўнік...
— У дзядоўнік!
— У бульбоўнік!

Пад сасною размову вядуць парабкі.
— А Будзёнавец наш, хто ён будзе такі?
Хто назваў яго гэтак?
— З пятнаццаці год
Так завецца, з пары, як пайшоў у паход
На Варшаву з Будзёнаўскай арміяй ён.
Гэта клічка за ім засталася з тых дзён.

Бор скакаў. Як дзяўчаты, адна за адной,
Беглі кругам шырокім сасна за сасной.

Аж ляцелі з-пад ног шышкі, верас ды мох.
Падыходзіў да кругу з Марынай Цімох.

Штось Будзёнаўцу ціха сказалі яны...
Гул глухі паляцеў ад сасны да сасны,

Зноў па месцах ранейшых расставіў іх бор.
— Годзе пець... Скіньце шапкі. Нядоля памёр.

Не сышоўся з Даўбніцкім народ у цане:
Смерць скасіла касца, бура жыта пажне.

Ды не тая, што крыша лясное зацішша,
Бура тая, што грудзі людскія калыша.

Бура, зжаўшы, змалоціць той хлеб у бары,
Чыста зерні правее на буйным вятры,

А правеяўшы, ссыпле зярняты ў мяхі,
А насыпаўшы, іх павязе на шляхі

Да Нядолінага апусцеўшага дому,
Кацярыне-ўдаве, яе сыну малому.

Скажа сыну малому і маці старой:
— Гэта хлеб, за які заплаціў ён крывёй.

...Парабкі выйшлі з бору. Уборка на полі.
Свішчуць косы, сярпы, хлеб жнучы для Нядолі.

Спыніць хто, забароніць работу ім гэту?
Хіба карны атрад, як прыскача з павету?

Ды ўсё роўна павінны
Дажаць яны жыта,
Стрэльбы ёсць, карабіны —
У канвоя адбіты!

Рукі працы не мелі,
Косы рвуцца ў работу.
Толькі іскры ляцелі
З калючага дроту.

...Парабкі выйшлі з бору. А нашы сябры?
Косяць хлеб і яны. Працы рэха — ў бары!

На ўсе грудзі касец дыхаў вольна ў той час.
— Як там жыта, Цімох, людзі косяць у вас?

— Збожжа жнейкамі косім, касілкамі луг...—
Косы ўсе, каб паслухаць, сыходзяцца ў круг.

— Заaралі ўсе межы у нас трактары,
Працаваць мы выходзім грамадой на зары.

— Эх, прыволле!..
Цімоха
Слухаць радасна ўсім.

Людзі панскае поле
Уяўляюць сваім,
Без калючага дроту,
З дружным гулам машын.

— Ну, а сам, браце, хто ты?
— Сам я — парабка сын.
— Пэўна, трактарам родны
Уздымаеш абшар?
— Я вучуся... Без году —
Інжынер-сталявар.
Без мяне мае печы
Там дымяць над зямлёй.
Эх, а сёння-ж, дарэчы,
Год, як я за мяжой!

Цень ад хмары на збожжа
Лёг, на твары касцоў.

— Не бядуй, дапаможам
Вам вярнуцца дамоў.
Сталь вары... Прыйдзе доля
І да нас, і сюды.
. . . .

Косіць панскае поле
Сталявар малады.

3

На зямлі той, дзе гора, дзе слёзы і кроў,
Ёсць лугі свае, дзе расцвітае любоў.

Прыйдзе час, расцвітаюць чароўныя іх
Дываны ў сэрцах вязняў па турмах сырых.

Доўга, доўга цвітуць у засценках халодных
Вязняў кветкі — ўспаміны аб вёснах свабодных.

...Сярод сёл, сярод ніў здратаванай краіны
Луг кахання зацвіў для Цімоха й Марыны.

Хоць яшчэ не сказаны жаданыя словы,—
Скоўваў вусны ім час і засценак суровы,—

Хоць не зведалі вусны прызнанняў ласкавых,—
На тых вуснах замок пацалункаў крывавых,—

Але тут, сярод працай абуджаных ніў,
Сэрцы ведалі ўжо: час прыйшоў, луг зацвіў.

Сціхне гоман у лесе, няма ім спакою.
Спіць яна ў шалашы, ён — пад строгай сасною.
. . . .

Жаць канчай! — быў загад.
Слых прайшоў па павеце,
Што ўжо карны атрад
Едзе. З горада едзе.

Раз'язджайся, народ,
Сёння — дзень тут астатні.
Ля гружоных падвод —
Коні з панскае стайні.

Пад ялінай лясной
Адбыліся нарады.
Там разбіты пад ёй
Парабкі на атрады.

Раз'язджайся, народ. Заўтра ў пуць. На зары
Людзі едуць дамоў... Як-жа нашы сябры?

Уздыхнула Марына:—А заўтра-ж Ілля!..
— Заўтра, заўтра!..— азвалася глуха зямля.

Хмара ехала. Дождж валакла за сабой.
Эх, каб можна было з хмарай той, над зямлёй,

Ехаць ім, уначы!.. Да світання, лічы,
На кардоне былі-б, на знаёмых шляхах.

Ну, а там: дваццаць вёрст — і яны ў Сілічах.

За барамі, лясамі ёсць вольны народ.
Ёсць сяло Сілічы... Родны кут. Кожны год

Там — кірмаш на Іллю. Іх з таго кірмаша,
Год назад, узняла па трывозе мяжа.

За Сцяпанам, тады, за Даўбніцкім яны
Палявалі, пажар сунімалі лясны.

Хто-б сказаў год назад, што Даўбніцкага брат
Будзе ім на Іллю віць аблавы пятлю?..

Душна ў панскім бары. Час дадому, сябры.
Час і ім. Час дамоў — з кірмаша парабкоў,
Дзе бядак прадае пану жылы свае.
Дзе на торг да касцоў шле Даўбніцкі купцоў,
Дзе дае за касца па сем грамаў свінца...
Час дамоў, да другіх сёл і ніў. Там у іх
Запытаюць сябры: «Вы адкуль?..»

«Мы адтуль.
Мы з таго кірмаша. Нас сляпіла імжа,
Стогны раненых, плач горкіх сірат і ўдоў
Чуўся нам уначы... Мы нічым памагчы
Не маглі ім... Ішлі. Як па твары зямлі,
Па шчаках нашых іхнія слёзы цяклі.

Што з таго? Хай цякуць. Часам плача й салдат.
Мы ішлі, мы ішлі, каб вярнуцца назад...»

...Душна ў панскім бары. Доўга так да зары,
Склаўшы рукі, чакаць. Час збірацца, сябры!
. . . .

У Будзёнаўца свой ёсць прытулак лясны.
Да яго развітацца прыходзяць яны.

Час дадому!.. Нажаль, дождж завешвае даль,
Ноч— у іх на пуці. Але трэба ісці.

Што-ж, дамоў, дык дамоў. Зразумелы наМер.
Ён гатоў пасабіць ім. Але не цяпер.

Шлях закрыты. На ўсходзе цяпер—патрулі:
Непакояцца, каб парабкі не ўцяклі

З хлебам панскім, ратунку ад пана шукаць,
У Совецкі Саюз. Час трывожны, Відаць,

Гэты час перабыць давядзецца ім тут,
Дзе асобны для кожнага знойдзецца кут.

Лепш, відаць, ім і ў розных атрадах ісці,—
Горш, як разам паны схопяць іх па пуці.

У сваім шалашы,
На маўклівай саломе,

Горка ім у цішы
Думу думаць аб доме.

Коней фырканне чуць
Дзесь у лесе, як дома.

Заўтра ў пуць, заўтра ў пуць,
А ў які — невядома.

Спаць пара. Дождж пайшоў.
Бліснула бліскавіца.
Перад імі, як зноў,
Прамільгнула граніца,
Тая ноч...
— Ты куды?

— Прымашчуся дзе-небудзь.
— Хмары, гром... Да бяды
Недалёка... Нам трэба
Разам быць... Тут мы ўдвух,
Як у тыя часіны.
Родны мой! Любы друг!
— Дарагая Марына!

...Вуснам іх, сэрцам іх,
Як было не прыпасці
Да жаданняў глухіх,
З горкай думкай аб шчасці.

Луг кахання зацвіў,
Першы луг... Расцвісці
Не дае яму бура,
Што мкне па жыцці.

Рух людзей, рух падвод —
Небяспекі прыкмета.
Разыходзься, народ,
Да наступнага лета.

Тых, што блізка жывуць,
Шлях асобны дахаты,
Што далёка — тых пуць
Пазбіраў у атрады.

У адным з іх —; Марына,
Цімох — у другім.

Развітання хвіліна
На скрыжаванні лясным...
. . . .

На той зямлі, дзе гора, слёзы, кроў.
Не толькі ёсць жыццё і ёсць любоў,

На той зямлі ёсць ростані свае.

Яна іх, не шкадуючы, дае,

Ці на парозе, што вядзе ў астрог,
Ці ў месцы тым, дзе вечнасці парог.

Няхай-жа ростань тая абміне
Маіх сяброў... Ні ў турмах, ні ў труне

Я не хацеў-бы тут пабачыць іх
Пасля вось гэтых ростаняў лясных.

Калі дарогі зноў іх не звядуць
Тут, то няхай сустрэнецца іх пуць

Там, за мяжой, на светлай іх зямлі,
Абы яны здаровымі прыйшлі.

Якой-бы доўгай не была дарога...
— Чакаць.
— Чакаць.

...Чакаць адзін другога.

4

Шлях на захад далёкі.
Край глухі — Налібокі.
Едзе першы атрад
Праз гушчар глыбокі.

Пад аховай ягонай—
Падводы з хлебам.

У цішы зялёнай,
Пад месячным небам,
Праз лясныя ляды,
Праз рачныя броды
Кіраўнік атрада
Кіруе падводы.
Шлях начны, такі —
Невясёлы, нягладкі...
— Гэй, давайце, браткі,

Разгадваць загадкі.
Пастух рагаты,
Заглядае ў хаты,
Ідзе лесам — не шалясціць,
Ідзе бродам — не плюскаціць.
Хто гэта?
— Месяц, што ў небе вісіць.

— Б'юць мяне кіямі,
Рэжуць нажамі,
Усе мяне губяць
За тое, што любяць.

— Стой, Будзёнавец, зноў
Адгадаў я, здаецца...
— Што?
— Той хлеб, што ў мяхах
На вазах трасецца.

— Хата не хата,
Вокнаў багата,
Ёсць куды ўлезці,
А выйсця — няма.
Што гэта?
— Нерат.
— Няпраўда: турма.

— Помню іх вечна,
Люблю сардэчка,
Калі-б быў зямлёю,
Усіх забраў-бы з сабою.
Хто адгадае, што за яны?
— Гэта, няйначай, дзяўчаты...
— Паны.

Сярод лесу начнога,
Як загадка — дарога.
Як загадка тая,
Што дабра ўсім жадае,
А ёй добрыя людзі
Дзень і ноч топчуць грудзі.

Днём другія загадкі: разведку вялі,
Дзе заслоны пільнуюць іх, дзе патрулі,

Дзе звілі на іх карнікі гнёзды засад.
Днём і ноччу дарогу разгадваў атрад.

Шлях сумесны канчаўся. Пара ўжо дамоў.
Кожны мех свой прыкметны выцягваў з мяхоў

— Эх!.. — ускідваў на плечы, знікаў уначы,
Той заробак, здабыты крывёй, кленучы.

Парадзелі падводы. Атрад парадзеў. ^
Два вазы, два байцы шлях трымалі між дрэў.

Пяць мяхоў Кацярыны-ўдавы на вазах,
Безліч зор, як зярнят, на нябёсных шляхах.

Што ні крок, то да дома Нядолі бліжэй.
Коням везці лягчэй. Людзям?.. Хіба лягчэй?

Хіба лёгка Будзёнаўцу, лёгка Марыне
Ад Нядолі мяхі везці ў дом Кацярыне?

Пяць мяхоў, кожны важыць дванаццаць пудоў,
Разам столькі якраз, колькі меў ён гадоў.

Шлях да дома яго значыць зорная гаць,
А ў мяхах сном цяжкім зерні жытнія спяць.

Лепш-бы рукі мяхоў не развязвалі тых,
Не будзілі зярнят, што пасыплюцца з іх.

Не будзілі таго, каго нсльга ўзбудзіць,
Хто ў труне, не ў мяху, моцным сном ужо спіць...

Быў ён дома гасцём, свет для парабка — дом,
Жыў і спаў пад сасной, пахаваны пад ёй...

Млечны пуць, што пралёг над спакоем лясоў,
Шляхам вечнасці думку трывожную вёў.

Млечны пуць, ён пралёг з веку ў век, з веку ў век.
Што яму да зямлі, дзе жыве чалавек?

Што яму да. святочных ягоных радзін,
Што яму да смяротных ягоных гадзін?..

...Грукат колаў Марыну з высокіх нябёс
Зноў на дрогкую нашу зямлю перанёс,

Дзе світала якраз, лес купаўся ў расе,
Дзе загадкі людзьмі разгаданы не ўсе.

Дзе Будзёнавец строгі на ўзлессі каня
Зноў спыніў на пачатку трывожнага дня.

Запытаў ён, з сасны аглядаючы край:
— Хто нас бачыць, а мы яго не?.. Адгадай.

— Гаварылі, што бог.

— Так, казалі, што бог
Свайго вока з людскіх не спускае дарог.

Бог, казалі, з судом нас знаёміць, з астрогам.
Сёння гэткім у нас сышчык лічыцца богам.

Зараз ён на дарозе, а я на сасне,
Зараз я яго бачу, а ён мяне не...

На разведку Будзёнавец выйшаў. Адна
Вартавала падводы і коні яна.

Пасля траскай дарогі, са збожжам мяшкі
На вазах спалі ўпокат, нібы парабкі.

Коні мірна хадзілі па лесе глухім —
Іх цыганская доля не страшна ўжо ім.

...Ноччу ехалі смела, не тое, што днём—

Падазронай дарогай, а далей — сялом...

На шырокі прастор выязджалі з сяла.
Каляіна другая цяпер іх вяла.

За спіной засталася ў іх карная зона.
Не баяліся ўжо ні шпікоў, ні заслона.

Песняй «Смела, таварышы...» звонка яны
Днём будзілі дарогу, зацішак лясны.

А пад вечар пад'ехалі нашы падводы
Да забытага ўсімі паселішча Броды,

З двух бакоў адгароджанага, як сцяной,
Цёмным лесам, а з трэцяга — цёмнай ракой,

А з чацвёртага — багнай, трысцём, асакою, —
Не забытага толькі адною бядою.

Хоць і мала тут хлеба, — што можа расці
На спрадвечнай дрыгве, на карчах, на трысці? —

Хоць і мала тут сонца, — яно, як з-за гор,
Тут з-за лесу выходзіць пазней на прастор

І заходзіць раней для тутэйшых людзей, —
Але ўсё-ж свой куток ім ад іншых мілей.

Там, дзе хлеб у людзей ёсць, — нахлебнікі ёсць,
А сюды не прыб'ецца няпрошаны госць.

Паліцэйскі? Ён ходзіць сюды да пары—
Тут не толькі ёсць броды, тут ёсць і віры!

Сышчык? Сышчык не любіць тутэйшых мясцін —
І не гэтак віроў, як праклятых асін!

З даўніх пор тым і міл, тым і люб гэты кут,
Што няпрошаны госць не трымаецца тут.

Пад аховай ракі, лесу, багны, трысця
Будзе жыць тут Марына. Старонка жыцця

Пачыналася новая: годзе, даволі
Па дарогах блукаць ёй!..

— У хаце Нядолі
Грозны час перабудзеш. — А потым? — У сваты
Я прыеду з Цімохам. А там — і дахаты

Гэй, з вяселлем: званкі пад дугою, э-гэй!..
— А чаму так, з вяселлем? — А так весялей!

Двор, падводам вароты шырэй адчыні:
Едзе лета здалёк на гарачым кані,
Хлеб вязе твой, зароблены гаспадаром,
Ураджай, за які заплаціў ён жыццём,
Пяць мяхоў, кожны важыць — дванаццаць пудоў,
Разам — столькі якраз, колькі меў ён гадоў.

Уз'язджалі са стогнам
Падводы на двор.

— Дзе-ж Нядоля?
. . . .

— Чаго вы маўчыце? Памёр?..
Як адказ, Млечны пуць над хацінай старой.
— Дзе-ж ён, дзе гаспадар мой?
— З дарогі сваёй
Ён не прыйдзе... Не з сэрца сышоў, а з вачэй,
Не памёр, а аддаў ён жыццё за людзей...

З Кацярынай Марына здружылася скора.
Раны гояцца. часам, а дружбаю — гора.

Разам пралі і ткалі яны дзень пры дні,
Разам поле аралі на панскім кані,

На кані, што пакінуў Будзёнавец ім.
Дзе.цяпер ён? На панскім кані, на другім,

Недзе пуць свой няспынна працягвае ён...
За работай і боль іх не гэтак чуцён.

Час сяўбы надышоў. Як сябры, між сабой
Размаўлялі яны за асенняй сяўбой,

Кацярына пытала:—Ці праўда, дачушка,
Не тутэйшая ты? Ты —залётная птушка.

— Што вы, маці, тутэйшая, простага роду.
— Але ў Броды прыйшла ты з Усходу? — З Усходу.

— А з мясціны якой? — З пагранічнага краю,
Блізка пушчы — сяло наша. — Пушчу я знаю,

Там згубіла, у бежанстве, горкай часінай,
Я дачку сваю... — Як яе звалі? — Марынай.

Кацярыне тады на іх першай сяўбе
Расказала Марына не усё аб сабе.

Хоць сказала, што родам адгэтуль яна,
Што з бацькамі яе разлучыла вайна,

Ды ўтаіла, што звалі ў далёкі той час
Не Марынай яе, а Алесяй якраз.

Што казаць?.. Можа, так Кацярыне лягчэй,
Можа, так яна боль свой забудзе хутчэй.

Моўчкі полем ішлі яны, з поўнай сяўнёй,
Шнур адзін засявалі, як маці з дачкой.

Сейце, сейце, дружней, каб зярняты ўзышлі,
Рунню ўкрылі сваёй боль людзей і зямлі!

За работаю дзён не лічыла Марына.
Называла дачкою яе Кацярына.

Вечарамі дачка, павязаўшы хусцінку,
Бегла разам з дзяўчатамі на вечарынку.

Там дзяўчаты лічылі яе ўжо сваёй —
Кацярыны Нядолі прапаўшай дачкой,

Што знайшлася. Хай лічаць! Яно і зручней
На выпадак няпрошаных, скажам, гасцей.

Але вось над страхой Кацярыны-ўдавы
Уначы паляцелі ў свой пуць журавы.

Днём над ёй павуцінне ляцела — прыкмета,
Што мінула ўжо лета. Суровае лета.

Неўзабаве, з-пад матчынай гэтай страхі,
Паляціць і яна на шляхі, на шляхі.
Засядзецца ў дзяўчатах ёй тут не дадуць.
Час прыйшоў і яе. Сват прыехаў. У пуць!..
. . . .

— Будзь здарова, дачушка!
— Здарова будзь, маці!

Паляцела, як птушка,
Праз грэблі, праз гаці.
Не сказала ўсяго.
А ці варта казаць?
Трэба толькі запомніць ёй
Гэтую гаць,
Толькі трэба запомніць
Навек, назаўсёды
Усім светам забытую
Вёсачку Броды,
Горкі час развітання,
Слёзы — як ёй стрымаць іх? —
Гэту курную хатку,
Гэту бедную маці,
Брод праз рэчку халодны,
Лугі, берагі...

— Да спаткання, мой родны,
Мой кут дарагі!

Сват прыехаў. З сабой
Жаніха не прывёз.
На дарозе глухой —
Грукат лёгкіх калёс.
Сват маўчаў. Дзе жаніх,
Што маўчыш аб ім, сват?
— На засаду натрапіў
Другі наш атрад.
Акружылі паны
Парабкоў. Бой вялі.
Шмат забітых было.
— Дзе-ж Цімох?
— Не знайшлі.

Вось і ўсё. Дзень маўчалі
Са сватам. А там —
Ён яе перадаў
Іншым, новым сватам.

Два халодных шляхі
Зноў ляглі перад ёй:
Шлях, што едуць, другі —
Што пралёг над зямлёй.

Млечны пуць!.. Што яму
Да таго, што з зямлёй
Павянчаўся жаніх,
Што быў суджаны ёй?

Млечны пуць!.. Што яму
Да людское крыві,
Што яму да пакут
Маладое любві?

Дзесь высока, пад ім,
Пад страхой сінявы,
З доўгім крыкам начным,

Зноў ляцяць журавы.

У Марыны цяпер,
Шлях пасведчыць гатоў,
Лес такі-ж, як і ў тых
Маладых журавоў.

Гоніць сівер
З халоднай краіны свае
Іх у край той, дзе сонца.
Што-ж гоніць яе?..

Для яе гэтак сама
Тут сонца няма,
Для яе тут — вясною
І летам — зіма.

Прыляцяць сюды зноў
Журавы па вясне,
А яна разам з імі
Не вернецца, не.

Разам з вечнай вясной
Яна прыйдзе сюды,
З сонцам тым, што зіму
Гоніць прэч назаўжды.
. . . .

На граніцы праз месяц
Вяселле было...
Коні ліха ляцелі
З сяла ды ў сяло.
За нявесту — Марына,
З ёй побач — жаніх,
Незнаёмы... Ніхто
Не вянчаў маладых...
Песні, крыкі, званкі,
Бубны — чутны здалёк.

«Дадому, госцейкі,
дадому,

Паелі конікі
          салому!..»

З-пад калёсаў ляцеў
Ранні звонкі лядок...
Раптам дружныя коні
Рвануліся ўбок,
Нібы коней ліхіх
Нехта спудзіў...э-гэй!..—
За мяжу маладых
Пакацілі людзей,
За слупы, пакідаючы
Змучаны край...
— Гэй, Радзіма, з вяселлем
Марыну прымай!

Вось і ўсё. Для яе
Сонца волі ўстае.

Не спытае Даўбніцкі цяпер у яе
Ні аб браце сваім, ні аб іншым аб чым.
Вось і ўсё... А Цімох?..
. . . .

Змрочны дом. Ноч — за шклом.
Да начальства названы Сцяпан на прыём.
— Прыгароўскі Цімох, куляй скошаны, лёг, —
Пан Сцяпану казаў, — ён прапаў... Зразумеў?
Шкода мне, ён не дрэннае прозвішча меў,
Мала жыў, мала быў сярод нас... Дык чаму
Не ўваскроснуць у лесе маўклівым яму,
Не пайсці-б паляваць, новай долі шукаць?
А чаму-б табе гэтым Цімохам не стаць?
Людзі — лес, цёмны лес, а ты — быў лесніком,
Паляваў, службу знаў...

...Змрочны дом. Ноч—за шклом.

5

Вось і ўсё. Пад дугой змоўк вясельны званок.
Можна-б класці было ў зруб апошні вянок,

Хату ўжо накрываць, як гаворац, страхой.
Ды адно невядома—хто жыць будзе ў ёй?

Пачакайце!.. Далёка яшчэ да страхі...
Хіба скончаны нашых герояў шляхі?

Хіба ўслед за Марынай з далёкіх дарог
На парог свайго дома не прыйдзе Цімох?

Пахаваць паспяшаліся? Што-ж, па прыкмеце,
Жыць яму пасля гэтага доўга на свеце.

Можа быць, і атрад, у дарогу з якім
Ён пайшоў, пахаваны дарэмна зусім?

Не дарэмна, нажаль. Трапіў ён, з першых дзён
Падарожжа свайго, на варожы заслон.

Камандзір быў забіты. Ад карных засад
Цэлы дзень без яго адбіваўся атрад.

А пасля парабкоў, каля хлебных падвод,
Палажыў пан Даўбніцкі — скасіў кулямёт.

Хто не ўстаў больш, хто ранены здаўся ў палон.
А Цімох? Ён не здаўся. Паранены, ён

Пяты дзень у палоне вады і травы;
Шосты дзень, сёмы дзень — у палоне дрыгвы.

Хай балотны, а — схоў, хай халодны, а — спрат;
Стрэлы ў лесе чуваць, блізкі гоман салдат.

Хоць параніў не цяжка яго кулямёт,
Голад косіць, аднак, вочы раніць чарот.

На птушыным пайку журавін і брусніц
Восьмы дзень ён сядзіць, стравы смачныя сніць.

Але вось змоўклі ў лесе салдат галасы,

Стрэлаў больш не чуваць. Апусцелі лясы.

Ціха зноў. Цёмны схоў пакідаючы, ён
Дзён ужо не лічыў; з явай блытаўся сон.

Сам не знаў, ці ён спаў, па карчах ідучы,
А ці багнай ішоў ён, сплючы на карчы.

Ад яды ён адвык. Дзень і ноч, ноч і дзень
Ён ішоў не адзін ужо. Следам, як цень,

Спадарожніца змрочная ўпарта за ім
Валаклася з халодным намерам сваім;

Уначы з-за кустоў выглядала ваўком,
Вечным сном спакушала заснуць яго днём.

З ног ад ветру валіўся, як сноп на жніве;
Непрытомны ляжаў на імху, на траве,

Уставаў, зноў ішоў- Так ён выйшаў з трысця,
Выйшаў з лесу; смяротны парог забыцця

Перайшоў. Дом убачыў з узлесся Цімох
І пайшоў на жыцця невядомы парог.

Трапіў ён на сядзібу Шыпшынскага Яна —
Адстаўнога маёра, былога улана,

А цяпер — поўнаўладнага гаспадара
Свайго дома ляснога, глухога двара,

Чалавека ў гадах ужо, складу суровага,
Што ў адстаўцы трымаўся парадку вайсковага;

Не жаніўся; быў думкі аб шлюбе скептычнай.
Шлюб законны ён справай лічыў празаічнай

Для маёра, славутых баёў ветэрана.
Для таго, каб бялізна была пасцірана,

Альбо хата прыбрана, не варта жаніцца,—
Есць служанка на гэта — дзяншчык у спадніцы.

Сам стары, ён служанак трымаў маладых,
Незамужніх. Ён нават жаніцца на іх

Прысягаў кожны раз, як наймаў. Але тут,
Як маёр, парушаў ён вайсковы статут,

Бо стрымаць слоў прысягі сардэчнай не мог.
...Змрочнай зданню на ранку спыніўся Цімох

Каля ганку, спалохаўшы парабчанку
Стасю, — пятую пана маёра служанку,

Што жыла толькі месяц у доме яго,
Што да смерці баялася тут усяго.

Гаспадар на парог не пусціў яго: — Хто ты?
— Чалавек. — Што ты хочаш?—Шукаю работы.

— Не па адрасу трапіў! Звяртайся да неба,
Там — твая ўжо работа. Мне хворых не трэба.

— Я змагу працаваць. Я не хворы. — Кру-гом!..-
Не прыняў яго пана Шыпшынскага дом.

Зноў на ўзлессі Цімох. Пад сасною прылёг
Адпачыць. Паляжаў. Але ўстаць больш не змог

І на ўзлессі глухім сном забыўся цяжкім.
Як ачнуўся ён, Стася стаяла над ім.
. . . .

Парабчанка і парабак — брат і сястра.
Стаў на ногі Цімох. За работу пара!..

У той дзень быў маёр у ад'ездзе якраз,
Калі з лесу на двор ён прыйшоў першы раз.

Як загадвала Стася, каня ён запрог
І павёў за канём плуг на поле Цімох.

Сам наняўся араць ён зямлю задарма,
Сам ідзе баразной — лепшай сцежкі няма.

Дзе Марына? Не ведае... Без адрасоў,
Яшчэ хворы, слабы, як ён пойдзе дамоў?

Ён павінен спакойны знайсці сабе кут,
Не абы-дзе знайсці, а знайсці яго тут,

Недалёка ад сумнага месца таго,
Дзе загінуў атрад... Дзе, напэўна, яго

Будуць людзі шукаць. Дзе-ж іначай шукаць?
Не дарма ён наняўся зямлю тут араць.

Можа, выйдзе ён так, ідучы баразной,
На жаданы свой шлях?.. — Гэй, араты, пастой!

Мераў цвёрдымі крокамі поле маёр.
— Гэта ты? — Гэта я.-—Не памёр? —Не памёр.

— Хто араць загадаў?—Пані Стася. — Цікава,
Я тут пан, ці яна?.. — Гэта ваша ўжо справа.

— Вось што, хлопе... Агрэхаў нідзе не відно,
Што-ж, ары, як араў. Толькі ведай адно,

Што плаціць я не буду. Плаціць не люблю.
Дам куток дзе паспаць. Накарміць — накармлю.

А трымаць — не трымаю. Ты можаш пайсці.
Але пойдзеш куды? Скрозь закрыты пуці.

Пан маёр не хлусіў. Чуў Цімох і ад Стасі,
Што па вёсках, па сёлах напасць не ўнялася.

Сем ям тых, хто загінуў, хто з дому сышоў,
Не шкадуе іржавых яна ланцугоў;

На дарогах сваіх сёння ловіць усіх,
Хто, шукаючы працы, блукае па іх.

— Згодзен так?.. — Мне зямля падабаецца ў вас,
А таксама прырода. — Разумны адказ.

Чым цягаць табе заўтра турэмны ланцуг,
Лепш сягоння цягай баразною мой плуг.

Пан маёр не хлусіў. Лепшай сцежкі — няма.
Пойдзеш з дому — турма. Тут — таксама турма.

Тут — на гэтай зямлі, дзе загінуў атрад,
Збудавана яна. Што з таго, што без крат.

Ды не выйдзеш. За межамі гэтай раллі,
Днём і ноччу вартуюць яго патрулі.

Ноччу спіць ён трывожна на нарах, а днём
На чарговы свой шпацыр выходзіць з канём.

Як начальнік, з ключамі тут ходзіць маёр,
Аглядае свой двор, свой турэмны прастор.

...Думкі цяжка кладуцца адна на адну,
Як пад плугам пласты, з баразны ў баразну.

Пачакай, пан маёр, тэрмін скоичыцца мой,
Дацягну баразну... — Гэй, араты, пастой!

Бегла полем служанка Шыпшынскага — Стася.
— Гэй, таварыш, хавайся! Напасць не ўляглася...

Мала сёл ёй і вёсак, трасе хутары, —
Паліцэйскія ходзяць па нашым двары.

...Як з'явіўся пад вечар з канём ён на двор,
Сустракаў яго новаю весткай маёр.

— Я сказаў ім: ты — Стасі траюрадны брат.

Зразумеў?.. Гаспадар я, салдат, а не кат.

Я рашыў, чым цягаць табе іхні ланцуг,
Лепш цягай ты і сёння і заўтра мой плуг.

Жыта разам з сястрой малаціў на гумне
Брат Цімох... — Ты нічога не ведаеш?— Не.

— Навіна для цябе ёсць.—Якая, сястра?
— Мяне сватаюць. Замуж выходзіць?— Пара.

Хто-ж бярэ?—Пан маёр.— Ты згаджаешся? — Не
— Што-ж так? —Жэніцца ён не на першай на мне.

Хоча браць, ды не хоча вясці пад вянец.
— Хто-б падумаў, глядзі ты: агонь, не хлапец!

Малатарня гудзе, малатарня гудзе,
Шротам зерні ляцяць: — Быць бядзе, быць бядзе...

Кругам коней ганяюць, салому ў бакі
Адграбаюць і носяць у кут хлапчукі.

— Пра намеры яго, як наймацца ішла,
Знала я...— І пайшла?—Што-ж рабіць я магла?

Не тутэйшая я. Я з Мазурскіх балот.
З Польшчы самай іду — ад варот да варот.

З кім параішся тут? Той не думае шмат,
У каго ўсёй радні, што траюрадны брат.

З першых дзён даў мне ён два, на выбар, пуці —
Альбо з дому пайсці, альбо замуж ісці.

Першы шлях — лес густы, шлях другі — лес пусты.
Можа-б я і пакінула дом, каб не ты...

Кінуць брата тады не магла я ў бядзе.
...Малатарня гудзе, малатарня гудзе.

— А цяпер, як ісці? Блізка ўжо халады,
Блізка сівер. Куды я падамся, куды?

А ні маці ў мяне, ні кала, ні двара.
Можа, замуж пайсці? — Не згаджайся, сястра,

Абяцай, а не йдзі. — Колькі-ж мне абяцаць?
Ён такі, брат, жаніх, што не хоча чакаць.

Што рабіць мне? Адной страшна будзе зімой...
— Кідай службу сваю. Кі дай! Разам з табой

Уцяку я адгэтуль. З турмы — на прастор!..
— Не ўцячэш ты, — ўздыхнула, — заявіць маёр.

Не паможаш мне: зловяць цябе на шляху.
...Малатарня гудзе, вецер гоніць труху,

Вецер гоніць труху, малатарня гудзе,
Як завея гудзе: — Быць бядзе, быць бядзе!..

Брат адзін у машыну снапы падае.
Дзе-ж сястра? На гумне не відно ўжо яе.

За дваром, за гумном у яе абмалот —
Ходзіць, слёзы раняе цяжкія, як шрот.

Што з ёй? Стася маўчыць... А машына раве...
Стася ў доме Шыпшынскага больш не жыве,

Перабралася ў клець. З клеці ў дом, з дому ў клець
Ходзіць моўчкі, на свет-бы зусім не глядзець.

Гэтак месяц мінуў, а за ім — і другі.
Што з ёй?.. Двор уначы пабялілі снягі.

На парозе зіма ўжо. А з ёй і другая
На парозе служанка. Парог абмятае.

Зранку круціць завея, калоцячы дол.

Перабраўся Цімох у зімоўнік для пчол

З пуні жыць. Грубка ёсць там. Палок ёсць, дзе спаць.
Стася з клункам прыйшла да яго начаваць.

— Вось прыйшла... Пан прагнаў. Пасяджу пры агні.
Сёння першую ноч заначую ў радні,

А на заўтра — сама ўжо не ведаю дзе.
...А завея гудзе, а завея гудзе.

Падгалоскі у трубе, галасы за сцяной.
— Як ты пойдзеш адна?.. Уцяку я з табой!..

Пойдзем разам. На ўсход. Там — пазбудзеш бяду.
— Мы не дойдзем зімой.

Галасы за сцяной,
Галасы за сцяной, падгалоскі ў трубе.
— Пойдзеш ты. Цяжка будзе мне тут без цябе.

Як тут жыць без сяброў? Сэрца рвецца дамоў.
Ты не плач... Сам, як вецер, завыць я гатоў.

Два атрады было ў нас. Ты знаеш сама —
Лёг адзін з іх касцьмі, камандзіра няма.

Можа, стрэнеш каго, абы-дзе, хоць каго,
Ты з атрада другога таго, не майго,

Перадай, што жыве, цудам косці збярог,
Іх знаёмы адзін — Прыгароўскі Цімох...

Перадай, што прасіў іх — табе памагчы.
Ну, а я? Буду тут. Мне зімой не ўцячы.

Мне да мая хаця-б пратрымацца ў бядзе.
...А завея гудзе, а завея гудзе

Малатарняй чужой на халодным таку.
Брат заснуў, на падлозе, сястра — на палку.

Час прыйшоў уставаць, пачынала світаць.
За мяцельнай трухою дарог не відаць.

Як развітваўся з ёй, снег сляпіў іх імглой.
— Што табе мне сказаць, брат траюрадны мой?

Мне не страшна мяцель, мне не страшна зіма,
Я на гэта сябе асудзіла сама.

Мне не страшна памерці, а страшна мне жыць,
Не сябе, страшна сэрца сваё загубіць.

Страшна жыць мне з чужым, жыць у доме чужым,
А ўздыхаць па другім... па жаданым сваім...—

Перад ёю ляжаў свет, як замяць, глухі,
Дом, людзьмі не накрыты, зямля без страхі,

Непрытульны прастор, дзе ў свае каміны
Дзіка трубяць ваўкі ды вятры-дзікуны,

Дзе начлегу бяздомны не мае нідзе.
...А завея гудзе, а завея гудзе,

Вые сівер у печышчах цёмных лясоў.
Свет, калі ўжо збярэш ты сваіх цесляроў,

Свет, калі ўжо накрыюць, як неба, адной
Людзі дзікі прастор твой братэрства страхой?

Свет, калі ўжо, скажы нам, пад дахам адным
Чорны дзень не прысніцца больш дзецям тваім?

Стася ў замяць пайшла — ад сяла да сяла.
А завея гула, а завея гула,

Снег мяла па зямлі, па скаванай вадзе...
Дзе ты, Стася, сястра мая родная, дзе?

Пуста. Сэрца яму
Сціснуў новы ланцуг.
Цяжка вязню майму,
Што пайшоў яго друг.

У зімоўніку тым —
Як у камеры той...
З кім цяпер яму, з кім
Падзяліцца бядой?

Думкі іх, што вакол
Тут раямі гулі,
Як раі сонных пчол,
Закаваны ў вуллі.

З усіх думак не спіць
Толькі думка адна —
За зімоўнік ляціць,
Як за краты, яна

Як ручай, па ярах,
Прабіваючы лёд,
Думка светлы свой шлях
Пракладае на ўсход.
. . . .

Ладзіць баль завіруха
Па-над ручаём,
А ручай, хоць і глуха,
Ды звініць пад ільдом.

Разрывае палон свой,
Цесны, душны палон,
Над марознай палонкай
Парай дыхае ён.

Выглядае ў аконца
Ад відна да відна —
А ці хутка ўжо сонца,
А ці скора вясна?..

Скора, браце скаваны!
Адступаюць снягі,
Сонца паліць кайданы,
Есць іржа ланцугі.

Прыбаўляюцца сілы —
Лёд халодны крышы! —
Час змываць бруд зімовы
З раскаванай душы.

Закіпай гнеўнай пенай,
Гэй, выходзь з берагоў!
. . . .

Ці не час і табе, мой
Горкі вязень, дамоў?!

6

Надыходзіла дружная
Веснавая пара.
Прэч, мяцеліца сцюжная,
З сэрца прэч, як з двара!

Выйшлі рэкі закутыя
На прасторы лугоў.
Выйшла сэрца пакутнае
Са сваіх берагоў.

Вунь нясуць, з песняй шчыраю,
На лугі, паплавы,
Радасць ранняга выраю
Журавы, журавы.

Прыляцелі дахаты
Гусі-лебедзі зноў...
Сэрца вязня з-за кратаў
Птушкай рвецца дамоў.

Вольна лес, луг і поле
Уздыхнулі, але
Весткі з вольнае волі

Друг чамусьці не шле.

Рэкі ўсе, хоць і нехаць,
Улягліся даўно,
Можна іх пераехаць,
А ганца не відно.

Скрозь падсохлі дарогі,
А падмогі няма.
Не мінаюць трывогі,
Не пускае турма.

Што-ж чакаць, колькі можна?
Трэба, мусіць, яму
Прабіваць мур астрожны
Самаму, аднаму.

Самы час для пабегу —
Спяць цяпер патрулі,
След не ўбачаць, бо снегу
Знік і след на зямлі.

А падыме трывогу
Пан — начальнік турмы,
Ты ўжо, вязень астрогу,
Кут пакінеш нямы.

Як у песні той горкай —
Шлях цяжкі ў барацьбе! —
Будуць хлопцы махоркай
Забяспечваць цябе.

Будуць тайна дзяўчаты
Хлебам вязня карміць...
Дапілоўвай-жа краты —
Час ляціць, час ляціць!

Дачакаўся ён мая.
Да вяльможных паноў
На візіт ад'язджае
Пан маёр. Час — дамоў!

Пан папарыўся ў лазні
І паехаў. Бывай!..
Заўтра свята для вязня,
Светлы дзень — Першы май.

— Прывітанне ад Стасі!..—
На парозе ганец.
Свята. Чарка знайшлася.
— З Першым мая, хлапец!

І ў тым доме маўклівым,
Дзе стаялі вуллі,
Дружным роем шумлівым
Думкі зноў загулі.

Стол засланы, як дома,
Люба, міла да слёз.
Як-жа, госць незнаёмы
Нават чарку прынёс!

— Гэта Стася паслала.
Служыць Стася ў людзей.
Выпі з ім, — наказала, —
Каб было весялей.

— А яшчэ, што казала?
— Што знаёмых тваіх,
Як прасіў, адшукала;
Што табе нехта з іх
Шле наказ — не спяшацца,
Пакуль можаш — трымацца
Тут... Чым кепскі куток?

— Эх, абрыдла, браток,
Так сядзець. Не цікава.
— Хто гаворыць, што так?
Справа знойдзецца. — Справа ?
— Так.
— А сам ты, аднак,
Хто?

— Ганец, якіх многа.
Ад Будзёнаўца — я.
— Ад самога? —Самога.
Сувязь — справа мая.
— Ён табе... Пра дзяўчыну
Не казаў?.. Што чутно?
— Гаварыў. Пра Марыну.
— Што з ёй ? — Дома даўно.
— Дома?—Дома.

На твары
Вязня смутку пячаць:
Што-ж мяне ты, таварыш,
Не змагла пачакаць?
Дом, ён дом, безумоўна,
Але ўсё-ж — адкажы...
Май. Ну, што-ж, усё роўна
Шлю прывет. З-за мяжы!

— Эх, абрыдла мне, годзе
Тут марнець аднаму!..
— Будуць госці прыходзіць, —
Госць на гэта яму,—
Будуць людзі заходзіць...
— Ну, а я?
— Ты знаходзіць
Схоў ім будзеш, а часам
Працу тут — на касьбе,
На жніве. З імі разам —
Весялей і табе.
— Што яшчэ?
— Хіба гэта
Мала?.. Толькі-б здалеў,
Справы хопіць на лета.
Зразумеў?
— Зразумеў.
— Спраў тут хопіць. Вось карта.
Ад Будзёнаўца. Варта
Знаць табе гэты край.
Карту ты захавай.
Ёсць на ёй вёска Броды.

Падавайся туды,
Да ўдавы Кацярыны,
На выпадак бяды.
Ну, дык як — па астатняй
Вып'ем, брат?
— За сяброў!
— Каб у еднасці братняй...
Будзь здароў!—Будзь здароў!
Брата брат па дарозе
З лесу вывеў на шлях,
Дзе для іх на бярозе
Нехта вывесіў сцяг

Той, што Першага мая
Кліча ўсіх на парад.
Што працоўных еднае...
— Як імя тваё, брат?
Хто ты?

— Парабак стрэчны,
Сын вось гэтых дарог.
— Што-ж, бывай, друг сардэчны
— Да сустрэчы, Цімох!

Пан прыехаў. Ад шчасця
З ног не валіцца ледзь,
Ён жаніх. Не іначай —
Здох у лесе мядзведзь.

Толькі ў гэтай падзеі
Не мядзведзь вінават,
Вінават сам вяльможны
Сват — Шыпшынскага сват.

Ён усватаў маёру
Пакаёўку сваю,
Ядзю — дробную, зграбную,
Не кабетку — змяю.

Ядзя нават артысткай

У Варшаве была
Перад тым, як да свата
Выхаванкай пайшла.

Ёй са сцэны, казалі,
Давялося сысці
З той прычыны, што, нібы,
Лепш іграла ў жыцці.

А цяпер праганяе, —
Кажуць, — сват яе прэч.
Гоніць?.. Не! Тут другая,
Далікатная, рэч.

Сват не гоніць, а жэніць.
Ёсць маёр халасты,
Ашчасліўціць рашыў яго
Сват яго залаты.

Дзесяць тысяч грашыма,
Вось — вяльможны пасаг.
Дзесяць тысяч мядзведзяў
Тут-бы здохла ў лясах!

Тут, калі-б уваскрослі,
То з дубінай на ўсіх,
Дзеля шлюбу такога,
Сам пайшоў-бы жаніх.

А пярсцёнкі, браслеты,
Што дарыліся ёй!..—
Пан маёр задаволен
Пакаёўкай такой.

Век-бы Ядзі на сцэне
Гэткіх перлаў не мець.
Ён прыехаў. Ад шчасця
З ног не падае ледзь.

З ім прыехала Ядзя
На адведы, здалёк,

Каб зірнуць адным вокам
На мядзвежы куток.

Падабалася ўсё ёй.
А за што? Не сакрэт:
Дом — за утульнасць, а сад —
За вясковы свой цвет.

Падабаўся за тое
Гаспадар, што стары, —
Гаспадарыць над ёю
Будзе тут да пары,

А служанка старая —
За старыя гады,
А Цімох— за яго
Маладыя гады.

Загадала служанцы пайсці па ваду,
А Цімоху — пайсці пагаліць бараду,

Апрануцца ў маёра гарнітур стары
І прайсці паказаць ёй палі і бары.
. . . .

— Падабаецца ў нас?—Падабаецца ў вас.
...Жнівень месяц — вяселля прызначаны час.

Пакідала маёра жаданая госця:
— Мілы друг!—у вачах яе мора мілосці,

Абпаліла шчаку пацалункам... — Пара,
Я чакаю вас!.. — і пакаціла з двара.

Як зірнуў ён на шлях, як згадаў пра пасаг,
Зазвінела ў маёра вяселле ў вушах.

Час ляцеў. Гэту срэбную музыку скрозь
Чуў маёр. Вось і жнівень настаў. Але вось,

Яшчэ госці на баль не запрошаны ўсе,

А ўжо сына Шыпшынскаму жонка нясе.

Ды не тая, збіраўся да шлюбу з якой,
А другая, якую прагнаў ён зімой.

Стася зноў у зімоўніку з братам сядзіць.
...А ў вушах у маёра вяселле звініць.

— Гоніць прэч. Да яго-б не прыйшла я ў бядзе,
Але з дзіцем няма мне работы нідзе.

Я прашу не бацькоўскае чэсці тае
Ад яго. А работы. А ён — не дае.

Ён нічога не помніць. Быў, кажа, п'яны.
Як вы ўсё забываеце лёгка, паны!..

Як вязаў ты вяроўкамі рукі мне, пан,
Хай-бы зрок завязаў табе вечны туман.

Брат, ці чуеш, ён кажа, што сын гэта твой?
Пагражае ён гвалтам жаніць нас з табой.

Хоча ён і цябе, родны мой, загубіць.
...А вяселле звініць, а вяселле звініць.

— Я сказала яму, — з вірам жэніш мяне,
А ад сына свайго не пазбавішся, не.

Буду, пане, ляжаць я пад вірам крутым,
А твой сын на парозе праклятым тваім.

Пан жаніў нас, ты чуеш?

— Жаніў, не жаніў,
Толькі, Стася, не пан я, і я не забыў,

Як сядзела ты ноччу і днём нада мной
У той час, як мяне смерць жаніла з зямлёй.

Пан прагоніць цябе — я з табою пайду.

Не пушчу цябе ў вір, у нямую ваду,

Смерць не зможа цябе з чорным вірам жаніць.
...А вяселле звініць, а вяселле звініць.

Стасі сын захварэў. Спіць ужо вечным сном.
Як ён мог не заснуць, калі спаў пад дажджом,

Пад расяным кустом, у халодным рыззі,
Есці ў неба прасіў пры дарозе ў гразі?..

Жыць на гэтай зямлі хіба мог ён, калі
Грудзі матчыны даць малака не маглі?

Хіба мог ён тут бачыць шчаслівыя сны,
Калі бацька жадаў яму толькі труны,

Калі сына свайго бацька ў дом не прыняў,
Дом асобны зрабіць для яго загадаў?..

Склаўшы рукі, у бацькавым доме ён спіць.
А вяселле звініць, а вяселле звініць,

Шле нявеста па пошце маёру пакет,
Што гірыехаць за ёй і за рэчамі след,

Хай прыедзе той парабак. Значыць — Цімох.
Сам каня пан маёр для нявесты запрог.

Вось Цімох ужо лейцы трымае ў руках.
Стася з ім. Твар служанкі былой у слязах.

«Хай пад'едзе»... — рашыў не пярэчыць маёр,
Сам вароты адпёр, сам вароты запёр,

Рукі крыжам злажыў: — Божа мой літасцівы!
І глыбока ўздыхнуў. Зноў жаніх ён шчаслівы.

Хутка пыл па шляху закурыць, закурыць,
Хутка ў доме вяселле яго зазвініць.

Ноч настала. Варочаўся з боку на бок:
Як там парабак, дзе ён? А што, як уцёк?

Раптам думка: а што, як са Стасяй яны
Уцяклі? Аж падскочыў. Які-ж я дурны,

Божа мой!.. За няшчасцем, за шчасцем сваім
Я аб гэтым якраз не падумаў зусім.

Так і ёсць, божа, божа!.. Зусім я здурнеў —
Валацугу ў прыстойны гарнітур адзеў,

Думаў свата здзівіць, — хай убачыць, сардэчны,
Які ў пана Шыпшынскага парабак гжэчны.

А яшчэ — пераслаў з ім нявесце пакет,
Ён-жа з гэткім пакетам праедзе ўвесь свет,

Усю Рэч Паспаліту з канца ды ў канец.
Як віхор яго мчыць дзень і ноч жарабец.

Рад, напэўна, — такога не меў ён ніколі,
І смяецца, напэўна... Шукай ветру ў полі!

Ноч прайшла. Заявіць, ператрэсці шляхі!..
Божа, так пакараць, за якія грахі?!

За якія грахі?.. Тут згадаў аб адным
Ён граху, прамільгнула труна перад ім,

Рукі крыжам злажыў:—Божа мой літасцівы!
Выйшаў з дому на двор невясёлы, маўклівы,

З пуні вывеў каня. За нявестай яму
Трэба ехаць — прывозіць у дом самаму.

...А тым часам Цімох свой працягвае пуць,
Паліцэйскія, стрэчныя, чэсць аддаюць.

— Пану чэсць! — пальцы ломяць ажно казырок:
Хоць не надга паважны, а ўсё-ткі панок,

З ім — кабетка, служанка яго маладая,
Але-ж пекпая, чорт, хоць, як быццам, смутная.

Так і хочацца, бачачы смутку пячаць,
Чаго смутна?—спытаць, ды не зручна пытаць.

Трэці дзень у дарозе. Па карце яны
Адшукалі нарэшце закутак лясны —

Вёску Броды. Мінулі той лес, паплавы,
Ноччу хату знайшлі Кацярыны-ўдавы.

Двор пусты. На варотах запораў няма.
Хата дзверы гасцям адчыніла сама,

Запрасіла сама іх на ўслон — адпачыць,
Папрасіла сама іх агонь запаліць.

Але дзе гаспадыня? Быць можа, як след,
Растлумачыць сусед? Выйшаў з хаты сусед.

Як адказ, зорны шлях над хацінай пустой.
Сёння трэцюю ноч пад магільнай страхой

Гаспадыня ўжо спіць, а малы яе сын —
У суседа, бо ў хаце баіцца адзін.

Што за шлях, як той сои — ад хаўтур да хаўтур?
Лес здружыў іх, пад сковат зімовых віхур,

Пан жаніў, Кацярына ім хату дала,
А сіроцкая доля ім сына знайшла.

Чорны конь, што іх вёз, як пасаг — на двары.
Гэта чым не дары, для вяселля, сябры?

7

Едзе лета на двор на гарачым кані,
Хлеб вязе... Двор, вароты шырэй адчыні!

Двор, прымай ад людзей дарагія дары,
Хлеб, — як добрую памяць аб гаспадары.

Гэта дар яго сыну і жонцы-ўдаве.
— Кацярына жыве тут?—Ужо не жыве,

Сын жыве. — З вамі?— З намі.— Здымайце з калёс,
Людзі, хлеб, што для вас і для сына прывёз,

Забірайце хутчэй.—А чаму так, хутчэй?
— Каб хаця не наклікаць напасць на людзей.

— А якую, стары?—А такую напасць,
Што пасля праз мяне вам жыцця тут не дасць.

Не дай бог, — замяце вас у гэтым куце.
— Хіба зноў, што чуваць? — Зноў, таварыш, мяце,

Пыл мяце па шляхах, ад сяла да сяла.
— Пра Будзёнаўца, можа, што чуў? — Замяла.

— Што ты кажаш, стары!..—Ды хіба аднаго!
Замяла і нявіннага сына майго.

Незнаёмых, сынок, начаваць не пускай.
— А як раптам хто свой? — Свой? А ты адгадай,

Свой, ці не? Сын пусціў гэтак, думаў, што свой.
Гад назаўтра прывёў паліцаяў з сабой.

Кажа: —Тут начаваў. Сын: —Не быў ён у нас.
Гад тады, што-б ты думаў, палез за абраз,

Што вісеў на куце, а за тым абразом,
Што-б ты думаў, напісана карандашом, —

Каб яму да рукі карандаш той прысох:
«Начаваў. Комуніст. Прыгароўскі Цімох».

— Прыгароўскі Цімох? — Так, сынок. Чорны гад.
Верных нашых людзей ім загублена шмат.

— А які ён сабой? — Малады, з барадой,
Шрам на правай шчацэ, і — нагу валачэ.

— І нагу... валачэ? — Валачэ. Ну, бывай!
Незнаёмых, сынок, начаваць не пускай.

...Ноччу стук у акно.— Хто ? — А д дзядзькі таго,
Што прывозіў вам хлаб. Я — пляменнік яго.

На парозе — хлапец. На куце — каганец.
— Стася, чаркі нясі! Гэта-ж ён — твой ганец.

— Пачакай частаваць, брат. Шукаць я іду
Правакатара. Вып'ем пасля, як знайду.

Цэлы год ён, як з пашпартам, з імем тваім
Раз'язджае. Вясной, у павеце глухім,

У далёкім ад нас, тваім імем якраз
Выдаў ён парабкоў, кроў праліў. Нашу кроў.

А нядаўна і ў наш заявіўся павет.
З ім пабачыцца след. Вось табе — пісталет.

Спадзяецца ён, пэўна, што ты нежывы,
Што забіт. Пад страхой Кацярыны-ўдавы

Зброю гэту хавай, каб з памершых устаць,
Калі зойдзе к Цімоху Цімох начаваць.

— А які ён сабой?— Малады, з барадой,
Шрам на правай шчацэ.—А нагу валачэ?

— Валачэ. Можа, з'явіцца тут пад страхой,
Знаеш сам... — Знаю сам. Кроў змываюць крывёй.

...Ноччу стук у акно. — Хто? — А д дзядзькі таго,
Што прывозіў вам хлеб. Я—знаёмы яго.

На парозе Будзёнавец. Не замяла

Чалавека напасць. — Не запальвай святла.

Абняліся. — Ну вось і сустрэліся зноў.
. . . .

— Гаспадар,— кажа госць, — ці не час нам дамоў?
Я-ж табе абяцаў. Час ісці.

Той — маўчаў.

— Што-ж маўчыш ты? Як бачыш, я слова стрымаў.
Што ты думаеш?..

— Думаю я не аб тым.
— А аб чым-жа?—Аб пашпарце ўласным — двайным,

Аб крыві, што на ім. Як ісці мне дамоў,
Калі імем маім губяць тут парабкоў?

— Гэта праўда, Цімох, — не імя тваё гад,
А падданства совецкае ўзяў на пракат.

Слыў героем, адвагай здзіўляў ён людзей.
З дапамогай ахранкі, вядома, лягчэй

Стаць бясстрашным… Ён вызваліў члена ЦК
З пастарунка. Схітрыў: ашукаў дзівака.

Той — паверыў яму. Ну, а там ён — далей
Прабівацца пачаў. Што ні дзень, то — вышэй.

Яўкі выведаў, — верылі людзі яму.
Шмат каго, праз яго—за парог, ды ў астрог.

Ды і зараз, якраз — чорных арыштаў час.
Яўкі ўсюды правалены. Толькі да нас

Правакатар, да Бродаў, яшчэ не дайшоў. —
Не дайшоў, ці збаяўся асін і віроў,

Гэта ўжо не цікава. На цэлы павет

Мала нас засталося. Ды вешаць не след

Галавы, пад страхой Кацярыны-ўдавы.
Час за працу. Навалай раскіданы дом
Час, таварыш, збіраць нам... З чаго-ж мы пачнём?

Як ты думаеш, браце? —Эх, ведаць-бы, дзе
Правакатар?—У Вільні цяпер. На су дзе.

— Што ён робіць там?—Чорную справу, Цімох,
Тых, што выдаў суду — пасылае ў астрог.

— Вось і трэба, відаць,
Нам з суда пачынаць.
Суд, дык суд. Бой, дык бой.
Кроў змываюць крывёй.

— Раіць, браце, лягчэй,
Чым зрабіць, — кажа госць. —
Але дзе ўзяць людзей?
— Людзі ёсць.

— Людзі ёсць?
Вельмі проста паслаць
Нам людзей на бяду,
Ды не проста прыняць
Смерць ім.
— Сам я пайду.

— Сам?
Маўчанне. Яны
Абняліся без слоў.
. . . .

— Ты яго не заб'еш,
Я заб'ю. Кроў за кроў.
— Кроў за кроў!
— Так за так,
Суд дык суд — наш адказ.
Не спяшайся, аднак.
Рызыкоўны для нас

Гэта крок... Не сакрэт,
Што параіцца след
Мне спачатку. З кім след.
Ты чакай мяне... Тут.

Хутка бой. Хутка суд.

Час настаў — да яго
Госць. Ад дзядзькі таго.

Перадаў яму госць
Адрас віленскі. Ёсць
Грошы ўжо на білет.
Ехаць заўтра. Ледзь свет.

Знаў Цімох — што чакае
Яго на судзе.
Знала Стася — куды
І на што ён і дзе.

Дзень. Апошні іх дзень!
Ён і ў Стасі — адзін
І ў Цімоха — адзін.
Небагата гадзін

Час адвёў ім на шчасце, —
Каб разам ісці
Ім па лесе шумлівым,
Нібы па жыцці.
Што за шлях, як той сон —
Ад хаўтур да хаўтур?..

Лёс здружыў іх,
Пад сковыт зімовых віхур,
Пан жаніў, а глухая
Лясная мяцель
Лісцем шлюбную іх
Засцілае пасцель...

Лес шумеў, замятаў

След іх лісцем сухім.
Подых лісця Цімох
Нёс на твары сваім,
На вачах — павуціння
Туманную ніць.
Ясны дзень. Лес і лес.
...Як хацелася жыць!

Ноччу ў Вільню прывёз яго хуткі цягнік.
...Вільня, быццам ракушка, якую ляднік,

Альбо мора Балтыйскае з часаў былых
Людзям кінулі тут — між узгоркаў сваіх,

З-за якіх, выгінаючыся, як змяя,
Выпаўзае на свет светлы смоўж — Вілія.

Вільня — горад-ракушка сярод гарадоў:
Безліч вулачак блытаных, вузкіх хадоў,

Дзе заўжды, як пральюцца з нябёсаў дажджы,
Ручаінкі паўзуць, як малыя смаўжы;

Дзе людское жыццё, праз глухія хады,
Льецца шумам, падобным да шуму вады.

Сшылі ў Вільні гарнітур краўцы для яго.
Люба ў люстра глядзець на сябе самаго.

Ладна сшыты! Другога такога не мець,
Сам фасон выбіраў — на жыццё і на смерць.

Сам плаціў за пашыў. Заўтра ў ім — пойдзе сам
Паказаць сябе іншым краўцам і шаўцам.

Па завулках, па плошчах цякло, як вада,
Шумнай Вільні жыццё. Змрочны дзень. Дзень суда.

Цвёрдым кронам замысленых справай людзей
Падыходзіў з партфелем Цімох да дзвярэй.

— Пану чэсць! —казырнуў паліцэйскі ў дзвярах,
Не яму, а партфелю таму, што ў руках.

Перайшоўшы судовае залы парог,
Выбраў месца сабе на праходзя Цімох.

Сеў. На лаве падсудных — дзядзькі і хлапцы.
Сёння шыць будуць тут ім краўцы і шаўцы

На дзяржаўныя сродкі, па просьбе паноў,
Спецыяльны гарнітур на многа гадоў.

Грозным імем аформіў заказ пракурор.
На турэмны адгэтуль пагоняць іх двор,

Пан пшэдоўнік па камерах іх развядзе,
Пан турэмшчык замкне... Суд ідзе. Суд ідзе.

Суд ідзе. Сведка той — малады, з барадой —
Да стала падыходзіць, нагу валачэ.
Шрам на правай шчацэ...
Крыж цалуе. Прысягу ўрачыста дае, —
Гаварыць толькі праўду. Прысягі тае

На судзе не парушыць ён, — сведкаю бог.
— Сведка, як вас завуць?
— Прыгароўскі Цімох.
— Скуль вы родам?
— Совецкі. Адтуль, з-за мяжы.
Сведчу праўду. Прысягу даваў на крыжы.
Як набожны, — бо зараз я не комунар, —
Сведчу тут, што сусветны распальваць пажар
Быў насланы сюды я, людзей бунтаваць,
На паўстанне ўздымаць іх. Яны тут сядзяць
Перад вамі. Іх пяць.
— Вы прызналі ўжо іх,
Вы іх знаеце ўсіх?
— Як пяць пальцаў сваіх.

...Суд. На лаве падсудных дзядзькі і хлапцы:

Беларусь!, палякі — нядолі касцы.

Гэй, ці сыдуцца толькі з канцамі канцы
Гэтых строчаных белымі ніткамі спраў?
Матар'ял падазроны Даўбніцкі прыслаў,

Зараз ён распаўзацца пачне па рубцах!..
Новы сведка ўстае. Пісталеты ў руках.

На крыжы не даваў ён прысягі ў судзе,
Сам ён крыж свой нясе... Суд ідзе, суд ідзе!

Пісталеты ў руках. Суд чакае. Замёр
Той, што ў зале, народ. Пабялеў пракурор,

Плечы ўгнуў пан суддзя. Пачарнеў, як зямля,
Правакатар Сцяпан... Перад смерцю, халуй,
Крыж яшчэ раз цалуй!..

Да сумленных людзей больш не зойдзеш у дом,
Здрады знак не накрэсліш ты карандашом,

Не схаваеш імя сваё за абразы!..
Залпам двух пісталетаў чатыры разы

Слова праўды гучыць у ілжывым судзе.
Суд ідзе! Суд ідзе!.. Суд ідзе! Суд ідзе!.. —

За падсудных, чыя маладосць пад замком,
За бацькоў, чыя старасць скавана ярмом;

За ўсіх тых, што ў турме, за ўвесь край, што ў ярме,
За ўвесь люд, што у бядзе... Суд ідзе, суд ідзе!

Пракурор — пад сталом. Пан суддзя — пад сталом.
Сведка іхні ляжыць на падлозе пластом.

Выбег з залы, праз дзверы глухія, Цімох,
На каменных прыступках пад кулямі лёг.

Ён ляжаў у крыві. А жыццё яго міма
Прад вачыма плыло, як гара Гедыміна.

У вялікай ракушцы сціхаў, як вада,
Шум завулкаў глухіх, блізкі гоман суда.

...Тую вуліцу, дзе ён пад кулямі ўпаў,
Горад імем ягоным назаўтра назваў, —

Невядомай рукой напісаў на дамах
Назву новую, назве ранейшай на страх.

На той вуліцы, дзе ён упаў, — раніцой
Сцяг схіліўся чырвоны з жалобнай каймой.

Па той вуліцы, дзе ён праліў сваю кроў,
Горад памяць яго ушаноўваць ішоў.

Горад вывеў з дамоў дзесяць тысяч людзей,
Што жывым яго бачыць не мелі надзей.

8

У шпіталі ляжаў. Дзесяць ран, дзесяць куль.
Думаў, трапіць у морг давядзецца адтуль.

Дзесяць ран. Каб памерці, — хапіла-б адной,
А ён выжыў. Цімоха судзілі вясной.

Пад аховай салдат, са шпіталю таго
На насілках прыносілі ў залу яго.

Там пытаў пракурор: — Хто на смерць асудзіў
Чалавека, якога ў судзе ты забіў?
Хто рашыў так?..

Падсудны адказваў панам:
— Правакатар на смерць асудзіў сябе сам.

— Хто паслаў цябе, — суддзі пыталіся там, —
На забойства? — Ніхто. Я забіў яго сам.

— Хто даў зброю табе?.. Ён адказваў:—Народ.
Суд, падсудным пазбаўлены лішніх турбот,

Свой кароткі прысуд вырак вязню вясной. —
Смерць стаяла над ім, пагражала пятлёй

У турме, дзе ён жыў ад зары да зары...
Мелі клопат сардэчны аб ім жыхары

Іншых камер... Чаму? Зразумела чаму.
Прысылалі па пошце турэмнай яму

Тэлеграмы, лісты, як падтрымку ў бядзе.
З іх дазнаўся ён: стрэлы яго на судзе,

На ілжывым судзе, да другіх гарадоў
Дакаціліся ўжо, выйшла ўжо з берагоў

Абурэнне: рабочыя Польшчы ўзнялі
Голас свой, каб яго ратаваць ад пятлі.

Ведаў вязень: пратэст заявіла Масква.
Сонца крышыць ільды, прабівае трава

Камень прагай святла, праўда — мур. Кожны дзень
Нёс, па пошце турэмнай, надзеі прамень.

А за днём ноч ішла... Крымінальнікі нож
У парашы Цімоху праслалі. Усё-ж

Нож ёсць нож. Калі зойдуць выконваць прысуд
Кат, суддзя, пракурор, — нож спатрэбіцца тут.

Злосць вастры, нож тачы. Ён не спаў уначы,
Слухаў, можа, нясе ўжо турэмшчык ключы.

Так штоноч, — да свістка на турэмным двары,
Да пабудкі. На нарах, у змрочным муры,

Адсыпаўся ён днём... Ведаў вязень, сплючы:
Днём не прыйдуць, бо вешалі — толькі ўначы.

Ад свістка да свістка ён пачаў вымяраць
Час жыцця. Смерці час. Жыць, ці згубы чакаць.

Смерць марудзіла. Справа яго на разгляд
Адаслана ў Варшаву. Ужо лістапад

Надышоў. Ён чакаў. Дзень ужо карацей,
Ноч даўжэй. Мур змрачней. Як там? Хоць-бы хутчэй

Знаць свой лёс. Але вось пан турэмшчык прынёс
Навіну, адамкнуўшы глухую сцяну.

— Ну... — сказаў ён, — пазбыўся ты, ўрэшце, пакут,
Суд вышэйшы адбыўся. Зацвердзіў прысуд.

Усміхаўся турэмшчык: — Ну, што, камісар,
Дачакаўся?..
Маўклівы, падняўся ён з нар,

Заспяваў. З вуснаў песня зляцела сама:
«Гэта ёсць наш апошні!..» Прыціхла турма.

«Гэта ёсць наш апошні, смяротны наш бой...» —
Падхапіў тыя словы сусед за сцяной.

— Змоўкні!..

Позна ўжо. Словы мінулі парог
Адзіночкі. Як полымя, змрочны астрог

Ахапілі, — людзей падымаючы з нар.
— Годзе пець! Я няпраўду сказаў, камісар.
Жартаваў я...

Не варта было жартаваць,
Мур спявае. Таварыш ідзе паміраць.

То спяваюць сябры: украінец, паляк...—
Мовы розныя, родныя словы, аднак.

— Годзе пецьǃ.. Заўтра выйдзеш на шпацыр, пся крэўǃ
Вось прысуд. Даравана жыццё. Зразумеў?

Даравана?.. А песню спяваюць сябры.
Хай гучыць, хай гучыць гнеўны спеў у муры.

Суд вышэйшы жыццё дараваў яму? Неǃ
З ласкі панскай вісець-бы яму на сасне.

Ён мільёнам людзей абавязан жыццём.
Песня еднасці мур ахапіла агнём.

— Вар'ят, мільч. Даравана жыццё. Зразумеў?
...А за вокны ляцеў вязняў полымны спеў.

Ну, цяпер ён не госць. Сталы ў доме жыхар:
Цёмнай камеры, нар пажыццёвы ўладар.

...За акном, што ні год, тых-жа дрэў лістапад.
Дні, як лісце. Ляцяць, без звароту назад.

Скроні вязня крануў сівізною палон.
Дзе Будзёнавец? Чуў, што ў Іспаніі ён.

Стася дзе? Не чутно. Сэрца рвецца з-за крат.
Мур глухі, не ўцячы. Тых-жа дрэў лістапад

За акном, што ні год... Не сціхае вайна:
Не ў Мадрыд ужо едзе, а ў Прагу яна,

Бомбы Крупа к французскай граніцы нясе,
Гоніць танкі за Рэйн... Хто далей на чарзе?

Што рабіць, як тады ратавацца з бяды,
Калі з'явіцца новы турэмшчык сюды?

Год за годам ішоў. Мур — на многа гадоў...
Але вось, рантам вестка: ён едзе дамоў.

...Ноч. Маўклівы перон. Кратаваны вагон.
Хоць не верыў, аднак — ехаў ён на кардон.

Там абменены будзе Цімох. На каго?..
Вось і арка. Кардон... Дзе ён бачыў яго,

Гэты змрочны, абпалены полымем твар?
Хто яго абпаліў: грозны выбух, пажар?

Дзе ён бачыў яго, гэты твар, твар вайны?
Пункт абменны. Мяжа... Разышліся яны:

Аднаго вёў баец, а другога — салдат.
Разышліся: Цімох і Даўбніцкага брат

На граніцы двух светаў, на сцежцы адной
Каб сысціся на ёй калі зноў будзе бой.
. . . .

Родны бераг, зямля!.. На бацькоўскі парог,
Як марак пасля буры, вяртаўся Цімох.

Колькі год сапраўды морам чоркай бяды
Плыў, ляцеў ён на ветразі сэрца сюды.

Не бяда, што кранулі яго валасы
Сваёй пенай сівой штормаў лютых часы,

Што ў яго на губах солі смак, не бяда!
Гэта слёзы салёныя, а не вада...

Паравоз абганяючы, рвецца дамоў
Сэрца вязня па радаснай хвалі сцягоў,

Што адзначыць зварот яго выйшлі, як на парад.
...Родны край сына роднага вырваў з-за крат.

Пушча — гэта плямёны асілкаў-дубоў,
Што сышліся на вечныя сходкі дуброў;

Што шумяць нам з вячыстай сваёй вышыні
Пра мінулыя дні, пра наступныя дні;

Што маглі-б скласці нам з назіранняў сваіх
Кнігу ўласную аб пакаленнях людскіх,

Аб іх шчасці кароткім, аб доўгай бядзе...
Зноў Цімох пагранічнаю пушчай ідзе.

Грозны час. На зямлі не змаўкае вайна:
Дакацілася ўжо да Варшавы яна,

Грудзі Кракава бомбамі Крупа трасе,
Нішчыць мірных людзей... Хто далей на чарзе?

Ён ідзе... Не змаўкае вайна на зямлі.
Гэй, куды ён ідзе і чаму у шынялі?

Што тут робіць Цімох, чым займаецца ён?
У пяхотным палку, што вартуе кардон,
Неспакойны кардон, радавым служыць ён.

Пагранічныя сосны шумяць угары.
Размаўляў ён з Марынай сягоння ў бары.

Ён ідзе... За дубы ўжо схавалася школа,
Што замкнула, сустрэчай і ростанню, кола

Вандраванняў яго, кола шляху таго,
На якім людзі шчасця шукалі свайго.

Тут, у грозную ноч, пачынаўся іх шлях.
Шмат гадоў навальніца грыміць у вушах,

Чутны стрэлы, стаіць прад вачыма імгла
Той граніцы, што з гулам па сэрцах прайшла.

Ён дарогай ідзе. Як лісты на дубах,
Словы горкай размовы звіняць у вушах.

— Я чакала цябе, — так казала яна, —
Прамінула зіма, праляцела вясна,

Цэлы год. А як ты не вярнуўся, праз год,
Я рашыла — забіт. На далёкі Усход

Я паехала, — гэтак было мне лягчэй,
Ад граніцы далей: там вучыла дзяцей.

А пасля, а пасля — праз чатыры гады
Зноў вярнулася я ў нашу пушчу, сюды.

Вось і ўся мая споведзь. Што скажаш мне ты?
...З пушчы верасень гнаў на дарогу лісты.

Што ён мог ёй сказаць?.. Сем мінула гадоў!
Колькі іх, вось такіх, адшумела лістоў —

Пад нагамі яго, за турэмнай сцяной,
Над яго, пасівеўшай ужо, галавой?..

У чырвонай касынцы, з пытаннем сваім,.
Як юнацтва, стаяла яна перад ім,

З тым-жа позіркам светлым трывожных вачэй,
З тым-жа сэрцам, — як помнік ягоных надзей, —

Сярод ціхіх, ахутаных восенню, дрэў.
Ён маўчаў. Што сказаць ёй?..

— Як ты пастарэў,
Як змяніўся, Цімох!

Што сказаць?.. Хіба мог
Лес падняць адшумеўшае лісце з дарог?

Не вярнуць яму зноў незваротных гадоў,
Не забыць, хай ліхой, але — долі сваёй,

Не закрэсліць той шлях — ад хаўтур да хаўтур,
Не забыць — ні людзей, ні завей, ні віхур;

Не закрэсліць жыцця, што было, хай цяжкім,
Але ўсё-ж для яго, як сваё, дарагім.

Праўду ўсю расказаў. Ён ужо — не адзін,
Расказаў ён пра Стасю, пра тое, што сын

Нарадзіўся даўно ў іх. Пра сына яму
Стася некалі вестку прыслала ў турму.

Дзе цяпер яна з сынам, — не ведае ён.
Іх турма разлучала, а зараз — кардон,

Ён усё ёй сказаў у бары векавым.
Сем гадоў — як мяжа паміж ёю і ім,

Паміж сённяшнім днём іх і днём іх былым.
Ён усё ёй сказаў...
— Не прымі за дакор
Мае словы, Цімох. Помніш бор, панскі бор,
Поле панскае?..
— Помню.
— А помніш ты наш
Дом няўдалы — шалаш,
Дождж, і ноч, і шалаш?..
Колькі буду я жыць, мне яго не забыць.
Але лепей не помніць, сам ведаеш ты.

...З пушчы верасень гнаў па дарозе лісты,

Бег чырвоны лісток за чырвоным лістком,
Быццам сэрца за сэрцам, — пяском, вераском...

Закружыў іх віхор сярод іншых лісткоў,
Паімчаў, — разлучыў сэрцы блізкіх сяброў,

Толькі пыл закурыў, ды халодны пясок...
Ці не час класці ў зруб наш апошні вянок,

Хату ўжо накрываць, як гавораць, страхой?
Жыць Марыне з Цімохам не суджана ў ёй.

Іхні луг здраталі чужыя сляды,
Чорны баль свой на ім адгулялі гады,

Шротам снежным завеі яго замялі...
Свет бязмежны, скажы нам, калі ўжо, калі

Часу сівер глухі
        не загубіць надзей,
Веснавыя лугі
        расцвітуць для людзей
Дыванамі любві?..
        Свет, калі адгрыміць
На зямлі час граніц,
        тых балючых граніц,

Што на Поўдзень і Поўнач, на Захад і У сход
Жорсткай рысаю дзеляць адзіны народ;

Што па землях В'етнама, Карэі прайшлі,
Што праходзілі ўчора па нашай зямлі?
Свет, калі ўжо, — яшчэ раз спытацца дазволь,
Адляціць гэты сон, адбаліць гэты боль!?
. . . .

У бары-гушчары разышліся сябры,
Як дарожка лясная і езджаны шлях,
Як касынка і кулямі стрэляны сцяг.

Пакідаў гэты бор, гэты боль свой Цімох,
Як пары незваротнай апошні парог.

Бор, аб чым ты гудзіш, шлях, куды-ж ты вядзеш?..
Перайшоўшы жыццём смерці чорны рубеж,

Абавязаны людзям збавеннем сваім,
Ён даўно ўжо звязаў лес свой з лесам людскім.

Не жыве ён, калі
        гінуць вязні ў пятлі
На зямлі яго сына,
        сіроцкай зямлі.
Ён не вольны, пакуль
        чуе стогны адтуль, —

Покуль рукі народ
прасцірае на ўсход.

Абавязаны цэламу свету жыццём,
Ён ідзе ў сваю часць пехацінцам-байцом.

Пушча грозна гудзе. Будзе суд. З пушчы той
Ён ідзе, — на судзе быць не сведкам — суддзёй.

Пушча. Ноч. Вераснёўскія зоры ўгары.
Ноч... Ды толькі Цімох не засне да зары.

Ён не можа заснуць. На світанні ў паход! —
Прасцірае на ўсход з Польшчы рукі народ.

Там вайна, там — фашысты, там людзі ў бядзе.
У астрозе — сябры... Стася. Дзе яна, дзе?

Можа ў Бродах? А можа, з Мазурскіх балот
З сынам гоніць вайна яе зараз на ўсход?

Па слядах яе новы турэмшчык ідзе,
Сотні тысяч братоў і сяброў у бядзе.

Ён нядаўна адтуль... Ён не вязень, салдат.
Ен павінен, павінен вярнуцца назад.

Не адзін ён... На захад глядзяць з-за кустоў
Сотні тысяч вачэй, сотні тысяч байцоў...

Пушча грозна гудзе, суд ідзе. Суд ідзе!..—

За тых вязняў, чыя маладосць пад замком,
За бацькоў, чыя старасць скавана ярмом;

За тых матак, чый шлях — свет, як замяць, глухі,
Беспрытульная доля, зямля без страхі;

За дзяцей тых, чый лес — нараджацца ў гразі,
Есці ў неба прасіць, паміраць у рыззі;

За ўсіх тых, што ў турме, за ўвесь край, што ў ярме,
За ўвесь свет, што ў бядзе... Суд ідзе, суд ідзе!.. —

...На світанні глыбока ўздыхнула зямля.
Скалануўшыся, лісце зляцела з галля,

Пагранічная пушча вакол загула.
Ад капца да капца, ад сяла да сяла

Пакацілася рэха грымотнае ўдаль,
Засвяцілася скрозь навальнічная сталь, —

Гэта Верасень з пушчы чырвонай павёў
Нэ парог Белай Вежы чырвоных байцоў.

То не лісце з дуброў
шляхам Верасень гнаў, —
Сэрцы родных братоў,
пушчу з пушчай злучаў;
Нёс не восені тло, —
мір лясам і палям,
Курным хатам — святло,
кветкі — змрочным лугам;
Гнаў мяжы чорны цень —
змрок праклятай начы,
Свой Семнаццаты дзень,
як вясну, несучы.
. . . .

Дня і ночы граніца — уперлася ў Буг.
— Гэй, Буланы, выцягвай з аблогі свой плуг,

Час табе на папас, адпачыць табе час
Перад той паласой, што наперадзе ў нас.

Грозны час. На зямлі не сціхае вайна.
Хто ў яе на чарзе?.. Танкі з крыжам яна

Прыкаціла на Буг, пераводзячы дух.
Чорным вокам вайна пазірае ў твой Буг,

Брод шукае сабе, — каб змяёю траншэй
І агнём па зямлі пакаціцца. Э-гэй,

Стой, Буланы! Вушамі, браток, не стрыжы,
Не палохайся гэтай крыкавай мяжы.

Адпачні, і за — працу!.. Хай нашы плугі
Пракладаюць наступным аратым шляхі,

Пракладаюць дарогу народам зямлі.
Прыйдзе час дарагі, прыйдзе дзень той, калі

Людзі згоняць з планеты пракляцце начы.
Верны друг, дружбы плуг, для дабра аручы,

На свабоднай, вялікай сваёй паласе
Заарэ межы ўсе, заарэ межы ўсе!

ЗМЕСТ

ВЕРШЫ, БАЛАДЫ

ГРОЗНАЯ ПУШЧА
(вершаваная хроніка)

Рэдактар А. Кучар
Мастак В. Харэўскі
Мастацкі рэдактар М. Шырокаў
Тэхнічны рэдактар А. Хатэнка
Карэктар Н. Лебедзева

АТ 02146. Падп. да друку 4/II 1957 г.
Тыраж 8 000 экз. Фармат 84X108 1/32.
Фіз. друк. арк. 12,5. Ум. друк. арк. 20,5.
Уч.-выд. арк. 14,5. Цана 9 руб.
30 кап.
Зак. 736.

Друкарня імя Сталіна, Мінск, праспект імя Сталіна, 105.

На белорусском языке

Аркадий Александрович Кулешов
Собрание сочинений в двух томах

Т о м I

Государственное издательство БССР Минск 1957